

Львівський державний університет
безпеки життєдіяльності

Ю. Г. Сукач, Р. Ю. Сукач,
Р. Л. Ткачук, О. Д. Синельніков

НАВЧАННЯ НАСЕЛЕННЯ ДІЯМ У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

**ДЕРЖАВНА СЛУЖБА УКРАЇНИ З ПИТАНЬ
НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ**

**ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ**

**Ю. Г. Сукач, Р. Ю. Сукач, Р. Л. Ткачук,
О. Д. Синельников**

**НАВЧАННЯ НАСЕЛЕННЯ
ДІЯМ У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ**

ПРАКТИЧНИЙ ПОСІБНИК

**Львів
Растр-7
2021**

УДК 614.8(075.8)

Н 15

Рекомендований до друку рішенням Вченої ради
Львівського державного університету безпеки життєдіяльності
(*протокол №2 від 30.09.2020 р.*)

Рецензенти:

Ковалишин В. В., завідувач кафедри ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій ЛДУБЖД, доктор технічних наук, професор;

Гуцал Я. Р., заступник начальника управління та оповіщення управління організації заходів цивільного захисту Головного управління ДСНС України у Львівській області.

Ю. Г. Сукач, Р. Ю. Сукач, Р. Л. Ткачук, О. Д. Синельніков

Н 15 Навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях: Практичний посібник – Львів: Видавництво “Растр-7”, 2021. 260 с.

ISBN 978-617-7864-93-5

У посібнику розкриваються особливості навчання різних груп населення культури безпеки його життєдіяльності, обізнаності щодо прав і обов’язків у сфері цивільного захисту та готовності до свідомих практичних дій в умовах надзвичайних ситуацій, а керівного складу та фахівців різних рівнів, діяльність яких пов’язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту – набуттям навичок створювати, приймати та реалізувати управлінські рішення в межах посадових обов’язків і повноважень, передбачених законодавством у цій сфері.

Посібник призначений для курсантів та студентів вищих навчальних закладів за спеціальністю 263 “Цивільна безпека”. Також може бути корисним для практичних працівників Державної служби України з питань надзвичайних ситуацій.

УДК 614.8(075.8)

© Ю. Г. Сукач, Р. Ю. Сукач,
Р. Л. Ткачук, О. Д. Синельніков 2021

ISBN 978-617-7864-93-5

© Видавництво “Растр-7”, 2021

З М І С Т

<i>Вступ</i>	7
1. Керівництво та загальна структура єдиної державної системи цивільного захисту	10
2. Організація навчання діям у надзвичайних ситуаціях ..	25
3. Організація навчання та проведення інструктажів з питань цивільного захисту, охорони праці, техногенної та пожежної безпеки	31
3.1. Навчання з пожежної безпеки	31
3.2. Навчання з техногенної безпеки	33
3.3. Навчання вимогам ПЛАС і ПЛІА	35
3.4. Навчання з безпеки життєдіяльності та охорони праці на підприємствах	38
3.5. Організація роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти	40
3.6. Організація та порядок проведення інструктажів	42
3.7. Особливості реагування на надзвичайні ситуації на малих підприємствах	45
4. Порядок проведення навчання непрацюючого населення	47
5. Практична підготовка проведення навчань (тренувань) ..	54
5.1. Порядок проведення спеціальних об'єктових навчань ..	54
5.2. Планування та облік проведення навчань	57
5.3. Підготовка та порядок проведення навчань	58
5.4. Документація та підведення підсумків навчань	64
5.5. Протипожежні навчання	65
5.6. Підготовка та проведення тренувань з ліквідації НС на ПНО та ОПН	72
5.7. Організація та порядок проведення командно-штабних навчань	74

6.	Програми підготовки населення до дій при надзвичайних ситуаціях	108
6.1.	Загальні відомості про програму	108
6.2.	Порядок розробки, затвердження та виконання програм навчання з питань пожежної безпеки	109
6.3.	Рекомендована програма загальної підготовки населення не зайнятого у сфері виробництва та обслуговування	112
6.4.	Рекомендована програма загальної підготовки працівників установ та організацій, не зайнятих у сфері виробництва та обслуговування	115
6.5.	Рекомендована програма спеціальної підготовки працівників, що входять до складу спеціальних формувань та служб цивільного захисту	119
6.6.	Рекомендована програма загальної підготовки з техногенної безпеки для працівників об'єктів підвищеної небезпеки	136
6.7.	Рекомендована програма з пожежно-технічного мінімуму для працівників, зайнятих на роботі з підвищеною небезпекою	137
6.8.	Рекомендована програма загальної підготовки працівників до дій в особливий період	140
6.9.	Рекомендований зміст практичних форм навчання за Програмою та перевірки засвоєння матеріалу.....	141
<i>Додаток 1. Довідковий куточок з питань цивільного захисту .....</i>		
		143
<i>Додаток 2. Об'єктовий план реагування на надзвичайні ситуації .....</i>		
		143
<i>Додаток 3. Витяг з ПЛАСу постадійного аналізу умов виникнення і розвитку аварії та приклад розрахунку енергетичного потенціалу .....</i>		
		146

<i>Додаток 4.</i> План ліквідації аварії. Оперативна частина	150
<i>Додаток 5.</i> Зміст тем з організації навчання з охорони праці	153
<i>Додаток 6.</i> Орієнтовний перелік питань вступного інструктажу з безпеки життєдіяльності для здобувачів освіти	159
<i>Додаток 7.</i> Загальна інструкція з пожежної безпеки для підприємств	160
<i>Додаток 8.</i> Типова інструкція щодо дій персоналу невеликих підприємств при загрозі або виникненні надзвичайних ситуацій	166
<i>Додаток 9.</i> Журнал реєстрації інструктажів з питань цивільного захисту, пожежної безпеки та дій у надзвичайних ситуаціях	171
<i>Додаток 10.</i> Пам'ятки та рекомендації з правил поведінки у надзвичайних, несприятливих або нестандартних ситуаціях	172
<i>Додаток 11.</i> Добровільні формування та спеціальні служби цивільного захисту	202
<i>Додаток 12.</i> Об'єктові комісії з питань надзвичайних ситуацій	209
<i>Додаток 13.</i> Органи з евакуації	212
<i>Додаток 14.</i> Штаб з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації об'єктового рівня	220
<i>Додаток 15.</i> Формування цивільного захисту	222
<i>Додаток 16.</i> Оповіщення про надзвичайну ситуацію	226
<i>Додаток 17.</i> Наказ ДСНС від 21.12.2019 року № 738	230
Контрольні завдання на самопідготовку	246
Контрольні питання для виконання практичних завдань	251
Література	252

УМОВНІ СКОРОЧЕННЯ

- АРС – аварійно-рятувальна служба.
БЖД – безпека життєдіяльності.
ДПД – добровільні пожежні дружини.
ДСНС – Державна служба з надзвичайних ситуацій України.
ЄДС ЦЗ – єдина державна система цивільного захисту.
ЗПЕ – збірний пункт евакуації.
КВПіА – контрольно-вимірювальні прилади і автоматика.
Комісія з ТЕБ та НС – комісія з техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій.
КІШН – командно-штабні навчання.
МВС – міністерство внутрішніх справ.
МОН – міністерство освіти і науки України.
НМЦ – навчально-методичний центр.
НС – надзвичайна ситуація.
НХР – небезпечна хімічна речовина.
ОДА – обласна державна адміністрація.
ОП – охорона праці.
ОПН – об'єкт потенційної небезпеки.
ОРС – об'єктова рятувальна служба.
ОТ – об'єктові тренування.
ПЛА – план ліквідації аварій.
ПЛАС – план ліквідації та локалізації аварійних ситуацій та аварій.
ПНО – потенційно-небезпечний об'єкт.
ПрПЕ – проміжний пункт евакуації.
Р та ІНР – рятувальні та інші невідкладні роботи.
СГ – суб'єкт господарювання.
СОН – спеціальні об'єктові навчання.
СОТ – спеціальні об'єктові тренування.
Т та ПБ – техногенна та пожежна безпека.
УТОГ – Українське товариство глухонімих.
УТОС – Українське товариство сліпих.
ЦЗ – цивільний захист.
ЦЗН – цивільний захист населення.

ВСТУП

Основними формами підготовки та перевірки рівня навчання усіх категорій населення з питань захисту та дій в умовах надзвичайних ситуацій на підприємствах, в установах та організаціях не залежно від форм власності та господарювання вважаються спеціальні і об'єктові навчання та тренування персоналу штабів з ліквідації надзвичайних ситуацій та тактико-спеціальні навчання з формувань цивільного захисту (далі – ЦЗ).

Аналіз результатів перевірок на суб'єктах господарської діяльності засвідчує, що навчання і тренування, які проводяться, не дають очікуваної віддачі через зниження відповідальності керівників підприємств, установ та організацій за підготовку підпорядкованої ланки цивільного захисту, низьку забезпеченість табельним майном, слабку натренованість особового складу формувань, незадовільне утримання колективних засобів захисту та навчально-матеріальної бази. Строки проведення навчань і тренувань часто переносяться, плани розробляються формально і з запізненням, особливості території часто не враховуються.

Однією з важливих ланок в системі заходів із запобігання і реагування на надзвичайні ситуації є підготовка персоналу потенційно небезпечних об'єктів (далі – ПНО) та об'єктів підвищеної небезпеки (далі – ОПН).

Під час навчання особливу увагу потрібно звертати на вироблення у керівників уміння підтримувати підпорядковані формування, служби у готовності до їх застосування, організувати виконання завдань за призначенням, управляти ними під час проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт.

Тому успішне виконання завдань цивільного захисту на суб'єктах господарської діяльності значною мірою залежить від рівня підготовки керівного складу, штабів, служб, командно-начальницького і всього особового складу формувань цивільного захисту.

Суб'єкт господарювання (далі – СГ) є основною первинною ланкою, де практично і найбільш повно вирішується весь

комплекс завдань цивільного захисту. Важливість цієї ланки у сфері вимог керівних документів в сьогоdnішній час ще більше зростає.

Кодексом цивільного захисту України визначено, що одним з основних завдань цивільного захисту є навчання населення способам захисту у разі виникнення надзвичайних, несприятливих побутових або нестандартних ситуацій та проведення тренувань щодо дій в таких умовах.

Пункт 6 постанови КМУ від 26.06.2013 № 444 “Про затвердження Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях” визначає, що “навчання працюючого населення діям у надзвичайних ситуаціях (далі – НС) здійснюється безпосередньо на підприємстві, в установі та в організації згідно з програмами підготовки працівників до дій у НС, а також під час проведення спеціальних об’єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту”.

Важливе значення у вирішенні цього завдання має проведення суб’єктами господарювання, навчальними закладами спеціальних об’єктових навчань (далі – СОН) та об’єктових тренувань (далі – ОТ), які є вищою формою підготовки органів управління, керівного складу ЦЗ, командно-начальницького і особового складу формувань ЦЗ, персоналу підприємств, установ, організацій, населення і студентів до вирішення завдань ЦЗ, запобігання і реагування на НС, ліквідації їх наслідків і визначають рівень підготовки цих структур до дій в умовах НС. Порядок і строки проведення таких тренувань визначаються керівними документами з ЦЗ.

Основною метою цих Методичних рекомендацій є розгляд організаційних основ порядку підготовки і проведення СОН та ОТ з ЦЗ СГ з метою забезпечення формування у керівного складу та особового складу формувань ЦЗ знань і навичок в організації планування підготовки і проведення СОН ОТ з ЦЗ і практичного відпрацювання дій органів управління і сил ЦЗ СГ за планами дій щодо реагування на можливі НС та локалізації і ліквідації їх наслідків.

Згідно з Конституцією України, життя і здоров'я людини, її безпека визнаються найвищою соціальною цінністю.

Держава бере на себе функції захисту населення, території, навколишнього природного середовища та майна від НС, шляхом запобігання таким ситуаціям, ліквідації їх наслідків та надання допомоги постраждалим у мирний час та особливий період.

Сучасний стан техногенного навантаження, природної та екологічної обстановки в країні сприяє підвищенню рівня ризику виникнення НС техногенного та природного характеру. Загострення воєнно-політичної обстановки в Україні значно збільшує загрозу виникнення НС соціального та воєнного характеру. В цих умовах для забезпечення належного рівня компетентностей керівного складу та фахівців, виконання ними функціональних обов'язків за посадами у сфері ЦЗ, навчання є вкрай важливим і актуальним.

ЦЗ забезпечується з урахуванням особливостей, визначених Законом України "Про основи національної безпеки України", суб'єктами, уповноваженими захищати населення, території, навколишнє природне середовище і майно.

Реалізацію повноважень державних, місцевих органів виконавчої влади і місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій у сфері ЦЗ здійснюють:

- посадові особи, які організують здійснення заходів щодо реалізації державної політики у сфері ЦЗ;
- особи, які здійснюють заходи щодо запобігання НС та ліквідації їх наслідків;
- фахівці, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань ЦЗ.

Розділ 1

КЕРІВНИЦТВО ТА ЗАГАЛЬНА СТРУКТУРА ЄДИНОЇ ДЕРЖАВНОЇ СИСТЕМИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Правовою основою ЦЗ є Конституція України, Кодекс цивільного захисту України (далі – Кодекс), інші закони України, а також акти Президента України та постанови Кабінету Міністрів України.

Єдина державна система цивільного захисту (далі – ЄДСЦЗ) – сукупність органів управління, сил і засобів центральних та місцевих органів виконавчої влади, Ради міністрів Автономної Республіки Крим, виконавчих органів рад, підприємств, установ та організацій, які забезпечують реалізацію державної політики у сфері ЦЗ.

Основною метою функціонування ЄДС ЦЗ є об'єднання дій центральних і місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, підпорядкованих їм сил ЦЗ для реалізації заходів державної політики у сфері ЦЗ як в мирний час, так і в особливий період.

Єдина державна система ЦЗ виконує завдання, визначені у статті 8 Кодексу.

ЄДС ЦЗ призначена для реалізації державної політики у сфері цивільного захисту. Керівництво ЄДС ЦЗ здійснює Кабінет Міністрів України.

Вертикаль структури Єдиної державної системи цивільного захисту (рис. 1)

Безпосереднє керівництво діяльністю ЄДС ЦЗ здійснює відповідно до покладених на неї завдань Державна служба України з надзвичайних ситуацій (далі – ДСНС).

ДСНС України є центральним органом виконавчої влади, діяльність якої спрямовує та координує Міністерство внутрішніх справ України.

ДСНС України входить до системи органів виконавчої влади і забезпечує реалізацію державної політики у сфері ЦЗ, захисту населення і територій від НС та запобігання їх виникненню,

ліквідації надзвичайних ситуацій, рятувальної справи, гасіння пожеж, пожежної та техногенної безпеки, діяльності аварійно-рятувальних служб, профілактики травматизму невинробничого характеру, а також гідрометеорологічної діяльності.

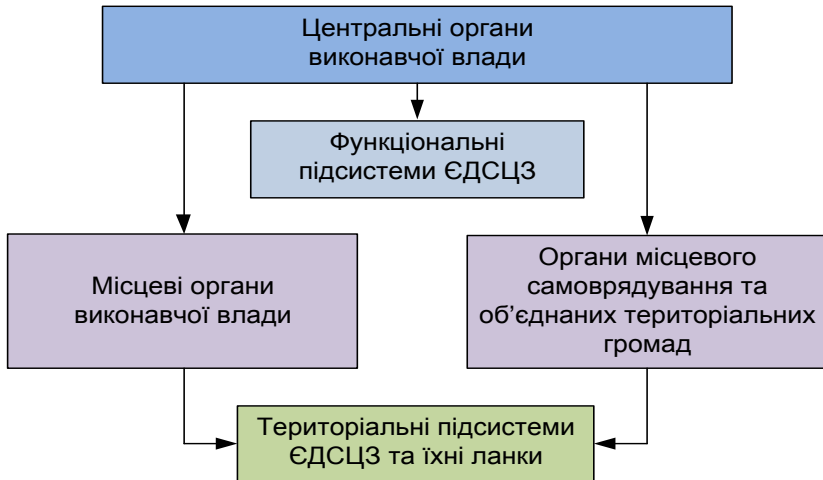

Рис. 1. Блок-схема структури Єдиної державної системи цивільного захисту України

ДСНС України у своїй діяльності керується Конституцією України, законами України, актами Президента України та постановами Кабінету Міністрів України, наказами Міністерства внутрішніх справ України, іншими законодавчими актами законодавства України, а також Положенням про ДСНС.

Єдина державна система ЦЗ складається з постійно діючих функціональних і територіальних підсистем та їх ланок.

Організаційна побудова функціональної підсистеми ЄДС ЦЗ (рис. 2)

Безпосереднє керівництво діяльністю функціональної підсистеми здійснюється керівником органу чи суб'єкта господарювання, що створив таку підсистему.

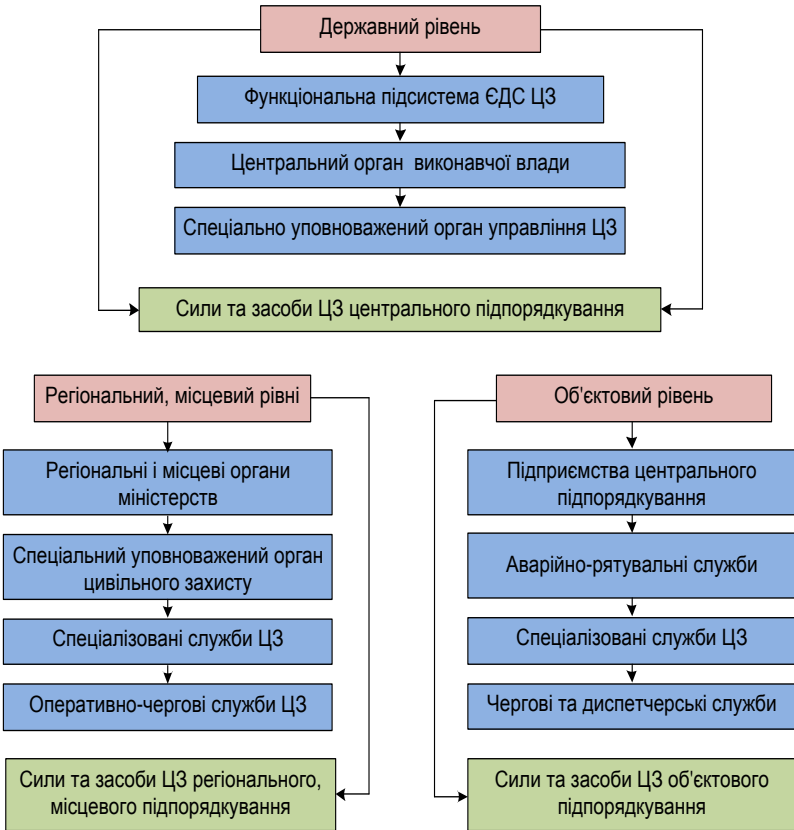

Рис. 2. Блок-схема функціональної підсистеми Єдиної державної системи цивільного захисту України

Територіальні підсистеми ЄДС ЦЗ створюються в Автономній Республіці Крим, областях, м. Києві та м. Севастополя з метою здійснення заходів щодо захисту населення і територій від НС у мирний час та в особливий період у відповідному регіоні.

Безпосереднє керівництво діяльністю територіальної підсистеми, її ланок здійснюється посадовою особою, яка очолює орган, що створив таку підсистему, ланку.

Організаційна побудова територіальної підсистеми ЄДС ЦЗ (рис. 3)

Місцева ланка територіальної підсистеми ЄДС ЦЗ є складовою частиною територіальної підсистеми (рис. 4).

Відповідно до пункту 3 статті 10 Кодексу України, постанови Кабінету Міністрів України від 9.01.2014 р. № 11 “Про затвердження Положення про ЄДС ЦЗ”, розпоряджень виконавчих органів рад про створення територіальних підсистем

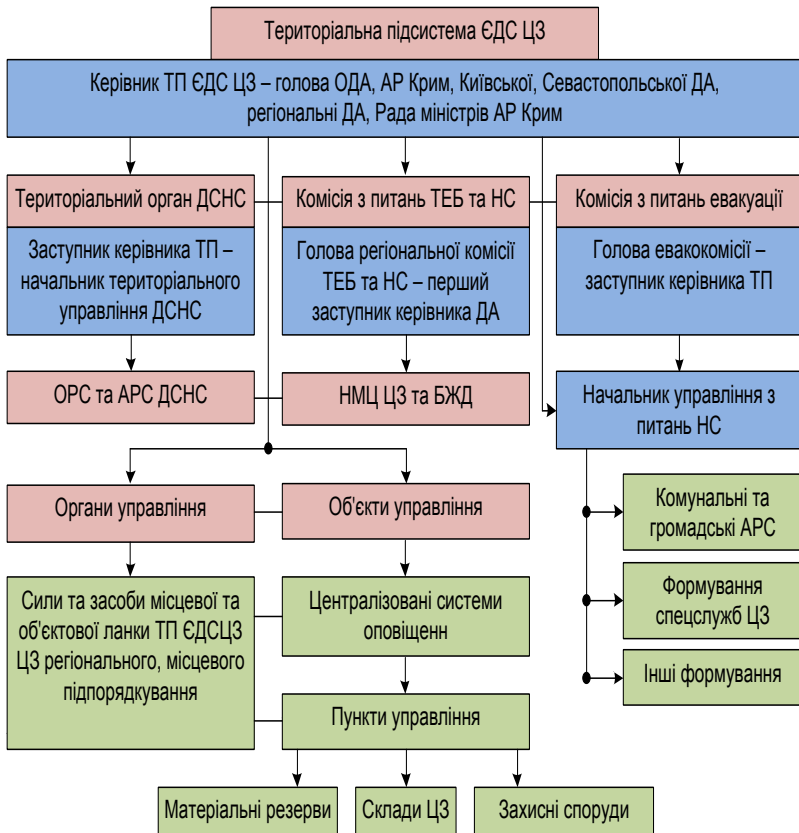

Рис. 3. Блок-схема територіальної підсистеми єдиної державної системи цивільного захисту

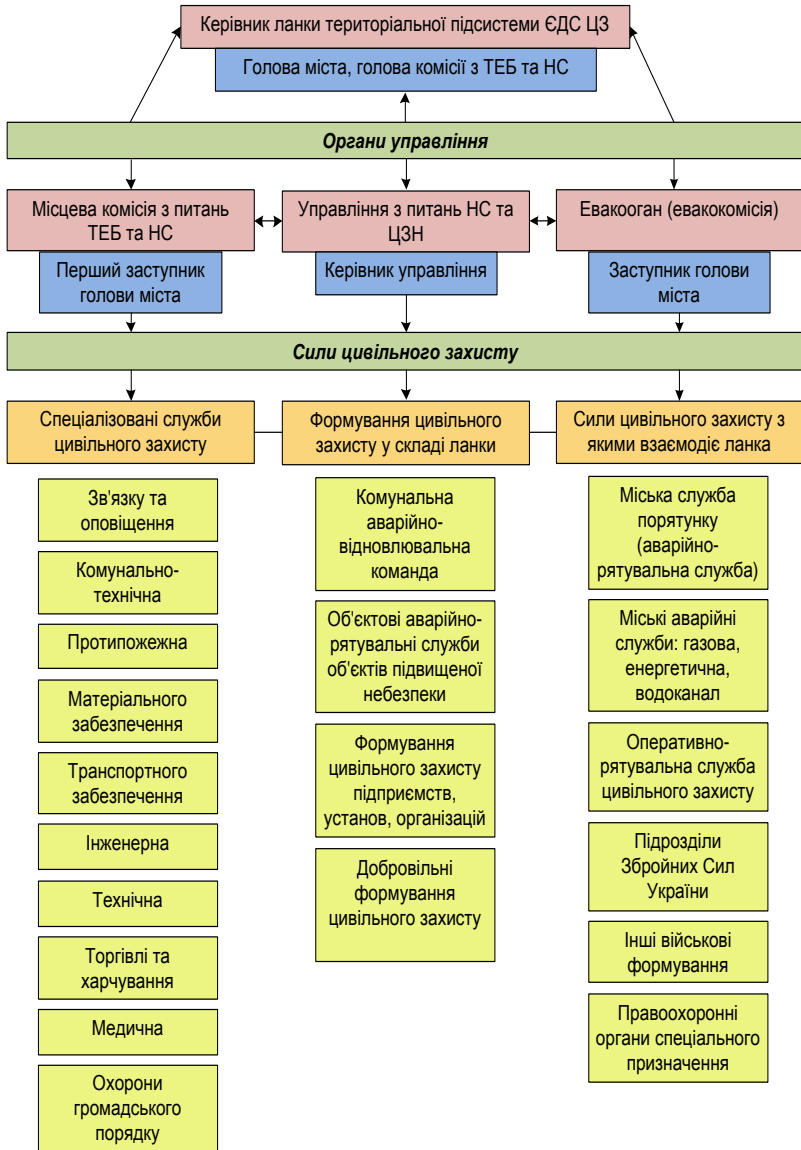

Рис. 4. Блок-схема місцевої ланки територіальної підсистеми єдиної державної системи цивільного захисту

ЄДС ЦЗ та з метою забезпечення реалізації державної політики у сфері ЦЗ на території районів, в містах обласного, районного підпорядкування, населених пунктах створюються ланки територіальних підсистем ЄДСЦЗ.

Забезпечення реалізації державної політики у сфері ЦЗ на місцевому рівні, згідно з Кодексом, здійснюється постійно діючими ланками територіальних підсистем ЄДСЦЗ, які формуються місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування на відповідних територіях.

Відповідно до закону України “Про місцеве самоврядування в Україні”, представницькі органи (ради) делегують свої повноваження і функції місцевим органам виконавчої влади та виконавчим органам місцевого самоврядування щодо вжиття необхідних заходів з ліквідації наслідків НС, інформування про них населення, залучення до цих робіт підприємств, установ та організацій, а також населення.

Організаційно-структурна побудова територіальної ланки в обласних та районних центрах, містах обласного значення

Органи управління та сили ЦЗ ЄДСЦЗ, організація їх взаємодії на регіональному, місцевому та об’єктовому рівнях.

У складі ЄДС ЦЗ функціонують постійно діючі органи управління ЦЗ, координаційні органи, сили ЦЗ функціональних і територіальних підсистем.

Постійно діючі органи управління ЦЗ, до повноважень яких належать питання організації та здійснення заходів цивільного захисту:

– на державному рівні – Кабінет Міністрів України, ДСНС, а також центральні органи виконавчої влади, що створюють функціональні підсистеми, та підрозділи з питань ЦЗ у складі їх апаратів;

– на регіональному рівні – Рада міністрів Автономної Республіки Крим, обласні, Київська та Севастопольська міські держадміністрації, підрозділи з питань ЦЗ, які утворюються у їх складі, територіальні органи ДСНС;

– на місцевому рівні – райони, райони у м. Києві та Севастополі держадміністрації, виконавчі органи міських (міст республіканського Автономної Республіки Крим і міст обласного

значення) рад, підрозділи з питань ЦЗ, які утворюються у їх складі, виконавчі органи селищних та сільських рад, підрозділи територіальних органів ДСНС;

– на об’єктовому рівні – керівні органи підприємств, установ та організацій, а також підрозділи (посадові особи) з питань ЦЗ, які утворюються (призначаються) такими органами відповідно до законодавства.

Координаційні органи:

– на загальнодержавному рівні – Державна комісія з питань техногенно-екологічної безпеки та НС;

– на регіональному рівні – комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та НС Автономної Республіки Крим, областей, м. Києва та Севастополя;

– на місцевому рівні – комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та НС районів, міст, районів у містах, селищах;

– на об’єктовому рівні – комісії з питань НС підприємств, установ та організацій.

Діяльність зазначених комісій провадиться відповідно до положень про них.

Для координації робіт з ліквідації наслідків конкретної надзвичайної ситуації на державному, регіональному, місцевому та об’єктовому рівні у разі потреби утворюються спеціальні комісії з ліквідації наслідків НС, діяльність яких провадиться відповідно до положень про такі комісії.

Для забезпечення управління у режимі повсякденного функціонування органами управління та силами ЦЗ, координації їх дій, здійснення цілодобового чергування та забезпечення функціонування системи збору, обробки, узагальнення та аналізу інформації про обстановку в районах виникнення НС функціонують:

На державному рівні:

– оперативно-чергова служба державного центру управління в НС ДСНС;

– оперативно-чергові (чергові, диспетчерські) служби центральних органів виконавчої влади (у разі їх утворення).

На регіональному рівні:

– оперативно-чергові служби пунктів управління Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій;

– оперативно-чергові служби центрів управління в НС територіальних органів ДСНС;

– оперативно-чергові (чергові, диспетчерські) служби територіальних органів центральних органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій (у разі їх утворення).

На місцевому рівні:

– чергові служби райдержадміністрацій та виконавчих органів міських рад;

– оперативно-чергові (чергові, диспетчерські) служби територіальних органів центральних органів виконавчої влади, підприємств, установ та організацій (у разі їх утворення).

На об'єктовому рівні:

– чергові (диспетчерські) служби підприємств, установ та організацій (у разі їх утворення).

У разі виникнення НС до роботи центрів управління залучаються представники заінтересованих органів державної влади.

Для забезпечення сталого управління суб'єктами забезпечення ЦЗ та виконання функцій, передбачених на особливий період, використовується, відповідно до статті 72 Кодексу, державна система пунктів управління.

Для управління єдиною державною системою ЦЗ використовується телекомунікаційна мережа загального користування, телекомунікаційна мережа спеціального призначення та державна система урядового зв'язку.

Згідно із статтю 2 Кодексу, сили ЦЗ – це аварійно-рятувальні формування, спеціалізовані служби та інші формування цивільного захисту, призначені для проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт з ліквідації НС.

Склад та основні завдання сил цивільного захисту***До складу сил цивільного захисту ЄДС ЦЗ входять:***

– оперативно-рятувальна служба ЦЗ;

– аварійно-рятувальні служби;

– формування ЦЗ;

- спеціалізовані служби ЦЗ;
- пожежно-рятувальні підрозділи (частини);
- добровільні формування ЦЗ.

До складу сил ЦЗ функціональних підсистем входять:

- спеціалізовані професійні аварійно-рятувальні служби;
- об’єктові аварійно-рятувальні служби;
- об’єктові формування ЦЗ;
- галузеві та об’єктові спеціалізовані служби ЦЗ;
- державні пожежно-рятувальні підрозділи (частини), що забезпечують відомчу пожежну охорону;
- добровільні формування ЦЗ.

До складу сил ЦЗ територіальних підсистем входять:

- підрозділи (частини) Оперативно-рятувальної служби ЦЗ;
- регіональні, комунальні, об’єктові аварійно-рятувальні служби та аварійно-рятувальні служби громадських організацій;
- об’єктові та територіальні формування ЦЗ;
- територіальні та об’єктові спеціалізовані служби ЦЗ;
- добровільні формування ЦЗ.

Облік сил ЦЗ на державному рівні ведеться ДСНС, а регіональному рівні – її територіальними органами.

Основними завданнями сил цивільного захисту є:

- проведення робіт та вжиття заходів щодо запобігання НС, захисту населення і територій від них;
- проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт;
  - гасіння пожеж;
  - ліквідація наслідків НС в умовах екстремальних температур, задимленості, загазованості, загрози вибухів, обвалів, зсувів, затоплень, радіоактивного, хімічного забруднення та біологічного зараження, інших небезпечних проявів;
- проведення піротехнічних робіт, пов’язаних із знешкодженням вибухонебезпечних предметів, що залишилися на території України після воєн, сучасних боєприпасів та підричних засобів (крім вибухових пристроїв, що використовуються у терористичних цілях), крім територій, які надані для розміщення і постійної діяльності військових частин, військових навчальних закладів, підприємств та організацій Збройних сил України, інших військових формувань;

- проведення вибухових робіт для запобігання НС та ліквідації їх наслідків;
- проведення робіт із життєзабезпечення постраждалих;
- надання екстреної медичної допомоги постраждалим у районі НС і транспортування їх до закладів охорони здоров'я;
- здійснення перевезень матеріально-технічних засобів, призначених для проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, ліквідації наслідків НС та надання гуманітарної допомоги постраждалим внаслідок таких ситуацій;
- надання допомоги іноземним державам у проведенні аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, ліквідації наслідків НС;
- проведення аварійно-рятувального обслуговування суб'єктів господарювання та окремих територій, на яких існує небезпека виникнення НС.

Сили ЦЗ можуть залучатись до проведення відновлювальних робіт.

В ЄДС ЦЗ з метою своєчасного запобігання і ефективного реагування на надзвичайні ситуації організовується взаємодія з питань:

- визначення органів управління, які безпосередньо залучаються до ліквідації наслідків НС, склад і кількість сил (засобів) реагування на них;
- погодження порядку здійснення спільних дій сил ЦЗ під час ліквідації наслідків НС з визначенням основних завдань, місця, часу і способів їх виконання;
- організації управління спільними діями органів управління та сил ЦЗ під час виконання завдань за призначенням;
- всебічного забезпечення спільних заходів, що здійснюватимуться органами управління та підпорядкованими їм силами ЦЗ, в тому числі взаємного надання допомоги транспортними, інженерними, матеріальними, технічними та іншими засобами.

Залежно від обставин, масштабу, характеру та можливого розвитку НС взаємодія організовується:

- на загальнодержавному рівні – безпосередньо між органами управління та силами функціональних і територіальних підсистем;

– на регіональному, місцевому та об'єктовому рівні – між територіальними органами центральних органів виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, місцевими органами виконавчої влади, їх силами, а також суб'єктами господарювання.

Режими функціонування єдиної державної системи ЦЗ

Залежно від масштабу і особливостей НС, що прогнозується або виникла в Україні або в межах конкретної її території, встановлюється один із таких режимів функціонування ЄДСЦЗ:

- повсякденного функціонування;
- підвищеної готовності;
- надзвичайної ситуації;
- надзвичайного стану.

В умовах нормальної виробничо-промислової, радіаційної, хімічної, сейсмічної, гідрогеологічної, гідрометеорологічної, техногенної та пожежної обстановки та за відсутності епідемій, епізоотій, епіфітотій ЄДС ЦЗ функціонує в режимі повсякденного функціонування.

Підставами для тимчасового введення в Україні або в межах конкретної її території для ЄДС ЦЗ розрізняють такі режими підвищеної готовності:

- на державному рівні – загроза виникнення НС державного рівня;
- на регіональному рівні – загроза виникнення НС регіонального рівня;
- на місцевому рівні – загроза виникнення НС місцевого рівня.

Підставами для тимчасового введення в Україні або в межах конкретної її території для ЄДС ЦЗ режиму НС є:

- на державному рівні – виникнення НС, що класифікується як ситуація державного рівня;
- на регіональному рівні – виникнення НС, що класифікується як ситуація регіонального рівня;
- на місцевому рівні – виникнення НС, що класифікується як ситуація місцевого рівня.

Режим підвищеної готовності та режим НС в Україні або в межах конкретної її території вводиться:

– за рішенням Кабінету Міністрів України – на території усієї держави або її окремих регіонів;

– за рішенням Ради міністрів АР Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій – на території відповідного регіону;

– за рішенням райдержадміністрацій та органів місцевого самоврядування – на території відповідного району (міста).

У період дії НС в разі його введення ЄДС ЦЗ функціонує відповідно до вимог Кодексу та з урахуванням особливостей, що визначаються згідно із Законом України “Про правовий режим надзвичайного стану” та іншими нормативно-правовими актами.

В особливий період ЄДС ЦЗ функціонує відповідно до вимог Кодексу ЦЗ України та з урахуванням особливостей, що визначаються згідно із Законами України “Про правовий режим воєнного стану”, “Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію”, а також іншими нормативно-правовими актами.

Перелік основних завдань, що виконуються єдиною державною системою цивільного захисту

У режимі повсякденного функціонування:

– забезпечення спостереження, гідрометеорологічного прогнозування та здійснення контролю за станом навколишнього природного середовища та небезпечних процесів, що можуть призвести до виникнення НС на ПНО, ОПН і прилеглих до них територіях, а також на територіях, на яких існує загроза виникнення геологічних та гідрогеологічних явищ і процесів;

– забезпечення здійснення планування заходів ЦЗ;

– здійснення цілодобового чергування пожежно-рятувальних підрозділів;

розроблення і виконання цільових та науково-технічних програм запобігання виникненню НС і зменшення можливих втрат;

– здійснення планових заходів щодо запобігання виникненню НС, забезпечення безпеки та захисту населення і територій від таких ситуацій, а також заходів щодо підготовки до дій за призначенням органів управління та сил ЦЗ;

- забезпечення готовності органів управління та сил цивільного захисту до дій за призначенням;

- організація підготовки фахівців ЦЗ, підготовка керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів щодо ЦЗ, навчання населення діям у разі виникнення НС;

- створення і поновлення матеріальних резервів для запобігання виникненню НС, ліквідації їх наслідків;

- організація та проведення моніторингу НС, визначення ризиків їх виникнення;

- підтримання у готовності автоматизованих систем централізованого оповіщення про загрозу або виникнення НС.

У режимі підвищеної готовності:

- здійснення оповіщення органів управління та сил цивільного захисту, а також населення про загрозу виникнення надзвичайної ситуації та інформування його про дії у можливій зоні надзвичайної ситуації;

- формування оперативних груп для виявлення причин погіршення обстановки та підготовки пропозицій щодо її нормалізації;

- посилення спостереження та контролю за гідрометеорологічною обстановкою, ситуацією на потенційно небезпечних об'єктах, території об'єкта підвищеної безпеки та/або за його межами, території, на якій існує загроза виникнення геологічних та гідрогеологічних явищ і процесів, а також здійснення постійного прогнозування можливості виникнення надзвичайних ситуацій та їх масштабів;

- уточнення (у разі потреби) планів реагування на надзвичайні ситуації, здійснення заходів щодо запобігання їх виникненню;

- уточнення та здійснення заходів щодо захисту населення і територій від можливих надзвичайних ситуацій;

- приведення у готовність наявних сил і засобів цивільного захисту, залучення у разі потреби додаткових сил і засобів.

У режимі надзвичайної ситуації:

- здійснення оповіщення органів управління та сил ЦЗ, а також населення про виникнення НС та інформування його про дії в умовах такої ситуації;

- призначення керівника робіт з ліквідації наслідків НС та утворення у разі потреби спеціальної комісії з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації;

- визначення зони НС;

- здійснення постійного прогнозування зони можливого поширення НС та масштабів можливих наслідків;

- організація робіт з локалізації і ліквідації наслідків НС, залучення для цього необхідних сил і засобів;

- організація та здійснення заходів із життєзабезпечення постраждалого населення;

- організація та здійснення (у разі потреби) евакуаційних заходів;

- організація і здійснення радіаційного, хімічного, біологічного, інженерного та медичного захисту населення і територій від наслідків НС;

- здійснення безперервного контролю за розвитком НС та обстановкою на аварійних об'єктах і прилеглих до них територіях;

- інформування органів управління ЦЗ та населення про розвиток надзвичайної ситуації та заходи, що здійснюються.

У режимі надзвичайного стану – виконання завдань відповідно до Закону України “Про правовий режим надзвичайного стану”.

У режимі воєнного стану – виконання завдань відповідно до Закону України “Про правовий режим воєнного стану”.

З моменту оголошення рішення про мобілізацію (крім цільової) або доведення його до виконавців стосовно прихованої мобілізації чи введення воєнного стану в Україні або в окремих її місцевостях ЄДС ЦЗ переводиться у режим функціонування в умовах особливого періоду в повному обсязі або у межах відповідних регіонів.

Підготовка єдиної державної системи ЦЗ до виконання завдань ЦЗ в умовах особливого періоду здійснюється завчасно у мирний час.

Переведення ЄДС ЦЗ у режим функціонування в умовах особливого періоду здійснюється відповідно до актів Президента України, Кабінету Міністрів України, планів ЦЗ на особливий період.

Виконання завдань ЦЗ під час функціонування ЄДС ЦЗ у умовах особливого періоду здійснюється у взаємодії з відповідним військовим командуванням.

Завдання суб'єктам забезпечення ЦЗ щодо приведення ЄДС ЦЗ, її функціональних та територіальних підсистем у готовність до виконання завдань за призначенням в особливий період визначає відповідний указ Президента України.

Основні завдання і обов'язки СГ у сфері ЦЗ:

– створення об'єктових формувань ЦЗ відповідно до цього Кодексу та інших законодавчих актів, необхідної для їх функціонування матеріально-технічної бази і забезпечення готовності таких формувань до дій за призначенням;

– проведення ОТ і навчань з питань ЦЗ та пожежної безпеки;

– навчання працівників діям у НС та при виникненні пожежі;

– здійснення навчання працівників правилам техногенної та пожежної безпеки;

– проведення інструктажів з ЦЗ, техногенної та пожежної безпеки;

– у навчальних закладах організацію вивчення правил пожежної безпеки та навчання діям на випадок виникнення НС та пожежі.

На ДСНС України покладено здійснення контролю за організацією навчання і перевірки знань посадових осіб міністерств, центральних та місцевих органів виконавчої влади, суб'єктів господарювання не залежно від форми власності з питань ЦЗ техногенної та пожежної безпеки (далі – Т та ПБ).

При здійсненні держаного нагляду та контролю суб'єктів господарювання не залежно від форми власності працівники наглядового органу ДСНС України перевіряють організацію та стан навчання працюючого персоналу на підприємствах, в установах та організаціях до дій у разі виникнення аварійних ситуацій, аварій, НС техногенного або природного характеру та пожеж.

Розділ 2

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ ДІЯМ У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

Навчання населення діям у НС – сукупність організаційних і навчально-методичних заходів щодо підвищення теоретичних і практичних знань для населення, набуття й закріплення практичних навичок, необхідних для збереження життя та здоров'я людей в умовах надзвичайної ситуації й під час проведення невідкладних робіт у зоні надзвичайної ситуації чи в осередку ураження.

Навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях здійснюється:

- 1) за місцем роботи – працюючого населення;
- 2) за місцем навчання – дітей дошкільного віку, учнів та студентів;
- 3) за місцем проживання – непрацюючого населення.

Навчання працюючого населення

Навчання працюючого населення діям у НС є обов'язковим і здійснюється в робочий коштом роботодавця за програмами підготовки населення діям у НС, а також під час проведення СОН і ОТ з питань ЦЗ.

Програми навчання з питань пожежної безпеки погоджуються з центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері ЦЗ.

Навчання учнів, студентів та дітей дошкільного віку

Культура безпеки життєдіяльності населення (далі – БЖД) – це сукупність цінностей, стандартів, моральних норм і норм поведінки, спрямованих на підтримання самодисципліни як способу підвищення рівня безпеки.

Популяризація культури БЖД серед дітей та молоді організовується і здійснюється центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, спільно з центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти і науки.

Навчання непрацюючого населення

Непрацююче населення самостійно вивчає пам'ятки та інший інформаційно-довідковий матеріал з питань ЦЗ, правила пожежної безпеки у побуті та громадських місцях та має право отримувати від органів державної влади, органів місцевого самоврядування, через засоби масової інформації іншу наочну продукцію, відомості про надзвичайні ситуації, у зоні яких або у зоні можливого ураження від яких може опинитися місце проживання непрацюючих громадян, а також про способи захисту від впливу небезпечних факторів, викликаних такими НС.

Організація навчання діям у надзвичайних ситуаціях покладається:

– працюючого та непрацюючого населення – на центральний орган виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері цивільного захисту, Раду міністрів Автономної Республіки Крим, місцеві державні адміністрації, органи місцевого самоврядування, які розробляють і затверджують відповідні організаційно-методичні вказівки та програми з підготовки населення до таких дій;

– дітей дошкільного віку, учнів та студентів – на центральний орган виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері освіти і науки, який розробляє та затверджує навчальні програми з вивчення заходів безпеки, способів захисту від впливу небезпечних факторів, викликаних надзвичайними ситуаціями, з надання домедичної допомоги за погодженням з центральним органом виконавчої влади, який забезпечує формування та реалізує державну політику у сфері ЦЗ.

Залежно від участі населення у виконанні завдань ЦЗ населення для навчання діям у НС проводиться розподіл по групах:

– група А – особи керівного складу ЦЗ та інші управлінські кадри та фахівці, на яких поширюється дія Законів України у сфері ЦЗ;

– група Б – працівники підприємств, установ і організацій;

– група В – студенти, учні та вихованці дошкільних навчальних закладів;

– група Г – особи, не зайняті у сфері виробництва й обслуговування.

До групи “А” належать:

– особи керівного складу ЦЗ – керівні кадри органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, які за посадою виконують обов’язки начальників ЦЗ та їх заступників, очолюють комісії, позаштатні служби чи формування, утворені в межах ЄДСЦЗ;

– інші управлінські кадри – посадові особи органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ і організацій, які входять до складу координаційних і постійних органів керування ЄСЦЗ, очолюють структурні підрозділи органів виконавчої влади та місцевого самоврядування, виконують обов’язки уповноважених керівників з питань ліквідації НС або очолюють відповідні штаби;

– фахівці, на яких поширюється дія Законів України у сфері ЦЗ;

– працівники диспетчерських служб, оперативний склад об’єктових аварійно-рятувальних служб, фахівці підприємств, установ і організацій, на яких покладено функції вирішення питань екологічної безпеки, проведення робіт з дегазації, дезактивації територій та об’єктів і хіміко-дозиметричного контролю;

– науково-педагогічні та педагогічні працівники, які викладають питання БЖД, а також керівники занять з персоналом на підприємствах, в установах і організаціях тощо.

До групи “Б” належать:

– працівники підприємств, установ, організацій, які увійшли до складу позаштатних служб і формувань утворених у межах ЄДСЦЗ;

– працівники ОПН;

– інші працівники підприємств, установ і організацій, не залежно від форм власності.

До групи “В” належать:

– студенти вищих навчальних закладів;

– учні, що навчаються у професійно-технічних навчальних закладах;

- учні загальноосвітніх навчальних закладів;
- вихованці старших груп дошкільних навчальних закладів.

До групи “Г” належать:

- особи працездатного віку, не зайняті у сфері виробництва й обслуговування чи зайняті індивідуальною трудовою діяльністю;
- пенсіонери, які не працюють і безробітні.

Види та форми навчання населення діям у НС

Навчання населення діям у НС, урахуваючи перелік і характер завдань, вирішуваних різними групами та категоріями населення, проводять через:

- курсове навчання;
- виробниче навчання;
- індивідуальне навчання;
- практичне підготовлення.

Форми курсового, виробничого й індивідуального навчання населення діям у НС:

- функціональне навчання;
- навчально-методичні збори;
- підготовка в навчальних групах за місцем роботи чи навчання;
- просвітницька робота з населенням за місцем проживання.

Форми практичної підготовки населення – це спеціальне комплексне навчання та тренування стосовно відпрацювання дій у НС, що їх проводять в установах і підприємствах.

Навчання населення діям у НС групи “А”

Функціональне навчання здійснюють у спеціально створеній мережі навчально-методичних установ ЄДС ЦЗ (курсах, центрах) або у вищих навчальних закладах післядипломної освіти, які мають відповідний документ на право його проведення.

Проходження такого навчання – необхідна умова атестування всіх посадових осіб і фахівців, на яких поширюється дія законів у сфері цивільного захисту, переміщення їх по службі, надання кваліфікаційних категорій, звань тощо.

Навчання організують з відривом від виробництва.

Зміст і тривалість навчання мають бути визначено в програмах функціонального навчання у сфері ЦЗ та відображені у відповідних методичних матеріалах, дидактичних посібниках, а також під час проведення навчальних занять та інших видів навчальної діяльності.

Навчання населення діям у НС групи "Б"

Підготовляти працівників у навчальних групах за місцем роботи потрібно під час планових занять за програмами спеціальної та загальної підготовки населення до дій у НС на підприємствах, установах і організаціях або, за угодою, на навчальній матеріально-технічній базі аварійно-рятувальних служб, які обслуговують ці об'єкти господарської діяльності.

Програми спеціальної та загальної підготовки розробляють на підприємствах, в установах, організаціях відповідно до організаційно-методичних вказівок щодо навчання населення діям у НС, що їх затвердив спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади з питань ЦЗ. Ці програми мають затвердити керівники підприємств, установ, організацій і погодити органи виконавчої влади з питань цивільного захисту.

Навчальні групи формують у структурних підрозділах підприємств, установ, організацій і створених ними позаштатних служб і формувань, у межах ЄДСЦЗ.

Керівниками навчальних груп призначають осіб, які очолюють відповідні структурні підрозділи, служби та формування.

Відповідати за організацію та проведення навчання населення за місцем роботи має керівник підприємства, установи, організації.

У структурних підрозділах підприємств за навчання відповідає керівник підрозділу.

Контроль за організацією та проведення навчання покладають на спеціально призначених осіб з питань ЦЗ.

Зміст, періодичність і терміни навчання працівників, які увійшли до складу позаштатних служб і формувань має бути визначено в програмах спеціального підготовки.

Навчання населення діям у НС групи “В”

Навчання студентів, учнів і вихованців дошкільних закладів проводять відповідно до вимог освітньої підсистеми “Навчання з питань безпеки життєдіяльності” ЄДСЦЗ.

Під час розробки програм навчання населення діям у НС для кожного освітнього та освітньо-кваліфікаційного рівня органи освіти обов’язково мають передбачити необхідний мінімум:

– для студентів – щодо керування ЦЗ на основі професійних задач, що їх вирішують керівники та фахівці підприємств, установ, організацій відповідно до галузевого напрямку;

– для учнів і вихованців дошкільних закладів – щодо правил користування засобами захисту, безпечного перебування в навколишньому середовищі та засвоєння ними елементарних, доступних віку норм поведінки у НС.

Навчання населення діям у НС групи “Г”

Просвітницьку роботу з населенням за місцем проживання мають організувати житлово-експлуатаційні органи, селищні та сільські ради, адміністрації ОПН за сприяння органів виконавчої влади, до компетенції яких віднесено питання ЦЗ.

Консультаційні пункти потрібно створювати при житлово-експлуатаційних органах, селищних і сільських радах для отримання населенням інформацію про стан безпеки з урахуванням ризику виникнення НС, а також проведення заходів із захисту населення у НС.

Для задоволення потреб самостійного вивчення змісту загальної програми навчання діям у НС групам осіб, які не зайняті у сфері виробництва та обслуговування, і пенсіонерам, видають посібники, з якими розповсюджують пам’ятки та інший друкований навчально-інформаційний матеріал, а також створюють відео- та електронну програмну продукцію.

Розділ 3

ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАННЯ ТА ПРОВЕДЕННЯ ІНСТРУКТАЖІВ З ПИТАНЬ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ, ОХОРОНИ ПРАЦІ, ТЕХНОГЕННОЇ ТА ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ

3.1. Навчання з пожежної безпеки

Порядок організації спеціального навчання, перевірки знань та проведення інструктажів з питань пожежної безпеки на підприємствах здійснюється відповідно до вимог чинного законодавства.

Керівники підприємств, їх заступники та інші посадові особи структурних підрозділів, до обов'язків яких належить забезпечення виконання заходів пожежної безпеки, повинні проходити навчання та перевірку знань з питань пожежної безпеки до початку виконання своїх обов'язків та періодично (один раз на три роки), відповідно до порядку.

Організація проходження працівниками спеціального навчання, перевірки знань та інструктажів з питань пожежної безпеки, а також протипожежних тренувань проводиться у порядку, встановленому підприємством, на основі нормативно-правових актів та нормативних документів у сфері пожежної безпеки.

Допуск до роботи осіб, які не пройшли спеціального навчання та перевірки знань з питань пожежної безпеки, забороняється.

Спеціальне навчання за програмою пожежно-технічного мінімуму та перевірка знань працівників, зайнятих на роботах з підвищеною, пожежною небезпекою проводиться:

1) попереднє спеціальне навчання за програмою пожежно-технічного мінімуму проходять особи, яких приймають на роботу з підвищеною пожежною небезпекою, зокрема:

– електрогазозварювальники;

– особи, які мають брати безпосередню участь у виробничому процесі в приміщеннях категорій за вибухопожежною та пожежною небезпекою А, Б;

– працівники складського господарства, де зберігаються пожежонебезпечні матеріали і речовини;

– особи, які мають виконувати роботи на обладнанні, де використовуються легкозаймисті та горючі гази і рідини, речовини та матеріали, здатні вибухати або горіти в результаті взаємодії з водою, повітрям та одне з одним;

– електрики, які працюють з електроустановками у пожежо-небезпечних зонах;

– інші категорії працівників, діяльність яких потребує більш глибоких знань з питань пожежної безпеки та відповідних навичок на випадок пожежі;

2) порядок, форма, місце проведення спеціального навчання, а також перелік робіт та спеціальностей, за якими проводиться таке навчання, встановлюються наказом по підприємству з урахуванням специфіки виробництва, характеру та виду робіт, вимог відповідних міжгалузевих і галузевих нормативних актів;

3) спеціальне навчання проводиться за програмою та тематичним планом, які розробляються службою пожежної безпеки енергетичного підприємства та затверджуються керівником (заступником керівника або головним інженером);

4) щороку працівники, зайняті на роботах з підвищеною пожежною небезпекою, повинні проходити перевірку знань з питань пожежної безпеки.

Для проведення перевірки знань працівників, зайнятих на роботах з підвищеною пожежною небезпекою, наказом по підприємству створюється комісія під головуванням визначеної керівником посадової особи.

Після закінчення спеціального навчання за програмою пожежно-технічного мінімуму у тих, хто навчався, приймаються заліки. Результати заліків оформлюються протоколом.

Посадовими особами, до обов'язків яких належить забезпечення виконання заходів пожежної безпеки, є керівники підприємств, заступники керівників та головні інженери.

Посадовими особами, до обов'язків яких належить виконання заходів пожежної безпеки, є члени постійно діючих комісій з перевірки знань посадових осіб з питань пожежної безпеки, керівники структурних підрозділів та їх заступники, старші диспетчери, диспетчери оперативно-диспетчерських служб, начальники підстанцій та їх заступники, працівники служб пожежної безпеки (служб охорони праці та пожежної безпеки)

та інші категорії посадових осіб, визначених керівниками підприємств.

Навчання з питань пожежної безпеки посадових осіб проводяться за наступними програмами:

– програма навчання з питань пожежної безпеки посадових осіб, до обов'язків яких належить забезпечення виконання заходів пожежної безпеки (тривалістю 16 годин);

– програма навчання з питань пожежної безпеки посадових осіб, до обов'язків яких належить безпосереднє виконання заходів пожежної безпеки (тривалістю 24 години).

Погодження з ДСНС України відповідних програм здійснюється відповідно до чинного законодавства.

3.2. Навчання з техногенної безпеки

Навчання з питань техногенної безпеки, діям і способам захисту населення і територій від НС техногенного характеру організовується з метою підготовки населення, сил цивільного захисту та органів управління до дій в умовах НС відповідно.

Плани, робочі документи, посадові інструкції та навчання з питань техногенної безпеки посадових осіб органів влади та суб'єктів господарювання, що належать до сфери їх управління передбачені вимогами чинного законодавства.

Відповідальними за організацію та проведення планування, розроблення інструкцій та проведення навчання є керівники суб'єктів господарювання.

Керівникам підприємств, установ та організацій з метою здійснення навчання працівників з питань ЦЗ, у тому числі правилам техногенної безпеки, рекомендується:

– затвердити програми підготовки працівників до дій у надзвичайних ситуаціях з урахуванням виробничих особливостей, наявності спеціалізованих служб і формувань ЦЗ, ОПН, проведення робіт з підвищеною пожежною небезпекою та продовження функціонування в особливий період;

– забезпечити проходження особами, які залучаються до проведення безпосередньо на підприємствах, в установах та організаціях, інструктажів, навчання і перевірки знань з питань ЦЗ та техногенної безпеки, спеціальної підготовки у навчально-методичних центрах сфери цивільного захисту;

– утворити навчальні групи та здійснити підготовку працівників шляхом курсового і індивідуального навчання за програмами загальної підготовки працівників до дій у НС та спеціальної підготовки працівників, які входять до складу спеціалізованих служб і формувань ЦЗ;

– організувати відповідно до погоджених з місцевими органами виконавчої влади, виконавчими органами місцевого самоврядування та територіальними органами ДСНС України графіків проведення СОН і тренувань з питань ЦЗ;

– обладнати в кожному окремо розташованому структурному підрозділі підприємства, установи та організації інформаційно-довідковий куточок з питань ЦЗ (Додаток 1) та забезпечити його наповнення навчальними і наочними посібниками, передбаченими загальною програмою підготовки працівників до дій у надзвичайних ситуаціях, інформаційними стендами з доведення основних заходів, що виконуються підприємством, установою, організацією відповідно до об'єктового плану реагування на надзвичайні ситуації (Додаток 2);

– вжити заходів для вдосконалення матеріально-технічної бази з підготовки працівників до дій у НС шляхом виділення ділянок, споруд, приміщень для обладнання в них навчальних ділянок, пунктів, класів тощо.

У приміщеннях та на шляхах евакуації всіх об'єктів на видному місці необхідно розмістити відповідні інструкції щодо порядку забезпечення техногенної безпеки та дій працівників об'єкта у разі виникнення НС.

Допуск до роботи працівників здійснюється тільки після проходження ними навчань, інструктажів і перевірки знань з питань ЦЗ, зокрема з техногенної безпеки.

За результатами навчань працівники підприємства повинні знати:

– вимоги стосовно власної безпеки та безпеки підприємства, встановлені на території підприємства, та виконувати їх;

– основні номери телефонів оперативних чергових аварійно-рятувальних формувань та у разі виявлення порушень негайно повідомляти їх про можливу небезпеку;

– правила поведінки у разі виникнення аварійних ситуацій та аварій і не вчиняти дій, які можуть призвести до виникнення або поширення аварії чи НС;

– основні заходи та способи захисту від шкідливого впливу небезпечних речовин та наслідків НС техногенного характеру, порядок надання домедичної допомоги потерпілим, правила користування засобами радіаційного, хімічного захисту та захисними спорудами.

3.3. Навчання вимогам плану ліквідації та локалізації аварійних ситуацій та аварій і плану ліквідації аварій

Вивчення плану ліквідації та локалізації аварійних ситуацій та аварій

Метою розроблення плану ліквідації та локалізації аварійних ситуацій та аварій (далі – ПЛАС) є планування дій (взаємодії) персоналу підприємства, спецпідрозділів, населення, центральних і місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування щодо локалізації і ліквідації аварій та пом'якшення їх наслідків. ПЛАС повинен охоплювати всі рівні розвитку аварій, які встановлені в процесі аналізу небезпек.

Обов'язки щодо розробки і впровадження ПЛАС та відповідальність за його якість покладаються на власника (керівника) підприємства (об'єкта).

При розробці ПЛАС потрібно враховувати реальні можливості і ресурси підприємства, накопичений персоналом підприємства і спецпідрозділів досвід дій під час аварійних ситуацій та аварій, щоб мати уявлення про потрібні додаткові навички та ресурси.

Під час аналізу небезпеки підприємства (об'єкта) потрібно визначити всі можливі аварійні ситуації і аварії, в тому числі й малоймовірні, з катастрофічними наслідками, які можуть виникати на підприємстві, розглянути сценарії їхнього розвитку і оцінити наслідки.

Оперативна частина ПЛАС розроблюється для керування діями персоналу підприємства, добровільних і спеціалізованих підрозділів з метою запобігання аварійним ситуаціям і аваріям на відповідних стадіях їхнього розвитку або локалізації їх з метою

зведення до мінімуму наслідків аварії для людей, матеріальних цінностей і довкілля, запобігання х розповсюдженню на інші виробництва (цехи, відділення, виробничі дільниці) підприємства й за його межі, рятування і виведення людей із зони ураження і потенційно небезпечних зон.

ПЛАС і зміни до нього (в потрібному для якісного виконання своїх обов'язків обсязі) повинні бути вивчені персоналом організацій, що беруть участь у ліквідації аварії, та відповідними спецслужбами.

Допуск до роботи осіб, які у встановленому порядку не пройшли навчання, інструктаж і перевірку знань ПЛАС, забороняється.

Витяги з ПЛАС у обсязі, який є достатнім для якісного виконання відповідних дій, мають знаходитись у керівників (начальників) виробництв (цехів, відділень, виробничих дільниць), на пункті зв'язку районної (об'єктової) пожежної частини, начальника (інструктора) газорятувальної служби, а також на робочих місцях (Додаток 3). Вивчення та застосування на практиці вимог аналізу можливих аварійних ситуацій передбачених у ПЛАСі дає змогу для забезпечення своєчасного оповіщення про НС та оперативну ліквідацію її наслідків.

На підприємствах для персоналу може бути організовано спеціальне курсове навчання з ПЛАС на навчально-тренувальних полігонах з використанням комп'ютерних тренажерів і інших сучасних технічних засобів навчання.

Персонал сторонніх організацій і особи, що відвідують підприємство (об'єкт), повинні бути проінструктовані про свої дії у випадку виникнення аварії.

Вивчення плану ліквідації аварій

План ліквідації аварій (далі – ПЛА) розробляється відповідно до очікуваної ситуації на підприємстві на момент введення його в дію і повинен охоплювати всі види можливих аварій. Крім того, при складанні ПЛА необхідно враховувати можливі порушення виробничих процесів (відключення електроенергії, припинення подачі газу тощо).

Передбачені ПЛА технічні засоби і матеріали для здійснення заходів з рятування людей та ліквідації аварій повинні

бути в належному стані і необхідній кількості та розташовані у визначених місцях, які відображені в додатку до ПЛА.

У ПЛА повинні передбачатися заходи, які здійснюються негайно у разі виявлення аварії і забезпечують:

- рятування працівників підприємства, яких застала аварія;
- ліквідацію аварії і попередження її розвитку.

Заходи з рятування людей та ліквідації аварій, які записуються в оперативну частину ПЛА, повинні розроблятися з врахуванням взаємного розміщення цехів, установок, інших об'єктів та їх взаємозв'язку.

ПЛА з відповідними додатками має бути у диспетчера фабрики, кар'єру та в аварійно-рятувальному підрозділі, який його обслуговує.

На видних місцях у цехах, дільницях повинні бути вивішені правила дій працівників цехів та дільниць при аваріях (Додаток 4). Їх вивчення є обов'язковим для всіх працівників підприємства, а особливо цехів та дільниць де може виникнути аварійна ситуація.

Список осіб і установ, які повідомляються і викликаються у разі виникнення аварії, повинен міститися у диспетчера (на телефонній станції) підприємства.

Вивчення ПЛА інженерно-технічними працівниками підприємства проводиться після його затвердження під керівництвом головного інженера (технічного керівника).

Начальник дільниці організовує і є відповідальним за ознайомлення робітників з запасними виходами у разі виникнення аварій. Ознайомлення проводиться при влаштуванні робітника на підприємство, надалі – один раз на рік та при коригуванні ПЛА стосовно даного кар'єру, цеху або дільниці. Факт ознайомлення фіксується в спеціальному журналі за підписом працівника та посадової особи, яка ознайомлювала з ПЛА. Забороняється допускати до роботи людей, які не ознайомились з ПЛА або які не знають його в частині, що їх стосується, та шляхів виходу.

Особовий склад аварійно-рятувального підрозділу, що обслуговує підприємство, обов'язково вивчає його ПЛА згідно з графіком несення служби.

3.4. Навчання з безпеки життєдіяльності та охорони праці на підприємствах

Організацію навчання вимогам законодавства з питань безпеки життєдіяльності (далі – БЖД) та охорони праці (далі – ОП) можна розділити, на навчання на підприємствах (суб'єктах господарювання) та роботу з ОП та БЖД учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти.

Порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці (далі – Типове положення) встановлює порядок навчання та перевірки знань з питань ОП посадових осіб та інших працівників у процесі трудової діяльності, а також учнів, курсантів, слухачів та студентів навчальних закладів під час трудового і професійного навчання. Працівники під час прийняття на роботу і в процесі роботи проходять на підприємстві за кошти роботодавця інструктажі, навчання та перевірку знань з питань ОП, надання домедичної допомоги потерпілим від нещасних випадків, а також правил поведінки у разі виникнення аварії.

На підприємствах на основі Типового положення, з урахуванням специфіки виробництва та вимог нормативно-правових актів з ОП, розробляються і затверджуються відповідні положення підприємств про навчання з питань ОП, а також формуються плани-графіки проведення навчання та перевірки знань з питань ОП, які мають бути оприлюднені роботодавцем.

Перед перевіркою знань з питань ОП на підприємстві для працівників організовується навчання: лекції, семінари та консультації.

Перевірка знань працівників з питань ОП на підприємстві здійснюється комісією з перевірки знань з питань ОП (далі – комісія) підприємства, склад якої затверджується наказом (розпорядженням) роботодавця. Головою комісії призначається керівник підприємства або його заступник, до службових обов'язків яких входить організація роботи з ОП, а в разі потреби створення комісій в окремих структурних підрозділах. Їх очолюють керівник відповідного підрозділу чи його заступник.

Перелік питань для перевірки знань з ОП працівників, з урахуванням специфіки виробництва, складається членами комісії та затверджується роботодавцем.

Формою перевірки знань з питань ОП працівників є тестування, залік або іспит. Тестування проводиться комісією за допомогою технічних засобів (автоекзаменатори, модульні тести тощо), залік або іспит – за екзаменаційними білетами у вигляді усного або письмового опитування.

Особам, які під час перевірки знань з ОП виявили задовільні результати, видається посвідчення про перевірку знань з питань ОП.

Відповідальність за організацію і здійснення інструктажів, навчання та перевірки знань працівників з питань ОП покладається на роботодавця.

Спеціальне навчання з питань ОП проводиться роботодавцем на підприємстві за навчальними планами та програмами, які розробляються з урахуванням конкретних видів робіт, виробничих умов, функціональних обов'язків працівників і затверджуються наказом (розпорядженням) роботодавця.

Перевірку знань з питань ОП після проведення спеціального навчання здійснює комісія підприємства.

Працівники під час прийняття на роботу та періодично, повинні проходити на підприємстві інструктажі з питань ОП, надання домедичної допомоги потерпілим від нещасних випадків, а також з правил поведінки та дій при виникненні аварійних ситуацій, пожеж і стихійних лих.

Підприємствам, установам та організаціям пропонується типова програма навчання з таким тематичним планом:

Тема 1. Законодавство України про охорону праці.

Тема 2. Організація роботи з охорони праці.

Тема 3. Вибухонебезпека виробництва і вибухозахист.

Тема 4. Пожежна безпека.

Тема 5. Електробезпека.

Тема 6. Гігієна праці. Медичні огляди. Профілактика професійних отруень і захворювань.

Тема 7. Надання домедичної допомоги потерпілим у разі нещасного випадку.

Тема 8. Управління роботами з профілактики та ліквідації наслідків аварій.

Тема 9. Безпека праці в галузі.

У цьому випадку нам будуть цікаві три теми (3, 4, 8) у, яких є питання, що стосуються ЦЗ, техногенної та пожежної безпеки (Додаток 5, 6).

3.5. Організація роботи з охорони праці та безпеки життєдіяльності учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти

Вивчення основ ОП, ЦЗ та БЖД в навчальних закладах, а саме: предмета “Охорона праці”, “Цивільний захист” та “Безпека життєдіяльності”, проводиться за типовими навчальними планами і програмами з навчальних дисциплін, які затверджуються головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах освіти і науки (далі – МОН). Окремі питання (розділи) з охорони праці мають передбачатися у навчальних програмах загальнотехнічних і спеціальних дисциплін.

Організація навчання студентів здійснюється МОН згідно із затвердженими ним і погодженими з ДСНС навчальними програмами з вивчення заходів безпеки, способів захисту від впливу небезпечних факторів, викликаних НС, надання домедичної допомоги.

Підготовка студентів вищих навчальних закладів до дії у надзвичайних ситуаціях здійснюється за нормативними навчальними дисциплінами “Безпека життєдіяльності” та “Цивільний захист”, які передбачають:

– формування у студентів, що навчаються за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра, знань, умінь та навичок щодо забезпечення необхідного рівня безпеки у НС відповідно до майбутнього профілю роботи, галузевих норм і правил;

– формування у студентів, що навчаються за освітньо-кваліфікаційним рівнем спеціаліста або магістра, умінь з превентивного і аварійного планування та управління заходами ЦЗ.

У вищих навчальних закладах з метою відпрацювання дій у разі виникнення надзвичайних ситуацій з учасниками навчально-виховного процесу проводяться щороку ОТ з питань ЦЗ.

Організація роботи з ОП та БЖД учасників освітнього процесу в установах і закладах освіти здійснюється відповідно до розробленого Положення, яке розробляється відповідно до Кодексу, Закону України “Про охорону праці” і поширюється на заклади дошкільної, загальної середньої, професійної (професійно-технічної), позашкільної, спеціалізованої, фахової передвищої, вищої освіти та заклади післядипломної освіти, установи, що належать до сфери управління МОН.

Організація цього напрямку роботи в закладах освіти покладається на їх керівників.

Інструктажі з питань ОП із здобувачами освіти та працівниками закладів освіти проводяться відповідно до Типового положення. Інструктажі з питань БЖД, які містять питання охорони здоров'я, пожежної, радіаційної безпеки, ЦЗ, безпеки дорожнього руху, реагування на НС, безпеки побуту тощо, проводяться відповідно до Положення про навчання.

Перед початком навчальних занять один раз на рік, а також при зарахуванні або оформленні до закладу освіти здобувача освіти проводиться вступний інструктаж з БЖД, службами ОП та БЖД. За умови чисельності учасників освітнього процесу в закладах понад 200 осіб вищезазначеними службами проводиться навчання з вихователями, класоводами, класними керівниками, майстрами виробничого навчання, кураторами груп тощо, які в свою чергу інструктують здобувачів освіти перед початком навчального року. Програма вступного інструктажу розробляється в закладі освіти на основі орієнтовного переліку питань вступного інструктажу з БЖД для здобувачів освіти. Програма та порядок проведення вступного інструктажу з БЖД затверджуються наказом керівника закладу освіти.

Керівник закладу освіти (ректор, директор, завідувач):

– відповідно до Положення створює в закладі освіти службу охорони праці, БЖД, яка безпосередньо підпорядковується йому;

– призначає відповідальних за організацію роботи з ОП, БЖД в закладі освіти та визначає їх функціональні обов'язки, забезпечує функціонування системи управління ОП;

- затверджує посадові інструкції керівників структурних підрозділів, працівників з обов'язковим блоком питань з ОП, БЖД;

- забезпечує виконання вимог нормативно-правових актів з питань ОП, заходів з ОП, БЖД, передбачених колективним (ою) договором (угодою), приписів органів державного нагляду за ОП, пропозицій виборного органу первинної профспілкової організації (представника профспілки);

- на засіданнях педагогічної ради закладу освіти, нарадах керівників структурних підрозділів, осіб, відповідальних за стан ОП, БЖД, організовує звітування з питань профілактики травматизму, виконання заходів розділу з ОП, БЖД колективного договору (угоди), видає накази, розпорядження з цих питань;

- організовує роботу щодо розроблення та періодичного перегляду один раз на 5 років;

- сприяє проведенню дозиметричного контролю відповідно до нормативно-правових актів з обов'язковою реєстрацією в спеціальному журналі;

- забезпечує навчання з питань ОП, БЖД здобувачів освіти та працівників закладів освіти, відповідно до розроблено Положення.

3.6. Організація та порядок проведення інструктажів

Забезпечення ЦЗ, Т та ПБ в закладах і установах покладається на їх власників або уповноважені ними органи, керівників, відповідно до законодавства.

Керівники закладів та установ з метою забезпечення ЦЗ, Т та ПБ зобов'язані:

- визначити обов'язки посадових осіб щодо забезпечення ЦЗ, Т та ПБ призначити відповідальних осіб за окремі будівлі, споруди, приміщення, інженерне обладнання, а також за утримання та експлуатацію засобів протипожежного захисту, що мають бути передбачені у функціональних обов'язках, посадових інструкціях тощо;

- забезпечити розробку і затвердити орієнтовний план евакуації у разі виникнення пожежі та НС та порядок оповіщення, що встановлюють обов'язки і дії працівників;

– розробити та затвердити інструкцію, що визначає дії працівників щодо забезпечення безпечної та швидкої евакуації учасників.

У кожному підприємстві, установі та організації наказом чи інструкцією встановлюється протипожежний режим, що містить порядок:

- утримання шляхів евакуації;
- застосування відкритого вогню;
- використання побутових електронагрівальних приладів;
- проведення тимчасових пожежонебезпечних робіт;
- проїзду та стоянки транспортних засобів;
- прибирання горючого пилу й відходів, зберігання промасленого спецодягу та ганчір'я, очищення елементів вентиляційних систем від горючих відкладень;
- відключення від мережі електроживлення обладнання та вентиляційних систем у разі пожежі;
- огляду, зачинення приміщень, будівель після закінчення занять і роботи закладів та установ;
- проходження посадовими особами навчання та перевірки знань з питань пожежної безпеки, а також проведення з працівниками протипожежних інструктажів та занять з пожежно-технічного мінімуму з призначенням відповідальних за їх проведення;
- організації експлуатації і обслуговування наявних засобів протипожежного захисту;
- проведення планово-попереджувальних ремонтів та оглядів електроустановок, опалювального, вентиляційного, технологічного, а також навчального обладнання;
- скликання у разі виникнення пожежі членів пожежно-рятувального підрозділу добровільної пожежної охорони, посадових осіб, відповідальних за пожежну безпеку, виклику вночі, у вихідні та святкові дні;
- дій у разі виникнення пожежі – порядок і способи оповіщення учасників навчально-виховного процесу, послідовність їх евакуації, виклику пожежно-рятувальних підрозділів, зупинки технологічного та навчального устаткування, вимкнення електроустановок, ліфтів, застосування засобів пожежогасіння тощо (Додаток 7).

У приміщеннях та на шляхах евакуації всіх об'єктів на видному місці мають бути вивішені відповідні інструкції щодо порядку забезпечення техногенної безпеки та дій працівників об'єкта у разі виникнення надзвичайної ситуації (Додаток 8).

Усі працівники під час прийняття на роботу повинні проходити інструктажі з питань ЦЗ, Т, ПБ, та дій у надзвичайних ситуаціях за місцем роботи.

Інструктажі проводять посадові особи, що пройшли у суб'єктів, які навчають, відповідне навчання і спеціальну підготовку та мають Посвідчення.

За призначенням та часом проведення інструктажі поділяються на:

1) вступний – проводиться з усіма працівниками, які прийняті на роботу, а також з особами, які прибули на підприємство у відрядження, на виробничу практику (навчання) тощо і мають брати безпосередню участь у виробничому процесі (вступний інструктаж проводиться на підставі чинних на підприємстві правил, інструкцій та інших нормативно-правових актів у спеціально обладнаному для цього приміщенні);

2) первинний – проводиться безпосередньо на робочому місці до початку виробничої діяльності працівника.

Первинний інструктаж проходять:

– особи, що прийняті на роботу;

– працівники, переведені з інших структурних підрозділів, виробничих дільниць підприємства;

– особи, які прибули на підприємство і мають брати безпосередню участь у виробничому процесі, ремонтних, будівельно-монтажних, фарбувальних, зварювальних роботах тощо;

– учні (студенти) під час виробничої практики (навчання), а також перед проведенням з ними практичних занять у навчальних майстернях, лабораторіях тощо;

3) повторний – проводиться на робочому місці з усіма працівниками не менше ніж один раз на рік;

4) позаплановий – проводиться з працівниками на робочому місці або у спеціально відведеному для цього приміщенні;

– у разі зміни технологічного процесу, застосування нового або заміни чи модернізації існуючого пожежонебезпечного устаткування;

– на вимогу посадових осіб ДСНС або її територіальних органів, якщо виявлено незадовільне знання працівниками правил пожежної безпеки на робочому місці, невміння діяти в разі пожежі та користуватися первинними засобами пожежогашіння. Позаплановий інструктаж проводиться індивідуально або з групою працівників подібних спеціальностей (видів робіт). Обсяг та зміст позапланового інструктажу визначаються в кожному випадку окремо залежно від обставин, що спричинили потребу у його проведенні;

5) цільовий – проводиться з працівниками перед виконанням ними тимчасових вогневих робіт (зварювання, розігрівання тощо), під час ліквідації наслідків аварії, стихійного лиха.

Працівники, які пройшли спеціальне навчання (пожежно-технічний мінімум), можуть бути звільнені від вступного та первинного інструктажів.

Керівники підприємств розробляють та затверджують перелік питань, з якими необхідно ознайомити працівників під час проведення вступного, первинного, позапланового та повторного інструктажів.

Первинний, повторний та позаплановий інструктажі завершуються перевіркою знань, яку здійснює особа, що проводила інструктаж.

Інструктажі можуть проводитися разом з відповідними інструктажами з охорони праці.

Результати проведення інструктажів (крім цільового) зазначаються у Журналі реєстрації інструктажів з питань цивільного захисту, пожежної безпеки та дій у надзвичайних ситуаціях (Додаток 9).

Запис про проведення цільового інструктажу робиться в наряді-допуску на виконання тимчасових вогневих робіт.

3.7. Особливості реагування на надзвичайні ситуації на малих підприємствах

Як свідчить аналіз НС за останні 5–8 років, значна кількість різноманітних НС виникає на об'єктовому рівні. До нього належать і невеликі (малі) підприємства, установи, організації, заклади (далі – підприємства) з чисельністю працівників 50 осіб і менше у сфері виробництва, логістики, торгівлі, освіти та науки, медицини, розважальної індустрії тощо.

Виходячи з цього, ст.130 Кодексу цивільного захисту України передбачає, що на підприємствах з чисельністю персоналу 50 осіб і менше розробляються та затверджуються інструкції щодо дій при загрозі або виникненні надзвичайних ситуацій.

Крім того, у сфері промислового виробництва до малих підприємств можуть бути віднесені і такі, де чисельність працівників перевищує 50 осіб. Інструкції для таких підприємств розробляються за рішенням відповідного територіального органу ДСНС.

Розроблена інструкція не повинна суперечити положенням та вимогам Кодексу.

Інструкцію розробляє та підписується посадова особа підприємства з питань ЦЗ, затверджує керівник підприємства. Її доводять до всіх працівників під підпис.

Крім Інструкції, на малому підприємстві розробляється План евакуації при пожежі або загрозі вибуху. Особливо це важливо для тих об'єктів, на території яких може перебувати значна кількість відвідувачів.

Деякі конкретні заходи, не відображені в нормативних документах підприємства, потребують внесення до посадових інструкцій працівників. Крім того, на малому підприємстві необхідно розробляти й доводити до всіх працівників Порядок цілодобового оповіщення керівництва та працівників у випадку загрози або виникнення надзвичайної ситуації.

Всі працівники підприємства повинні бути навчені діям, чітко знати свої обов'язки та неухильно їх виконувати. Це також стосується адміністрації малого підприємства, яка в екстремальній обстановці не може приймати помилкові рішення або віддавати необґрунтовані розпорядження.

Уникнути цього дозволить якісно розроблена Інструкція щодо дій персоналу малого підприємства при загрозі або виникненні НС, наведена нижче.

Розділ 4

ПОРЯДОК ПРОВЕДЕННЯ НАВЧАННЯ НЕПРАЦЮЮЧОГО НАСЕЛЕННЯ

Консультаційні пункти створюються при житлово-експлуатаційних організаціях (далі – ЖЕО) у містах та при сільських (селищних) радах у сільській місцевості з метою ведення на їх базі просвітницько-інформаційної роботи та пропаганди знань з питань захисту та дій населення, не зайнятого у сфері виробництва та обслуговування, за місцем його проживання в умовах надзвичайних, несприятливих побутових або нестандартних ситуацій.

Діяльність консультаційних пунктів організовується відповідно до Кодексу, Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26.06.2013 р. № 444, і Методичних рекомендацій щодо порядку створення, обладнання та забезпечення функціонування консультаційних пунктів з питань цивільного захисту при житлово-експлуатаційних організаціях та сільських (селищних) радах, затверджених наказом Міністерства надзвичайних ситуацій України від 07.06.2011 р. № 587, інших нормативно-правових і організаційно-розпорядчих актів, що регламентують підготовку населення до дій у НС, та несприятливих побутових або нестандартних ситуацій.

Консультаційні пункти є осередками просвітницько-інформаційної роботи і пропаганди знань серед населення відповідної адміністративної території з питань захисту та дій у надзвичайних ситуаціях. Вони створюються і діють в межах території, що ними обслуговуються:

- у містах – при ЖЕО не залежно від форм власності та підпорядкування, житлово-будівельних кооперативах, об'єднаннях співвласників багатоквартирних житлових будинків тощо;
- у сільських районах – при сільських, селищних радах.

При визначенні кількості пунктів та місць їх розташування доцільно виходити з того, що кожен консультаційний пункт

повинен обслуговувати мікрорайон, у якому мешкає не більше 1500-2000 громадян, не зайнятих у сфері виробництва та обслуговування.

Населення, яке мешкає у власних будинках, рішенням начальників цивільного захисту міст і районів закріплюється для навчання за відповідними консультаційними пунктами за територіальним принципом.

Головні завдання консультаційних пунктів:

– участь у підготовці населення, не зайнятого у сфері виробництва та обслуговування, з питань захисту та дій у надзвичайних ситуаціях за тематикою консультацій, рекомендованою ДСНС України;

– сприяння розвитку громадської свідомості щодо особистої та колективної безпеки;

– підвищення рівня морально-психологічного стану громадян в умовах загрози і виникнення надзвичайних ситуацій.

Відповідно до покладених на них головних завдань консультаційні пункти забезпечують доведення до непрацюючого населення правил та рекомендацій щодо:

– дій в умовах надзвичайних ситуацій та проявів терористичних актів;

– застосування засобів індивідуального та колективного захисту;

– надання першої медичної само- та взаємодопомоги постраждалим;

– поведінки в несприятливих побутових і нестандартних ситуаціях;

– забезпечення особистої та колективної безпечної життєдіяльності в різні пори року;

– створення умов для самостійного вивчення населенням матеріалів посібників, пам'яток, іншого друкованого навчально-інформаційного матеріалу, перегляду та прослуховування спеціального циклу теле- та радіопередач;

– участь у просвітницько-інформаційній роботі та пропаганді знань серед населення з питань заходів цивільного

захисту, які сплановані та проводяться у регіоні, а також роз'яснення правил поведінки та дій в умовах виникнення надзвичайних, несприятливих побутових або нестандартних ситуацій – організація та участь у виставках, змаганнях, оглядах-конкурсах, бесідах, вікторинах, виступах по радіо та телебаченню, поширення друкованої, аудіо та відеопродукції;

– участь у роботі місцевих органів влади та громадських організацій із забезпечення високого рівня морально-психологічного стану населення, не зайнятого у сфері виробництва та обслуговування, в умовах загрози та при виникненні надзвичайних ситуацій, а також при ліквідації їх наслідків;

– постійне вивчення та освоєння перспективного досвіду щодо форм і методів просвітницько-інформаційній роботі та пропаганди знань;

– створення та удосконалення необхідної навчально-матеріальної бази.

Через консультаційні пункти та відповідні системи оповіщення керівники ПНО надають постійну і оперативну інформацію населенню, яке проживає в зонах можливого ураження, а також про стан їх захисту, порядок дій в аварійних ситуаціях та методи і способи забезпечення безпеки людей при аваріях.

Мережа консультаційних пунктів у місті (районі) створюється відповідним розпорядженням міського голови (голови райдержадміністрації, районної у місті держадміністрації), у якому визначається – при яких ЖЕО (селах, селищах) та на якій базі створювати консультаційні пункти; прізвища осіб, які відповідальні за їх створення і роботу; порядок фінансування і матеріально-технічного забезпечення; обладнання та оснащення навчальними засобами та інші організаційні питання.

Загальне керівництво консультаційним пунктом здійснює голова органу місцевого самоврядування, керівник організації, на базі якої створено пункт.

Крім осіб, які безпосередньо відповідають за роботу консультаційних пунктів до проведення просвітницько-інформаційної роботи і пропаганди знань цивільного захисту серед

населення, можуть залучатися (за їх згодою) активісти (консультанти) з числа ветеранів системи цивільного захисту, викладачі нормативних дисциплін “Безпека життєдіяльності” та “Цивільний захист” вищих навчальних закладів, а також студенти старших курсів вищих навчальних закладів, медичний персонал, громадяни, які раніше успішно пройшли повний курс навчання та мають необхідну підготовку.

Особа, яка безпосередньо організовує роботу консультаційного пункту, відповідає за планування заходів, які проводяться на пункті, зміст та своєчасне оновлення наочної інформації, організацію роботи консультантів з числа активістів цивільного захисту, стан навчально-матеріальної бази.

Навчальну матеріально-технічну базу консультаційного пункту з питань цивільного захисту ЖЕО, сільської (селищної) ради складають:

– інформаційно-довідковий куток з питань ЦЗ, що забезпечує доступне доведення до мешканців певної території необхідної інформації з питань ЦЗ та повідомлень, розроблених на основі аналізу особливостей місцевих умов та ймовірних місцевих небезпек, які можуть спричинити НС;

– окреме приміщення, призначене для проведення роз’яснювальної консультаційної роботи щодо дій в разі виникнення аварій, катастроф, стихійних лих, ймовірних для конкретної території та надання практичної допомоги населенню у самостійній підготовці за спеціальними програмами підготовки населення до дій у НС, які рекомендовані ДСНС та відпрацьовані з врахуванням місцевих умов, особливостей регіону і оснащене для цього наочними засобами навчання, спеціальною літературою, навчальними посібниками та іншим майном, необхідним для навчання.

На видному місці розташовуються розпорядок дня, графік проведення консультацій, прізвища та телефони консультантів.

Кожний відвідувач пункту повинен мати можливість отримати конкретну та вичерпну інформацію про ймовірні надзвичайні ситуації у районі його проживання, місця укриття та

маршрути проходу до них, про адреси пунктів видачі засобів індивідуального захисту, порядок евакуації тощо.

Інформаційно-довідковий куток з питань цивільного захисту є обов'язковим елементом консультаційного пункту ЖЕО, сільської (селищної) ради та являє собою окремий стенд з тематично оформленими планшетами.

Тематичний зміст планшетів інформаційно-довідкового кутка викладається зрозуміло, наочно, вкрай лаконічно та розміром шрифту, що забезпечує його легке прочитання та включає:

– пам'ятку щодо порядку зв'язку з екстреними службами, які діють за скороченими телефонними номерами (101, 102, 103, 104 тощо) та комунальними аварійними службами допомоги населенню;

– карти-схеми зони відповідальності ЖЕО, сільської (селищної) ради з інформацією про імовірні загрози техногенного характеру (аварій, катастроф на ПНО), наслідки яких можуть негативно впливати на життєдіяльність населення;

– сигнали ЦЗ (порядок оповіщення населення) в разі виникнення аварії, катастрофи або стихійного лиха, дії населення з отриманням таких сигналів або інформації,

– рекомендації щодо засобів захисту від впливу небезпечних факторів імовірних загроз техногенного характеру та правил поведінки під час виникнення аварій та катастроф;

– інформацію про імовірні загрози природного характеру (стихійні лиха) відповідно до пори року, наслідки яких можуть негативно впливати на життєдіяльність населення, що мешкає на території ЖЕО, сільської (селищної) ради та рекомендації щодо засобів захисту від впливу небезпечних факторів імовірних сезонних загроз природного характеру і правил поведінки під час стихійного лиха;

– схему розміщення захисних споруд ЦЗ, закріплення мешканців житлових будинків за захисними спорудами, маршрути висування населення до них, порядок отримання населенням засобів індивідуального захисту;

- порядок проведення евакуації населення із схемою розміщення та адресами збірних евакуаційних пунктів, рекомендації щодо готовності населення до проведення евакуаційних заходів;
- розклад роботи консультативного пункту та порядок отримання консультативної допомоги з питань ЦЗ.

Для тематичного оформлення приміщення консультативного пункту використовуються:

- навчально-наочні посібники (плакати, стенди);
- спеціальна навчальна література;
- технічні засоби навчання;
- навчальне майно.

Спеціальна навчальна література призначена для самостійної роботи відвідувачів консультативного пункту та повинна бути представлена:

- навчальними посібниками з питань ЦЗ;
- виписками із законодавчих та нормативних актів з питань захисту населення і територій та безпеки життєдіяльності;
- пам'ятками та рекомендаційними брошурами з питань охорони життя і здоров'я людини у надзвичайних, несприятливих побутових або нестандартних ситуаціях (Додаток 10);
- підшивками спеціалізованих журналів і газет.

Навчання населення, не зайнятого у сфері виробництва та обслуговування, здійснюється шляхом:

- проведення консультацій з питань захисту та дій в умовах можливих НС за рекомендаціями щорічних організаційно-методичних вказівок з навчання населення начальника ЦЗ відповідного регіону;
- проведення інформаційних та агітаційних заходів (бесід, лекцій, вечорів питань і відповідей, показів діафільмів, відеофільмів тощо);
- розповсюдження та читання пам'яток, листівок, посібників, прослуховування радіопередач, переглядання телепрограм з тематики захисту населення;
- самостійного вивчення населенням правил поведінки та дій в умовах надзвичайних ситуацій за рекомендованою працівниками консультативного пункту літературою;

- проведення представницьких заходів (днів професійних свят, змагань, оглядів-конкурсів тощо);
- участі у тренуваннях з ЦЗ та захисту від НС.

При проведенні консультацій на пунктах обов'язково надавати інформацію про потенційну небезпеку, що характерна для місць проживання населення, та методи реагування на неї. Особливу увагу необхідно звертати на громадян, які проживають поряд з потенційно небезпечними об'єктами та у сільській місцевості, а також на дітей та соціально незахищені верстви населення.

Для проведення консультацій залучаються працівники консультаційного пункту, спеціалісти ЖЕО, сільської (селищної) ради консультанти з числа активістів ЦЗ, які пройшли підготовку на курсах, центрах.

З медичних тем та питань психологічної підготовки до проведення занять залучаються працівники органів охорони здоров'я.

До відпрацювання найбільш складних тем, проведення тренувань залучаються (за згодою) штатні працівники структурних підрозділів з питань надзвичайних ситуацій, курсів, центрів.

Основні організаційно-розпорядчі документи консультаційного пункту:

- витяг з розпорядження міського голови (голови райдержадміністрації) про створення консультаційних пунктів на території міста (села, селища);
- наказ керівника ЖЕО, сільської (селищної) ради, при якій створено пункт, про його створення та організацію роботи;
- положення про консультаційний пункт;
- план роботи пункту на рік;
- графік надання консультацій з питань ЦЗ працівниками консультаційного пункту;
- журнал обліку консультацій.

Розділ 5

ПРАКТИЧНА ПІДГОТОВКА ПРОВЕДЕННЯ НАВЧАНЬ (ТРЕНУВАНЬ)

5.1. Порядок проведення спеціальних об'єктових навчань

Спеціальні об'єктові навчання (далі – СОН) і тренування з питань ЦЗ є формою практичної підготовки працівників, зокрема керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань ЦЗ, що загалом визначає готовність підприємств, установ та організацій до реалізації планів реагування на НС (інструкцій щодо дій персоналу суб'єкта господарювання в разі загрози або виникнення НС), ПЛАС на ОПН, ЦЗ на особливий період.

За своїм призначенням СОН і тренування з питань ЦЗ можуть бути плановими, показовими та експериментальними.

Планові СОН і тренування завершують певний період об'єктової підготовки працівників до дій у НС. Графіки проведення СОН і тренувань з питань ЦЗ затверджують щороку керівники підприємств, установ, організацій узгоджують з місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування та територіальними органами ДСНС.

Показові СОН і тренування проводять з метою досягнення єдності поглядів на організацію і методику проведення навчань, показу зразкових і найбільш доцільних дій його учасників під час вирішення покладених на них завдань.

Експериментальні СОН і тренування передбачають пошук або випробування і освоєння найбільш ефективних способів захисту персоналу, підвищення стійкості функціонування об'єкта в умовах надзвичайних ситуацій, прийомів проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт.

Показові та експериментальні СОН і тренування проводять за потреби. Терміни проведення таких навчань і тренувань визначаються планами основних заходів ЦЗ на рік, що розробляються та затверджуються відповідно до Порядку розроблення планів діяльності ЄДСЦЗ. Для підприємств, де працює менше 50 осіб, розробляються відповідні інструкції.

Як свідчить аналіз НС за останні 5–8 років, значна кількість різноманітних надзвичайних ситуацій виникає на об'єктовому рівні. До нього належать і невеликі (малі) підприємства, установи, організації, заклади (далі – підприємства) з чисельністю працівників 50 осіб і менше у сфері виробництва, логістики, торгівлі, освіти та науки, медицини, розважальної індустрії тощо.

Від ефективності розроблення та впровадження в життя заходів із запобігання та ліквідації на НС в разі її виникнення залежатиме життя та здоров'я персоналу та відвідувачів цих підприємств і розміри заподіяної шкоди.

Відповідно до Кодексу, підготовка персоналу на підприємствах незалежно від форм власності до дій у НС здійснюється за спеціально розробленою схемою заходів захисту населення та території.

Для малих підприємств система заходів захисту від НС включає:

- планування та здійснення необхідних заходів для захисту своїх працівників, ОГ;
- підтримання у готовності до застосування сил і засобів із запобігання виникненню та ліквідації наслідків НС;
- створення та підтримання матеріальних резервів для запобігання та ліквідації НС;
- забезпечення своєчасного оповіщення своїх працівників про загрозу виникнення або при виникненні НС.

Основною особливістю дій малих підприємств при загрозі або виникненні НС є в першу чергу захист персоналу та відвідувачів.

Інструкція розробляється та підписується посадовою особою підприємства з питань ЦЗ, затверджується керівником підприємства та доводиться до всіх працівників під підпис.

Крім Інструкції, на малому підприємстві розробляється План евакуації при пожежі або загрозі вибуху. Особливо це важливо для тих об'єктів, на території яких може перебувати значна кількість відвідувачів.

Всі працівники підприємства повинні бути навчені діям, чітко знати свої обов'язки та неухильно їх виконувати. Це також

стосується адміністрації малого підприємства, яка в екстремальній обстановці не може приймати помилкові рішення або віддавати необґрунтовані розпорядження.

Уникнути цього дозволить якісно розроблена Інструкція щодо дій персоналу малого підприємства при загрозі або виникненні НС.

СОН і тренування з питань ЦЗ проводять в робочий час за кошти роботодавця. Планування, організацію та проведення навчань і тренувань забезпечують керівники підприємств, установ, організацій.

Спеціальні об'єктові тренування служб і формувань ЦЗ проводяться 1 раз на рік – протягом однієї доби на всіх об'єктах, де більше 50 осіб працюючого персоналу з метою набуття працівниками, які входять до їх складу, навичок з виконання спеціальних робіт і заходів в умовах НС, формування у них здатності до колективних дій, а також перевірки готовності спеціалізованих служб і формувань ЦЗ, в цілому, до дій за призначенням.

До тренування залучаються керівний склад і фахівці, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів ЦЗ СГ, відповідні спеціалізовані служби та особовий склад формувань ЦЗ (Додаток 11) під керівництвом відповідних осіб.

З метою надання підприємствам, установам, організаціям допомоги в підготовці та проведенні СОН і тренувань з питань ЦЗ, а також залучення до їх проведення необхідних аварійно-рятувальних служб (пожежно-рятувальних підрозділів) місцевими органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування на підставі графіків проведення таких навчань і тренувань складаються і затверджуються плани-графіки проведення практичної підготовки осіб керівного складу і фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів цивільного захисту, на рік за формою, визначеною Положенням про організацію навчального процесу з функціонального навчання, затвердженим наказом Міністерства внутрішніх справ України від 21 жовтня 2014 року № 1112, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 05 листопада 2014 року за № 1398/26175 (зі змінами).

Залежно від цілей, завдань та складу тих, хто навчається, проводяться:

- СОН з питань ЦЗ підприємств, установ, організацій – один раз на три роки;
- спеціальні об'єктові тренування з питань ЦЗ спеціалізованих служб та формувань ЦЗ – не менше одного разу на рік;
- об'єктові тренування з питань цивільного захисту (далі – тренування) закладів вищої освіти – один раз на рік.

5.2. Планування та облік проведення навчань

Щоб планувати та провести облік навчання працівників на підприємствах, в установах і організаціях, видають щорічний наказ (розпорядження) стосовно розподілу працівників за навчальними групами. До нього додають перелік керівних кадрів і фахівців, які підлягають навчанню в мережі навчально-методичних установ єдиної державної системи ЦЗ й виконують такі записи:

- щодо організування теоретичного навчання в навчальних групах – спеціальна чи загальна програми підготовки, розклад занять, журнали теоретичного навчання встановленої форми;
- щодо організування теоретичного навчання за індивідуальною формою – графік консультацій, картка обліку теоретичного навчання для індивідуальних консультацій;
- щодо організації проведення об'єктових навчань, тренувань – наказ керівника об'єкта стосовно організації та проведення навчання, тренування, календарний план підготовки, план проведення, план імітації ймовірної ситуації, план матеріально-технічного забезпечення, особисті плани заступників, помічників керівника навчання, план тренування, план рекогносцирування місць практичного відпрацювання питань, план проведення досліджень під час навчання, тренування та звіт про організування проведення навчання чи тренування.

До плану проведення навчання, поруч з навчальними питаннями, повинні включатися заходи, що сприяють вдосконаленню навчально-матеріальної бази об'єкта з ЦЗ, та конкретні роботи з моделювання та вивчення надійності роботи об'єкта у НС.

Для проведення занять всі працівники розподіляються на навчальні групи, які утворюються відповідно до структурних підрозділів підприємства, установи, організації. Заняття проводять керівники навчальних груп, які призначаються наказом керівника підприємства, установи, організації. Для набуття методичних навичок у проведенні занять керівники в рік їх призначення проходять спеціальну підготовку в навчально-методичних центрах сфери ЦЗ.

План проведення об'єктового тренування вищого навчального закладу, підприємств, установ та організацій з чисельністю менше 50 осіб погоджується з місцевим (районним) органом з надзвичайних ситуацій та ЦЗ населення затверджується керівником навчального закладу, підприємства, установи, організації.

Плани проведення “Дня цивільного захисту” і “Тижня безпеки дитини” погоджуються з територіальним органом управління освітою та затверджуються керівником навчального закладу.

5.3. Підготовка та порядок проведення навчань

СОН є вищою формою підготовки органів управління, керівного і командно-начальницького складу ЦЗ та навчання працівників підприємств, установ і організацій з питань захисту життя, здоров'я та порядку дій у НС.

СОН є завершальним етапом підготовки підприємств, установ і організацій з вирішення завдань з ЦЗ. СОН плануються, організовуються та проводяться на підставі Кодексу.

СОН проводяться з метою досягнення злагодженості в роботі керівного складу формувань, робітників, службовців та об'єкта в цілому при виконанні заходів із запобігання і реагуванню на надзвичайні ситуації техногенного та природного характеру, відновлення життєдіяльності об'єкта та ведення заходів з ЦЗ.

Навчання проводяться на навчально-матеріальній базі, що включає територію об'єкта з виробничими будівлями, спорудами, різного роду комунікаціями, а також створених навчальних місцях.

Об'єктові тренування персоналу підприємств, установ, організацій щодо дій у НС не залежно від чисельності працюючих та форми власності плануються та проводяться щорічно тривалістю до 8 годин:

- на підприємствах, в установах та організаціях з чисельністю працюючих 50 і менше осіб;
- у вищих навчальних закладах (технікумах, коледжах, інститутах, університетах, академіях тощо) всіх форм власності;
- у загальноосвітніх навчальних закладах та закладах професійно-технічної освіти – під час проведення “Дня цивільного захисту”;
- у дошкільних навчальних закладах всіх форм власності – під час проведення “Тижня безпеки дитини”.

Підготовка такого тренування здійснюється особисто керівником підприємства, установи, організації, навчального закладу на підставі виданого ним не пізніше ніж за півтора місяці наказу. До участі в тренуванні залучаються усі працівники навчального закладу, підприємства, установи, організації. Залучення студентів, учнів та дітей до відпрацювання навчальних питань проводиться у найбільш зручний для навчального закладу час.

Для підготовки тренування та контролю за діями тих, хто навчається, наказом керівника об'єкта призначається штаб керівництва тренуванням.

Підготовка об'єктового тренування у вищих навчальних закладах здійснюється аналогічно підготовці спеціального об'єктового навчання.

Підготовчий період тренування включає:

- проходження керівником тренування (начальником штабу керівництва) відповідного навчання на міських курсах;
- підбір з числа керівного складу та фахівців для виконання функцій посередників в ході тренування та організація їх підготовки;
- підготовка навчальних місць з відпрацювання практичних заходів;
- відпрацювання відповідних документів тренування;
- проведення комісією закладу, підприємства, установи, організації попереднього контролю знань і умінь тих, хто навчається, за програмою загальної підготовки;

– ОТ з ЦЗ у навчальних закладах проводяться без припинення навчально-виховного процесу, в ході якого практично відпрацьовуються, перевіряються та оцінюються дії персоналу у разі загрози або виникнення надзвичайних ситуацій.

Для підготовки та проведення спеціального навчання керівник підприємства, установи, організації призначає начальника, штаб керівництва спеціального навчання, а також посередників при тих, хто навчається. Керівником спеціального навчання є керівник підприємства, установи, організації.

Керівник навчання персонально відповідає за організацію, підготовку та проведення навчання.

Заступники (помічники) керівника навчання призначаються із числа посадових осіб об'єкта, найбільш підготовлених з питань ЦЗ та НС. Їх кількість залежить від теми, масштабів заходів, специфіки виробництва і визначається з врахуванням охоплення тих, хто навчається, і контролем основних служб і формувань. Вони беруть участь у розробці планувальних документів і на їхній основі складають свої особисті плани роботи на період навчання.

Навчання проводяться на території підприємств, установ і організацій з максимальним використанням навчально-матеріальної бази ЦЗ СГД за планом проведення, який включає:

- тему;
- мету навчання;
- час проведення;
- місце проведення;
- склад учасників;
- порядок проведення (зміст етапів навчання, навчальні питання, що відпрацьовуються на кожному етапі, перелік документів для опрацювання тими, хто навчається та порядок залучення особового складу формувань і працівників СГ до практичних заходів, що здійснюються у ході навчання);
- порядок та час проведення загального та часткових розборів навчання.

У ході навчання керівник зобов'язаний особисто проводити імітацію найбільш важливих епізодів навчання.

Недоліки у розроблюваних у ході навчання документах, а також у діях тих, хто навчається, усуваються шляхом відпра-

цювання додаткових ввідних. за необхідності керівництво і посередники організують розробку нових документів та повтор дій тих, хто навчається.

Формування на загальному фоні навчання діють за окремими планами проведення тактико-спеціальних занять, які розробляються командирами формувань та затверджуються за підпорядкуванням. За основу розробки планів занять береться спеціальна тематика програми підготовки формувань, а також тактичні завдання за планом приведення формувань до готовності та з навчання. Заняття проводяться за загальною тематикою програми підготовки формувань.

Штаб керівництва спеціального навчання створюється як тимчасовий орган для забезпечення розробки необхідних документів зі спеціального навчання, підготовки місць його проведення, засобів управління, зв'язку і оповіщення, керівництва перебігом спеціального навчання, здійснення документування під час його проведення та координації діяльності посередників.

Посередники є представниками керівника спеціального навчання при тих, хто навчається, виконують функції контролю за дотриманням ними заходів безпеки під час спеціального навчання та надають пропозиції керівнику спеціального навчання щодо визначення рівня їх готовності до вирішення завдань цивільного захисту.

Тривалість проведення спеціальних навчань на суб'єктах господарювання, віднесених до однієї із категорій ЦЗ або тих, хто продовжує виробничу діяльність в особливий період чи має в користуванні хоча б один об'єкт підвищеної небезпеки – до двох діб, на інших суб'єктах господарювання – від 4 до 8 годин.

Підготовка керівництва спеціального навчання та посередників на СГ, віднесених до однієї із категорій ЦЗ або тих, хто продовжує виробничу діяльність в особливий період чи має в користуванні хоча б один ОПН, здійснюється на спеціально організованих керівниками підприємств, установ, організацій інструктивно-методичних заняттях та цільових інструктажах, що проводять працівники навчально-методичних центрів сфери цивільного захисту.

Під час таких занять керівництво спеціального навчання відпрацьовує документи з проведення спеціального навчання, посередники під час інструктажів відпрацьовують особисті плани роботи.

Для інших суб'єктів господарювання навчально-методичні центри сфери ЦЗ створюють зручні та доступні умови для отримання керівництвом спеціального навчання необхідної інформації, а також можуть надавати консультації або інші послуги з практичної підготовки відповідно до запиту підприємства, установи, організації.

Підготовка місць (ділянок) проведення практичних заходів включає позначення на період проведення спеціальних навчань (знаками, покажчиками, прапорцями, пояснювальними написами) умовно пошкоджених комунальних і енергетичних мереж, інших комунікацій, а також технологічних елементів об'єктів, імітацію пожеж, забруднених ділянок, зруйнованих частин будівель, споруд, сховищ, укриттів, підвалів з урахуванням специфіки діяльності та особливостей територіального розміщення підприємства, установи, організації.

Під час спеціального навчання виконуються заходи, що дають змогу перевірити реальність планів реагування на НС (інструкцій щодо дій персоналу суб'єкта господарювання в разі загрози або виникнення НС), ПЛАС на ОПН, ЦЗ на особливий період, визначити рівень готовності до вирішення завдань цивільного захисту керівного складу і фахівців підприємства, установи, організації, забезпечити взаємодію між об'єктовими спеціалізованими службами, формуваннями, аварійно-рятувальними службами (пожежно-рятувальними підрозділами) місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та органами управління ними, відпрацювати практичні дії персоналу, застосовуючи засоби оповіщення, колективного та індивідуального захисту, у режимах підвищеної готовності, НС та воєнного стану.

Під час відпрацювання питання евакуації здійснюється комплекс заходів щодо розгортання органів з евакуації, практичного проведення евакуації окремих категорій працівників за визначеними маршрутами руху та їх розміщення і всебічного забезпечення в безпечному районі (пункті).

На ОПН під час спеціального навчання додатково відпрацьовується доведення сигналів з оповіщення про загрозу виникнення або виникнення НС та інформації про поведінку, якої потрібно дотримуватися, до населення, яке проживає в зонах можливого негативного впливу, та до працівників підприємств, установ і організацій, територія яких потрапляє до таких зон.

На об'єктах з масовим перебуванням людей під час спеціального навчання проводяться тренування з евакуації людей з елементами пожежогасіння.

На спеціальних навчаннях кожен учасник виконує обов'язки, які йому визначені, згідно з планом дій органів управління і сил у НС, залежно від конкретної обстановки, за планом проведення СОН.

При цьому ступінь участі керівного і командно-начальницького складу різний. Керівний склад органів управління бере участь у проведенні всіх заходів з навчання. Командно-начальницький склад залучається, разом з органами управління, для відпрацювання управлінських рішень та у складі формування бере участь у практичних заходах з навчання.

На великих промислових об'єктах навчання проводяться по цехах, групах цехів, виробництвах під керівництвом їх начальників або спеціально призначених керівниками навчання посадових осіб. При проведенні СОН на СГ з невеликим складом тих, хто навчається, керівник, як правило, вчить підлеглих особисто.

При відпрацюванні питань з ліквідації аварій, які мають вплив на умови життєдіяльності населення, рішенням керівника навчання призначається спеціальна інформаційна група з доведення до мешканців порядку оповіщення та дій у разі загрози або виникнення на СГ аварій.

До проведення спеціальних навчань необхідно залучати:

- об'єктові комісії з питань надзвичайних ситуацій (Додаток 12);
- органи з евакуації (Додаток 13);
- штатні або позаштатні підрозділи (особи) з питань цивільного захисту підприємств, установ, організацій;

– особи, на яких у разі виникнення надзвичайної ситуації покладаються функції керівника робіт з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації та працівників штабу з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації об'єктового рівня (Додаток 14);

– об'єктові аварійно-рятувальні служби (у разі утворення);

– об'єктові спеціалізовані служби цивільного захисту;

– чергові (диспетчерські) служби (у разі утворення);

– об'єктові формування цивільного захисту (у разі утворення) (Додаток 15);

– об'єктові добровільні пожежні дружини (команди);

– працівники підприємства, установи, організації, яких планується залучити до проведення практичних заходів.

5.4. Документація та підведення підсумків навчань

Для організації та проведення спеціальних навчань підприємства, установи, організації розробляють організаційні та навчально-методичні документи:

– наказ керівника підприємства, установи, організації, яким визначаються вихідні дані (тема, навчальні цілі, строк та місце проведення), призначається керівництво спеціального навчання, а також визначаються склад тих, хто навчається, посередники при них, порядок їх підготовки і допуску до спеціального навчання, строки та обсяг робіт з підготовки місць (ділянок) проведення практичних заходів, відповідальні виконавці, матеріально-технічне забезпечення, кошторис на підготовку та проведення спеціального навчання;

– план проведення СОН з питань ЦЗ, що розробляється текстуально і визначає перебіг спеціального навчання та послідовність відпрацювання навчальних питань. До плану додаються схема об'єкта з графічним показом ділянок, рубежів, пунктів відтворення обстановки та переліком засобів імітації;

– почасовий графік нарощування обстановки з переліком ввідних;

– схема розгортання сил і засобів у місцях (на ділянках) відпрацювання практичних заходів та їх зміст;

– таблиць термінових донесень за спеціальним навчанням.

Для здійснення обліку СОН і тренувань з питань ЦЗ керівники підприємств, установ та організацій у десятиденний

строк після їх проведення надають до територіального органу ДСНС звіт про організацію підготовки та проведення СОН (тренування) з питань ЦЗ.

Розбір є заключною частиною навчання. Мета розбору полягає у визначенні міри виконання навчальних завдань, що ставились з навчання. Під час розбору нагадується задум навчання, тема, етапи, навчальні питання, склад учасників навчання, загальна обстановка. Розбираються та оцінюються всі практичні заходи, які виконані у ході навчання, конкретні дії тих, хто навчається, за етапами навчання. Визначаються висновки про досягнення навчальної мети, відзначаються недоліки, що мали місце, вказується, на що треба звернути увагу надалі при відпрацюванні заходів з підготовки. Розбір проводить керівник навчання, за його результатами робляться часткові розбори з категоріями тих, хто навчається.

Оцінку готовності (допуск) персоналу до проведення спеціального навчання здійснює комісія підприємства, установи, організації, до складу якої включаються посадові особи, які виконують обов'язки, пов'язані із забезпеченням ЦЗ, ОП, а також представник пожежно-рятувального підрозділу (територіального органу ДСНС), що обслуговує відповідну територію, підприємство, установу, організацію. Очолює комісію заступник керівника підприємства, установи, організації відповідно до затвердженого розподілу обов'язків.

Підсумки проведеного спеціального навчання обговорюють на засіданні об'єктової комісії з питань НС, на підставі рішення якої керівник підприємства, установи, організації видає наказ про стан готовності підприємства, установи, організації до вирішення завдань цивільного захисту.

За потреби за результатами спеціального навчання вносяться уточнення та зміни до відповідних планів реагування на надзвичайні ситуації (інструкцій щодо дій персоналу суб'єкта господарювання в разі загрози або виникнення надзвичайних ситуацій), ПЛАС на ОПН, ЦЗ на особливий період.

5.5. Протипожежні навчання

Всі ми хочемо жити в комфортному, безпечному середовищі і це природно, адже безпека – одна із найважливіших життєвих цінностей. Живемо в такий час, коли питання

безпеки набувають особливої актуальності. Якщо говорити про безпеку загалом, то вона складається з державної, економічної, екологічної, технологічної, а також пожежної безпеки про яку будемо вести мову під час цього заняття.

Слово “**Пожежа**” завжди викликає у людини велику тривогу і хвилювання. І це зрозуміло, тому що вогнем нерідко знищується майно, руйнуються і згорають житлові будинки, школи, і громадські будівлі, суб’єкти господарювання, заподіюється значна шкода навколишньому природному середовищу, страждають люди, зазнаючи опіків, травм, а іноді і гинуть. Сьогодні нема в державі жодного дня щоб вогонь не призводив до важких наслідків з загибеллю людей і значних матеріальних збитку.

Пожежа – неконтрольований процес знищення або пошкодження вогнем майна, під час якого виникають чинники, небезпечні для істот та навколишнього природного середовища.

У Кодексі зазначено, що громадяни України зобов’язані вивчати способи захисту від НС та дій у разі їх виникнення, дотримуватися заходів безпеки у побуті та повсякденній трудовій діяльності, не допускати порушень виробничої і технологічної дисципліни, вимог екологічної безпеки, охорони праці, що можуть призвести до НС, та виконувати правила пожежної безпеки, забезпечувати будівлі, які їм належать на правах приватної власності, первинними засобами пожежогасіння, навчати дітей обережному поводженню з вогнем.

Протипожежні тренування є однією з основних форм виробничого навчання і підвищення кваліфікації працівників, які проводяться згідно з інструкцією з організації протипожежних тренувань на енергетичних підприємствах.

Протипожежні тренування рекомендується проводити щорічно не менше 2-ох разів з практичними заходами евакуації всіх працівників та службовців, учасників навчально-виховного процесу.

Кожен працівник впродовж року (крім року проведення на підприємстві, в установі, організації спеціального об’єктового навчання) має взяти участь у протипожежному тренуванні, темою якого є порушення з причини пожежі режиму роботи

об'єкта в цілому, а також у протипожежному тренуванні у структурних підрозділах підприємства, установи, організації.

Протипожежні тренування можуть проводитися за участю пожежно-рятувальних підрозділів, що обслуговують відповідне підприємство, установу, організацію.

На підприємствах, в установах, організаціях з чисельністю працюючих менше 50 осіб та навчальних закладах протипожежні тренування, темою яких є порушення з причини пожежі режиму роботи об'єкта в цілому, можна проводити у вигляді інструктажів та навчань з практичного відпрацювання евакуації людей з елементами пожежогасіння при виникненні НС та пожеж.

При проведенні протипожежних тренувань відпрацьовуються навички персоналу з організації гасіння пожежі на початковому етапі із застосуванням первинних засобів пожежогасіння, надання першочергової, невідкладної медичної допомоги потерпілим та проведення евакуації при пожежі, взаємодії з пожежно-рятувальними підрозділами та підрозділами екстреної медичної допомоги. В основу дій персоналу під час протипожежних тренувань береться алгоритм дій під час пожеж, визначений Планом реагування на НС (Інструкцією щодо дій при НС – при чисельності менше 50 осіб).

В ході протипожежних тренувань відпрацьовуються навички персоналу з організації гасіння пожежі на її початковому етапі із застосуванням первинних засобів пожежогасіння (вогнегасники, кошма тощо), проведення евакуації людей, надання першої допомоги потерпілим, відпрацювання взаємодії з пожежно-рятувальними підрозділами та підрозділами екстреної медичної допомоги.

Для відпрацювання питань взаємодії, за попереднім узгодженням, до такого тренування в масштабі підприємства, установи, організації можуть залучатися підрозділи пожежно-рятувальної служби та швидкої медичної допомоги.

Для відпрацювання практичних дій персоналу з використанням первинних засобів пожежогасіння та розшуку і надання допомоги потерпілим готуються навчальні місця та спеціальні імітаційні засоби.

Для імітування умовної пожежі, оголошення ввідних для персоналу, вжиття заходів із запобігання помилковим діям будь-

якого учасника тренування, які можуть призвести до нещасного випадку, аварії, пошкодження обладнання або порушення технологічного процесу, керівником тренування можуть призначатися посередники, чисельність яких визначається відповідно до особливостей підприємства, установи, організації та кількості їх працівників. Ситуацію умовної пожежі під час проведення протипожежних тренувань можна імітувати наступними засобами:

- осередок пожежі – червоними прапорцями;
- зону задимлення – синіми прапорцями;
- зону токсичних газів та виділення шкідливих парів – жовтими прапорцями.

Імітація пожежі на протипожежних тренуваннях має бути наочною і змінюватися контролюючими особами під час проведення тренування на окремих ділянках, відповідно до тактичного задуму керівника тренування. Як засоби імітації пожежі також допускається використовувати димові шашки, ліхтарі та інші засоби, що створюють необхідну ситуацію. Забороняється використовувати для імітації засоби, що можуть викликати пожежу, аварію або пошкодження приміщень та обладнання, а також заподіяти ушкодження учасникам тренування.

Для підготовки та проведення протипожежного тренування його керівником розробляється план проведення протипожежного тренування, який затверджується керівником підприємства, установи, організації.

План проведення протипожежного тренування передбачає:

– організаційні заходи: тему, навчальні цілі, час і місце проведення тренування, склад учасників, посередників (якщо вони передбачаються), визначення засобів зв'язку;

– підготовчі заходи: установку імітації, засобів і знаків (прапорців, плакатів, пояснювальних написів тощо), інструктаж і розстановку посередників, підготовку наявних засобів пожежо-гасіння;

– оперативні дії: оголошення умовної пожежі, введення в роботу імітаційних засобів, дії персоналу під час умовної пожежі та контроль за ходом дій посередниками та керівником тренування.

Результати протипожежних тренувань заносяться до спеціального журналу обліку протипожежних тренувань.

У плані визначається тема тренування, його мета, склад учасників і календарний план підготовки і проведення. У ньому також визначаються етапи підготовки і проведення тренування, завдання штабу керівництва проведення тренування, персоналу, посередникам і учасникам із зазначенням місць проведення, часу і відповідальних виконавців. Порядок (етапи) проведення тренування можуть бути визначені як календарним планом, так і окремим документом, затвердженим керівником тренування.

Організація підготовки та проведення протипожежних тренувань поділяється на дві складові частини:

– теоретичну підготовку – що дає можливість вивчення та засвоєння матеріалу;

– практичну підготовку – що дає можливість застосування практичних навиків;

та включає в себе:

– навчання безпосередньо на підприємствах, в установах та організаціях;

– навчання за межами підприємств, установ та організацій керівного складу і фахівців з питань цивільного захисту та пожежної безпеки;

– практичну підготовку під час проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту;

– самостійне вивчення інформації про дії в умовах надзвичайних ситуацій.

Діяльність із забезпечення пожежної безпеки є складовою виробничої та іншої діяльності посадових осіб і працівників підприємств, установ та організацій. Зазначена вимога відображається у трудових договорах (контрактах), статутах та положеннях.

Забезпечення пожежної безпеки суб'єкта господарювання покладається на власників та керівників таких суб'єктів господарювання.

Правила пожежної безпеки встановлюють загальні вимоги з пожежної безпеки до будівель, споруд різного призначення та прилеглих до них територій, іншого нерухомого майна, обладнання, устаткування, що експлуатуються, будівельних майдан-

чиків, а також під час проведення робіт з будівництва, реконструкції, реставрації, капітального ремонту, технічного переоснащення будівель та споруд Пожежна безпека повинна забезпечуватися шляхом проведення організаційних заходів та технічних засобів, спрямованих на запобігання пожежам, забезпечення безпеки людей, зниження можливих майнових втрат і зменшення негативних екологічних наслідків у разі їх виникнення, створення умов для успішного гасіння пожеж.

Допускається проведення спільних спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту, проти аварійних та протипожежних тренувань.

Аналіз результатів протипожежного тренування

Розбір тренування проводиться для оцінки правильності дій при евакуації людей і ліквідації пожежі, передбачених темою тренування, а також для формування заходів, що сприяють зниженню пожежної небезпеки об'єкта та підвищенню рівня безпеки обслуговуючого персоналу.

Розбору підлягають тренування об'єктові, структурних підрозділів, спільні і індивідуальні. Розбір повинен робити керівник тренування із залученням посередників відразу ж після закінчення тренування. На розборі тренування має бути присутнім увесь персонал, що брав у ньому участь.

При розборі тренування відносно кожного учасника доцільно обговорити наступні моменти:

- знання плану евакуації;
- розуміння поставлених завдань і суті процесу, що відбувався;
- правильність дій під час евакуації і ліквідації умовної пожежі;
- характер допущених помилок і причини їх здійснення;
- знання посадових інструкцій, знання місць розташування засобів управління устаткуванням;
- знання апаратури, арматури, захисних засобів з техніки безпеки;
- первинних і стаціонарних засобів пожежогасіння, їх місцезнаходження і порядок їх застосування;
- умінь надавати першу допомогу потерпілим при нещасних випадках і пожежах.

На закінчення розбору керівник протипожежного тренування підводить підсумки і дає оцінку проведеному тренуванню, а також індивідуальну оцінку усім її учасникам.

Якщо при проведенні тренування поставлені цілі не були досягнуті або керівники підрозділів не забезпечили рішення поставлених завдань, то тренування з цієї теми доцільно повторити не пізніше одного місяця.

Результати тренувань фіксуються в журналі обліку тренувань.

Ефективність протипожежних тренувань залежить від правильності їх підготовки і організації проведення, від якості аналітичного опрацювання дій персоналу під час тренування і правильності прийнятих рішень за результатами критичного розбору (обговорення) тренувань після їх завершення.

Аналіз результатів попередніх тренувань може виявити необхідність в тих або інших змінах програми або тривалості тренувань.

У будівлях та спорудах (крім житлових будинків), котрі мають два поверхи і більше, у разі одночасного перебування на поверсі більше 25 осіб мають бути розроблені і вивішені на видних місцях плани (схеми) евакуації людей на випадок пожежі.

Необхідність забезпечення планами (схемами) евакуації одноповерхових будівель та споруд визначається місцевими органами державного пожежного нагляду, виходячи з їх пожежної небезпеки, кількості розміщуваних людей, площі тощо.

У дитячих дошкільних установах, навчальних закладах, лікувальних установах із стаціонаром, будинках для людей похилого віку та інвалідів, санаторіях і закладах відпочинку, культурно-просвітніх та видовищних закладах, критих спортивних будівлях і спорудах, готелях, мотелях, кемпінгах, торгових підприємствах (два поверхи й більше) та інших аналогічних за призначенням об'єктах з масовим перебуванням людей (50 осіб і більше) на доповнення до схематичного плану евакуації адміністрація зобов'язана опрацювати інструкцію, що визначає дії персоналу із забезпечення безпечної та швидкої евакуації людей, за якою не рідше одного разу на півроку мають проводитися практичні тренування всіх задіяних працівників.

Для об'єктів, у яких передбачається перебування людей вночі (дошкільні заклади, інтернати, лікарні тощо), інструкції повинні передбачати два варіанти дій: у денний та нічний час.

У разі зміни планування або функціонального призначення будівель (приміщень, споруд), технології виробництва, штатного розкладу персоналу адміністрація зобов'язана забезпечити своєчасне перероблення планів евакуації та інструкцій.

На підприємстві повинен бути встановлений порядок (система) оповіщення (Додтак 16) людей про пожежу, з яким необхідно ознайомити всіх працівників. У приміщеннях на видних місцях біля телефонів слід вивішувати таблички із зазначенням номера телефону для виклику пожежної охорони.

5.6. Підготовка та проведення тренувань з ліквідації НС на ПНО та ОПН

Противарійні тренування (тренування персоналу щодо дій у разі виникнення аварійних ситуацій та аварій) проводяться на всіх підприємствах, в установах та організаціях, які мають хоча б один ОПН та ПНО (розробляють ПЛАС, а також план ліквідації аварій для кар'єрів (розрізів) та збагачувальних (брикетних) фабрик ПЛА.

Тренування проводяться щорічно із застосуванням наявних систем оповіщення, засобів індивідуального захисту, обладнання, інструментів та матеріалів, що можуть використовуватись для виявлення та ліквідації небезпечних речовин ліквідації їх наслідків, а також виведення з небезпечної зони персоналу, медичного забезпечення і життєзабезпечення евакуйованих у місцях їх збору.

В ході тренування відпрацьовуються дії персоналу за ПЛАС та ПЛА із запобіганням аварійним ситуаціям і аваріям на відповідних стадіях їх розвитку або локалізації і мінімізації їх наслідків з питань:

– виявлення та оцінки аварії або загрози її виникнення за розпізнавальними ознаками;

– оповіщення персоналу виробництва (цеху, відділення, виробничої дільниці) та диспетчера підприємства про аварію або загрозу її виникнення з подальшим оповіщенням персоналу підприємства та населення, що мешкає поблизу у разі загрози НС;

- включення протиаварійних систем;
- відключення пошкодженої ділянки, повної або часткової зупинки виробництва (цеху, виробничої дільниці, відділення);
- виведення з небезпечної зони персоналу із зазначенням порядку забезпечення його засобами захисту;
- інші заходи, які передбачені ПЛАС, ПЛА та запобігають розвитку аварії з урахуванням специфіки виробництва.

Тривалість тренування визначається керівником об'єкта (підприємства).

Керівником протиаварійного тренування є керівник ОПН та ПНО. До тренування залучаються працівники підприємства, установи, організації, участь яких передбачена оперативною частиною ПЛАС та ПЛА.

Після вивчення ПЛА у двотижневий термін проводяться ігри-навчання з інженерно-технічними працівниками підприємства з введення ПЛА у дію за участю командного складу аварійно-рятувального підрозділу.

З метою відпрацювання взаємодії та взаємного оповіщення до протиаварійних тренувань можуть залучатися аварійно-рятувальні служби, які обслуговують це підприємство.

Кожне підприємство один раз на рік проводить учбову тривогу з введення ПЛАС та ПЛА в дію та готовності аварійно-рятувального підрозділу до ліквідації аварії.

Кожному тренуванню передують вивчення тими, хто навчається, відповідних тем програми додаткової підготовки з техногенної безпеки працівників об'єкта підвищеної небезпеки.

Для підготовки та проведення протиаварійного тренування його керівник розробляє план проведення протиаварійного тренування, який затверджує керівником підприємства, установи, організації.

План проведення протиаварійного тренування передбачає:

– організаційні заходи: тему, навчальні цілі, час і місце проведення тренування, склад учасників, посередників (якщо вони передбачаються), визначення засобів зв'язку;

– підготовчі заходи: установку імітації, засобів і знаків (прапорців, плакатів, пояснювальних написів тощо), інструктаж і розстановку посередників, підготовку наявних засобів для ліквідації (локалізації) аварії;

– *оперативні дії*: оголошення умовної аварії, введення в роботу імітаційних засобів, дії персоналу під час умовної аварії та контроль за ходом дій посередниками та керівником тренування.

При проведенні тренувань слід практикувати участь незалежних спостерігачів, оскільки це забезпечує об'єктивну оцінку недоліків або помилок ПЛАС.

Результати протиаварійних тренувань заносяться до спеціального журналу обліку таких тренувань.

Основою для розробки плану тренування є оперативна частина ПЛАС та ПЛА підприємства та план взаємодії з аварійно-рятувальною службою, яка обслуговує це підприємство.

По завершенню тренування його керівник проводить розбір дій учасників тренування, визначає тих, хто краще діяв в ході тренування, вказує на виявлені недоліки та порядок їх усунення, готує звіт про результати тренування.

При незадовільних результатах учбової (навчальної) тривоги відпрацювання ПЛАС вона повинна бути проведена вдруге впродовж 10 днів, після детального вивчення допущених помилок.

5.7. Організація та порядок проведення командно-штабних навчань

Методичні рекомендації призначені для застосування під час проведення командно-штабних навчань з метою підвищення злагодженості дій органів управління, підготовки та підтримки високого рівня готовності органів управління та підпорядкованих їм сил цивільного захисту до дій за призначенням, а також удосконалення взаємодії між органами виконавчої влади, підприємствами, установами та організаціями.

Методичні рекомендації мають консультативний, рекомендаційний характер, розроблені для надання методичної допомоги та визначення єдиного порядку під час підготовки та проведення командно-штабних навчань з органами управління і силами цивільного захисту функціональних та територіальних підсистем єдиної державної системи цивільного захисту та їх ланок.

Командно-штабні навчання (далі – КШН) органів управління цивільного захисту є однією з основних форм практичної підготовки керівного складу і фахівців органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів цивільного захисту, керівників підрозділів (служб, формувань) сил цивільного захисту та їх органів управління.

КШН організуються згідно з Порядком підготовки до дій за призначенням органів управління та сил цивільного захисту, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26.06.2013 р. № 443, та проводяться відповідно до плану основних заходів цивільного захисту України на відповідний рік, річних планів основних заходів цивільного захисту функціональних і територіальних підсистем єдиної державної системи цивільного захисту (далі – ЄДС ЦЗ) та їх ланок.

Основні завдання з проведення КШН:

– поглиблення теоретичних знань, набуття практичних умінь і відпрацювання практичних навичок, необхідних для проведення заходів з цивільного захисту;

– відпрацювання злагодженості дій органів управління та сил цивільного захисту під час проведення заходів цивільного захисту;

– проведення оцінки стану готовності органів управління та сил цивільного захисту до дій, спрямованих на запобігання і реагування на надзвичайні ситуації (рівень підготовки органів управління та сил цивільного захисту до дій за призначенням);

– впровадження в практику передового досвіду з підготовки органів управління та сил цивільного захисту та організація підготовки населення до дій у надзвичайних ситуаціях (Додаток 17).

КШН класифікуються:

1. За місцем проведення – на КШН на місцевості (об'єкті) та на КШН на картах (схемах).

КШН на місцевості (об'єкті) проводяться, як правило, за участі сил цивільного захисту або з їх позначенням, з проведенням імітації стихійного лиха або іншої небезпечної події.

КШН можуть проводитися на картах (схемах). Це стосується тематики навчань з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації природного характеру (повінь, снігопад, ураган тощо).

2. За формою проведення – на планові, показові та експериментальні.

3. За рівнем – з органами управління та силами цивільного захисту ЄДС ЦЗ, з органами управління та силами цивільного захисту функціональних і територіальних підсистем ЄДС ЦЗ, з органами управління та силами цивільного захисту ланки територіальної підсистеми ЄДС ЦЗ.

4. За кількістю залучених органів управління – одноступеневі та багатоступеневі.

До одноступеневих КШН залучається керівний склад одного органу управління, наприклад, обласного.

До багатоступеневого КШН залучається керівний склад двох та більше органів управління, наприклад, обласного, районного та місцевого.

Разом з органами управління, що навчаються, до проведення КШН залучаються керівники спеціалізованих служб цивільного захисту, керівники, які формують та керують формуваннями цивільного захисту, а також керівництво та орган управління аварійно-рятувальними службами (формуваннями), що залучаються від сил цивільного захисту.

Періодичність та тривалість КШН

КШН з органами управління та силами цивільного захисту ЄДС ЦЗ проводиться один раз на п'ять років протягом трьох діб. Керівник навчання призначається Кабінетом Міністрів України.

До навчання залучаються:

– посадові особи Ради національної безпеки і оборони України (за згодою);

– члени Державної комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій (за згодою);

– органи управління та сили цивільного захисту функціональних і територіальних підсистем ЄДС ЦЗ (за рішенням керівника навчання);

– апарат та територіальні органи ДСНС України, формування Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту (за рішенням Голови ДСНС України).

КШН з органами управління та силами цивільного захисту функціональної підсистеми ЄДС ЦЗ проводиться один раз на п'ять років протягом двох діб. Керівник навчання призначається Головою ДСНС України.

До навчання залучаються:

– органи управління та сили цивільного захисту функціональної підсистеми ЄДС ЦЗ (за рішенням керівника навчання, але не менш ніж 50 відсотків загальної кількості сил цивільного захисту функціональної підсистеми);

– відповідні формування Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту (за рішенням Голови ДСНС України).

КШН з органами управління та силами цивільного захисту територіальної підсистеми ЄДС ЦЗ проводиться один раз на п'ять років протягом трьох діб. Керівник навчання призначається Головою ДСНС України.

До навчання залучаються:

– органи управління та сили цивільного захисту територіальної підсистеми ЄДС ЦЗ та її ланок, регіональна та місцеві комісії з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій (за рішенням керівника навчання, але не менш як 50 відсотків загальної кількості);

– відповідні формування Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту (за рішенням Голови ДСНС України);

– підприємства, установи та організації, де на період проведення КШН заплановано спеціальне об'єктове навчання (тренування) з питань цивільного захисту.

КШН з органами управління та силами цивільного захисту ланки територіальної підсистеми ЄДС ЦЗ проводиться один раз на п'ять років протягом двох діб. Керівник навчання призначається керівником територіальної підсистеми ЄДС ЦЗ.

До навчання залучаються:

– орган управління та сили цивільного захисту ланки територіальної підсистеми ЄДС ЦЗ, місцева комісія з питань техногенно-екологічної безпеки та надзвичайних ситуацій;

– відповідні формування Оперативно-рятувальної служби цивільного захисту (за рішенням Голови ДСНС України);

– підприємства, установи та організації, де на період проведення КШН заплановано спеціальне об'єктове навчання (тренування) з питань цивільного захисту.

Показове, експериментальне навчання (тренування) з питань цивільного захисту проводиться керівником функціональної (територіальної) підсистеми ЄДС ЦЗ або її ланки, який прийняв рішення про проведення навчання (тренування). Тривалість проведення навчання (тренування) визначається його керівником.

Склад учасників, які залучаються до навчання (тренування), визначається його керівником.

Показове КШН проводиться з метою встановлення єдиних поглядів на методику організації та проведення навчань, показу найбільш доцільних методів роботи керівників, прийомів та способів дій органів управління та сил, застосування нових видів (зразків) техніки та озброєння. На показових навчаннях, як правило, доводяться вимоги щодо розробки документів, підготовки керівників та посередників, районів (об'єктів) проведення навчання, а також органів управління і підрозділів, що навчаються.

Не допускається протягом року, на який заплановано проведення КШН територіальної або функціональної підсистеми ЄДС ЦЗ, здійснення їх комплексних перевірок.

Керівництво КШН

Для підготовки та проведення КШН відповідно до законодавства призначається керівництво навчання та посередники, а за необхідністю створюється дослідницька група.

Склад керівництва КШН, посередників та дослідницької групи на навчанні повинен включати мінімально необхідну кількість працівників, здатних забезпечити організацію та проведення навчання на високому організаційному та методичному рівні.

У випадку нанесення збитків суб'єктам господарювання та особистій власності громадян у період проведення навчання, створюється спеціальна комісія, яка працює спільно з представниками місцевих органів виконавчої влади.

До складу керівництва КШН входять керівник навчання, його заступники, помічники та штаб керівництва навчання.

Кількісний склад керівництва навчання залежить від рівня навчання та від об'єму завдань, що заплановано вирішити під час його проведення.

Керівник навчання несе повну відповідальність за підготовку та якісне проведення навчання.

Керівник навчання зобов'язаний:

– визначити та уточнити вихідні дані для навчання, навчальну мету для різних категорій учасників навчання, етапи, навчальні питання, питання дослідження, час проведення навчання та його тривалість;

– установити кількість техніки, що залучається на навчання, вибрати район навчання та організувати його підготовку;

– особисто брати участь і керувати розробленням основних документів щодо організації та проведення навчання;

– визначити склад керівництва, посередників, дослідницької групи, підготувати їх до проведення навчання, розглянути та затвердити часткові плани своїх заступників, помічників і посередників;

– узгодити питання щодо проведення КШН з керівниками суб'єктів господарювання, які залучаються до проведення КШН;

– організувати рекогносцировку району проведення КШН (уточнення тактичної обстановки і ходу здійснення підготовки району проведення КШН, а також сил, засобів та термінів, необхідних для підготовки району навчання);

– організувати безпосередню підготовку органів управління та сил до навчання і огляд їх готовності;

– забезпечити дотримання встановлених заходів безпеки під час навчання;

– вивчати роботу органів управління і сил, що залучені до навчання, навчати їх порядку організації управління, взаємодії та всебічного забезпечення;

– особисто, або через заступників і штаб керівництва навчання здійснювати контроль за своєчасністю та правильністю дій учасників навчання, аналізувати зміст рішень, що приймають учасники навчання, та розпоряджень, які вони видають;

– пропонувати нові прийоми організації рятувальні та інші невідкладні роботи (далі – Р та ІНР) та засобів застосування техніки у різній обстановці;

- забезпечити організоване повернення учасників навчання до місць постійної дислокації;

- після закінчення навчання на підставі особистих спостережень, доповідей керівництва, посередників, дослідницької групи визначити загальну оцінку і провести розбір навчання.

Штаб керівництва навчання – це тимчасово створюваний орган управління, призначений для якісної підготовки та ефективного проведення КШН. Штаб керівництва навчання створюється з такого розрахунку, щоб забезпечувалося організаційно-методичне керівництво навчанням та управління в якості вищого органу, органами управління та силами цивільного захисту, які беруть у ньому участь. Відносно учасників навчання він виконує функції вищого штабу.

Начальником штабу керівництва навчання може призначатися один із заступників керівника навчання.

До складу штабу керівництва навчання, як правило входять:

- начальник штабу керівництва навчання та його заступник (заступники);

- помічники начальника штабу;

- група розбору навчання.

Начальник штабу керівництва зобов'язаний:

- організувати роботу штабу керівництва та керувати нею;

- узгодити роботу заступників, помічників керівника навчання;

- розробляти за вказівкою керівника документи з організації та проведення навчання;

- організувати та контролювати підготовку керівництва КШН, посередників, учасників навчання, а також району проведення КШН;

- знати обстановку та бути готовим доповісти керівнику КШН висновки та свої пропозиції щодо дій органів управління і підрозділів;

- контролювати своєчасне подання заступниками, помічниками керівника КШН та посередниками матеріалу для розбору навчання та визначення стану готовності підсистеми (ланки) ЄДС ЦЗ до вирішення завдань цивільного захисту;

– готувати матеріали загального розбору навчання, провести, у разі необхідності, частковий розбір з органами управління цивільного захисту, які навчалися.

На штаб керівництва навчання покладається:

– розроблення документів з підготовки та проведення КШН;

– організація підготовки керівництва, посередників, дослідницької групи, органів управління цивільного захисту, що залучаються до навчання;

– підготовка району проведення КШН та пунктів управління, організація зв'язку, безпечного пересування техніки, що залучається до навчання;

– організація спільної роботи керівників та підрозділів, відповідних начальників та їх органів управління, а також надання допомоги в організації взаємодії з органами управління та силами, що залучаються до навчання;

– підготовка пропозицій керівнику КШН з найбільш доцільного використання підрозділів при виконанні поставлених завдань та здійснення контролю за їх виконанням, а також дотриманням заходів безпеки;

– постійне забезпечення збереження всіх таємних і службових документів, що вивозяться на КШН;

– організація і контроль за поверненням підрозділів у місця постійної дислокації;

– підготовка і організація розбору КШН;

– узагальнення результатів досліджень;

– подання звіту про результати проведеного КШН;

– узагальнення передового досвіду дій та впровадження його у практику підготовки органів управління та сил цивільного захисту.

Посередники призначаються з метою надання допомоги керівнику КШН у проведенні та здійсненні контролю за роботою учасників навчання і оцінки їх дій.

Посередники, як правило, призначаються при органах управління цивільного захисту, органах виконавчої влади, органах місцевого самоврядування та силах, що залучаються до навчання, підпорядковуються керівнику навчання та начальнику штабу керівництва навчання.

Посередники призначаються з числа найбільш підготовлених посадових осіб центрального органу виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері цивільного захисту, які не залучаються до навчання в якості його учасників, а також з викладацького складу навчально-методичних центрів цивільного захисту та безпеки життєдіяльності. При цьому слід враховувати, що посередники повинні бути старшими чи рівними за посадою та спеціальним званням відносно відповідних посадових осіб, які навчаються.

До початку навчання посередники вивчають порядок проведення навчання та планувальні документи того органу управління цивільного захисту, при якому будуть виконувати свої обов'язки.

Під час КШН посередники здійснюють постійний контроль за діями учасників навчання, здійснюють розіграш дій з урахуванням задуму КШН, вивчають зміст прийнятих рішень, відпрацьованих документів, об'єктивно оцінюють роботу учасників навчання (особливо їх практичні дії). В терміни встановлені керівником навчання, надають матеріали до розбору КШН, готують та проводять часткові розбори.

Посередникам категорично забороняється втручатися у дії учасників навчання, крім випадків, що ведуть до порушення техніки безпеки, зриву розіграшу дій, можуть призвести до матеріальних збитків та порушення екології в районі проведення навчання.

Посередники зобов'язані:

- спрямувати дії учасників навчання на якісне відпрацювання навчальних питань і своєчасне виконання заходів;
- знати обстановку на КШН за своїм напрямком;
- контролювати повноту і якість проведення необхідних розрахунків при оцінці обстановки (радіаційної, хімічної, бактеріологічної, інженерної і пожежної тощо);
- стежити за дотриманням порядку та заходів безпеки при виконанні практичних робіт;
- доповідати керівництву КШН рішення і віддані розпорядження.

Працівники, яких призначено до складу керівництва КШН та посередники:

– повинні чітко знати і вміти творчо застосовувати вимоги законодавчих та нормативно-правових актів у сфері цивільного захисту, організаційно-методичних вказівок, а також положень цих Методичних рекомендацій;

– знати можливості підрозділів, що залучаються до навчання та способи застосування спеціальної техніки у різних умовах обстановки.

Керівництву КШН та посередникам категорично забороняється:

– розголошувати документи навчання, що розкривають задум його проведення;

– підміняти керівників та інших працівників, які беруть участь у навчанні, у вирішенні поставлених завдань, а також втручатися (крім керівника навчання та його заступника) у виконання ними своїх функціональних обов'язків, за винятком випадків, коли їх дії можуть призвести до порушення вимог безпеки.

Дослідницька група розробляє документи щодо організації досліджень на навчанні, узагальнює та аналізує результати досліджень під час навчання, вивчає прийняті учасниками навчання рішення, готує узагальнений звіт за дослідницькими питаннями.

Підготовка проведення КШН

Підготовка КШН включає:

- визначення та уточнення вихідних даних;
- планування навчання (розроблення документів);
- підготовку керівництва КШН та посередників;
- підготовку органів управління, сил цивільного захисту та суб'єктів господарювання, що залучаються до КШН;
- підготовку району КШН.

Характер та особливості кожного КШН залежать від економічних, фізико-географічних, та інших особливостей району проведення навчання, імовірності виникнення та прогнозованих наслідків аварій, катастроф та стихійного лиха, наявності можливостей (необхідних сил та засобів) для

здійснення заходів цивільного захисту як у мирний час, так і у особливий період.

На КШН необхідно створити складну тактичну обстановку, максимально наближену до надзвичайних ситуацій, що виникали чи мають високу вірогідність виникнення в районі проведення навчання, та яка потребує від підлеглих прийняття самостійних обґрунтованих рішень. Крім цього, потрібно створювати максимально складні умови для організації управління.

Планування КШН (розроблення документів) розпочинається з визначення вихідних даних для нього. Деякі вихідні дані, наприклад, тема, час та тривалість КШН, склад його учасників, а іноді й район проведення КШН можуть визначатися керівником навчання відповідно до плану реагування на надзвичайні ситуації регіону.

Вихідні дані для КШН

Тема КШН, як правило, є комплексною та включає:

- виконання основних завдань за призначенням цілодобово;
- відпрацювання у повному обсязі питань взаємодії;
- управління всіх видів забезпечення.

Із змісту теми повинні формуватися назви етапів.

Приклад формування теми навчання: “Ліквідація наслідків вибуху на хімічно небезпечному об’єкті та руйнування багатоповерхового житлового будинку, евакуація та розміщення постраждалих, організація та здійснення життєзабезпечення, надання допомоги постраждалим”.

Навчальні цілі визначаються для кожної категорії, що навчається, зокрема:

- для керівного складу функціональної або територіальної підсистеми ЄДС ЦЗ та їх ланок;
- для органів управління;
- для аварійно-рятувальних служб (формувань), що залучаються;
- дослідницька мета навчання.

Етапи навчання визначаються виходячи з теми КШН.

Етап – це виділена за оперативним та астрономічним часом частина навчання, під час якої досягається одна або кілька цілей. Під час кожного етапу зазвичай відпрацьовується кілька навчальних питань. Вони представляють собою ряд послідовних,

логічних найбільш характерних для цього етапу задач, що виникають одна за одною, та мають вирішуватися під час КШН. Зміст навчальних питань повинен визначати конкретну роботу, що необхідно виконати за певний проміжок часу. Розрахунок часу на відпрацювання кожного навчального етапу проводиться одночасно з визначенням змісту та тривалості етапів навчання.

Кількість та зміст етапів визначається керівником навчання з таким розрахунком, щоб розкривалася тема та досягалися цілі навчання у відведений для його проведення астрономічний час.

Астрономічний час – це час, відведений для відпрацювання навчальних питань навчання у реальному масштабі часу.

Оперативний час – це час, відведений для відпрацювання навчальних питань в умовному масштабі часу, з урахуванням тривалості оперативних стрибків. Він в себе включає астрономічний час та часовий інтервал оперативних стрибків.

Оперативний стрибок оголошується для введення органів управління та сил цивільного захисту, які навчаються в нову оперативну обстановку, що створюється для відпрацювання навчальних питань на поточному чи наступних етапах навчання та являє собою різницю між оперативним та астрономічним часом. В його зміст включається розвиток оперативної обстановки за часовий проміжок стрибка, що неможливо показати в реальному масштабі часу. Показники та зміст оперативних стрибків повинні відповідати обстановці, створеній для проведення навчання, часу, необхідному для виконання силами задач.

На першому етапі навчання, зазвичай, відпрацьовуються питання приведення органів управління та сил цивільного захисту у різні режими функціонування, проводиться оповіщення та збір керівного та особового складу, здійснюється збір даних обстановки, що склалася, їх оцінка та аналіз, постановка завдань підлеглим органам управління та силам, перевіряються питання функціональної готовності до дій за призначенням формувань, які залучаються до навчання. При цьому особливу увагу керівництво навчання має приділяти питанням розгортання та ефективності роботи систем управління, організації проведення практичних заходів цивільного

захисту, підвищення стійкості об'єктів економіки, зменшення запасів небезпечних хімічних речовин, що використовуються у виробничих процесах, приведення у готовність формувань цивільного захисту, готовності захисних споруд до укриття населення тощо.

На другому етапі, як правило, відпрацьовуються питання управління підпорядкованими силами та засобами при ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій, виконання заходів цивільного захисту, виконуються практичні заходи щодо захисту населення та територій.

Створювані на цьому етапі надзвичайні ситуації повинні за своїми масштабами та наслідками відрізнятися одна від одної, щоб дати можливість набути практичні навички в реагуванні на надзвичайні ситуації та прийняття рішень органам управління різних рівнів.

Особливу увагу на цьому етапі керівництво навчання має приділяти проведенню заходів з нарощування сил цивільного захисту територіальної підсистеми ЄДС ЦЗ чи її ланки, розгортанню у повному обсязі органів управління, проведення усіх видів розвідки, евакуації (тимчасового відселення) населення тощо.

Під час проведення навчання керівник КШН або за його дорученням заступник (помічник) керівника КШН можуть проводити заслуховування посадових осіб органів управління цивільного захисту залучених до навчання.

Тривалість та час проведення навчання.

Наприклад: 2,5 доби (7 год 30 хв 18.06.2013 – 17 год. 20.06.2013).

Район проведення КШН – вибирається з урахуванням масштабу, змісту теми та навчальних цілей КШН. Характер місцевості та розміри району мають давати змогу відпрацювати всі навчальні питання та забезпечувати досягнення цілей навчання.

Для організації та проведення КШН, як правило, розробляються такі документи:

- задум проведення КШН;
- наказ (розпорядження) про проведення КШН;

- організаційні вказівки органам управління з підготовки до проведення навчання;

- план проведення КШН;

- тактичне завдання;

- ввідні щодо нарощування обстановки під час проведення КШН;

- план імітації (за необхідності);

- план-схема проведення практичних заходів на КШН (для кожного навчального питання);

- часткові плани керівництва КШН та посередників.

Задум проведення КШН – документ, в якому визначається на фоні якої тактичної обстановки і як керівник має намір відпрацьовувати тему навчання. Він включає:

- вихідні дані (тему, навчальні та дослідницькі цілі, час (термін і тривалість) навчання, місце проведення);

- керівництво КШН та склад учасників;

- тактичний задум: вихідна обстановка (характер надзвичайної ситуації, положення, склад сил та їх дії на початок навчання);

- обстановку, що склалася під час навчання, для відпрацювання навчальних питань;

- етапи навчання та їх найменування, тривалість, навчальні питання і час на їх відпрацювання.

Наказ (розпорядження) про проведення КШН видається, як правило, за місяць до початку навчання, у ньому вказується:

- тема КШН;

- термін та тривалість їх проведення;

- склад учасників;

- склад керівництва КШН та посередники;

- термін розроблення та затвердження основних документів з проведення КШН;

- термін та порядок підготовки керівництва КШН, посередників та учасників навчання;

- основні питання всебічного забезпечення учасників навчання та залучених до навчання, а також інші питання.

Наказ доводиться до керівного складу органів управління, залучених до навчання в частині, що їх стосується.

Організаційні вказівки з підготовки та проведення КШН розробляються згідно із задумом командно-штабного навчання.

Організаційні вказівки необхідно доводити до учасників навчання та виконавців в частині, що їх стосується, завчасно, не пізніше одного місяця до початку навчання.

В організаційних вказівках, як правило, зазначаються:

- тема навчання і час проведення КШН;
- склад органів управління та сил цивільного захисту, що залучаються до КШН;
- заходи, що здійснюються, чисельність сил та засобів, що залучаються для забезпечення зв'язку керівництва, заходи безпечного пересування техніки, залученої на навчання, та оточення натурних ділянок;
- хід проведення спеціальних навчань (тренувань) формувань цивільного захисту та об'єктових навчань (тренувань) з питань цивільного захисту, якщо вони проводяться в рамках КШН;
- основний зміст додаткової підготовки органів управління, що залучаються до навчання;
- заходи матеріально-технічного забезпечення КШН;
- заходи щодо збереження державної таємниці;
- організація та заходи безпеки на КШН;
- час готовності до КШН, порядок проведення огляду готовності;
- інші питання.

План проведення КШН – основний документ, що визначає хід проведення навчання, його загальний тактичний фон і яким чином керівник навчання має намір відпрацювати тему навчання.

План проведення КШН підписується керівником навчання та подається на затвердження безпосередньому начальнику керівника навчання за 15 днів до його початку. Він включає:

- а) тему навчання;
- б) навчальні цілі;
- в) час (термін, тривалість) навчання;
- г) місце проведення;
- д) склад учасників навчання;
- е) тактичний задум.

Тактичний задум розробляється текстуально або графічно (на карті або схемі) залежно від тематики навчання та навчальних питань, що опрацьовуються. Якщо тактичний задум розробляється на карті або схемі, то він є додатком до Плану проведення навчання.

Тактичне завдання розробляється на основі задуму КШН і є вихідним документом для введення учасників навчання (залучених сил цивільного захисту) в обстановку. Тактичне завдання, як правило, складається у письмовому вигляді (з додаванням карти (схеми) вихідної обстановки за необхідності) та включає розділи: загальна обстановка, часткова обстановка та довідкові дані.

Розділ I. “Загальна обстановка” дає змогу дати учасникам КШН загальне уявлення про характер події, особливості обстановки на визначений час. У ньому викладаються характер обстановки, що склалася під час аварії, катастрофи, стихійного лиха, положення та характер дій органів управління та сил цивільного захисту.

Розділ II. “Часткова обстановка” розвиває загальну обстановку. У ньому більш детально висловлюється характер надзвичайної ситуації, дається характеристика об’єктів, вказується положення, стан і характер дій органів управління та сил цивільного захисту, з якими проводиться навчання.

Розділ III. “Довідкові дані” включає – відомості, що не відомі учасникам навчання без вказівок керівництва навчання, а також умовні дані, які можуть бути допустимі (укомплектованість особовим складом і технікою, встановлені дози опромінення особового складу, забезпеченість матеріально-технічними засобами; гідрометеорологічні умови, руйнування в районах проведення КШН тощо).

Якщо тактичне завдання не розкриває задуму навчання воно доводиться до учасників за два тижні до початку, в іншому випадку не раніше як за добу.

Часткові плани керівництва КШН та посередників розробляє заступник, помічник керівника навчання, а також посередник.

У них вказують:

– вихідні дані: тема, навчальні цілі, час (тривалість) і район (місце) проведення КШН, склад його учасників;

- тактичний задум у необхідному обсязі;
- етапи навчання та їх тривалість;
- навчальні питання на кожному етапі, порядок і час їх відпрацювання;
- порядок роботи відповідних посадових осіб керівництва (посередників) з нарощування обстановки в ході розіграшу дій, організації контролю за діями учасників навчання;
- необхідні розрахункові та інші дані.

Часткові плани заступника, помічників і посередників керівника навчання розглядає та затверджує керівник КШН.

План імітації (за необхідністю) розробляється на карті (схемі) під керівництвом начальника штабу керівництва.

У плані вказуються:

- ділянки, поля імітації місцевості, зараженої рецептурами імітації отруйних речовин, а також небезпечних хімічних речовин;
- ділянки, поля імітації райони руйнувань, пожеж і затоплень;
- розрахунок сил та засобів для імітації, порядок і послідовність їх здійснення;
- схема організації зв'язку з управління імітацією;
- заходи безпеки.

Підготовка керівництва КШН та посередників

Проводиться з метою забезпечення правильного розуміння ними задуму КШН, вимог керівних документів, положень статутів і настанов, а також вивчення району навчання. Керівник навчання особисто готує штаб керівництва навчання, заступників, помічників і посередників.

Заступники та помічники керівника навчання готують команди, що виділяються для забезпечення КШН.

Підготовка органів управління, сил цивільного захисту та суб'єктів господарювання, що залучаються до проведення КШН.

Підготовка органів управління, сил цивільного захисту та суб'єктів господарювання, що залучаються до проведення КШН здійснюється завчасно для органів управління на штабних тренуваннях; сил цивільного захисту на спеціальних навчаннях (тренуваннях); працівників на заняттях за програмами професійної підготовки, підготовки населення до дій у надзвичайних

ситуаціях, шляхом самостійної роботи, а також на планових заняттях протягом навчального року.

За рішенням керівника КШН безпосередньо перед навчанням можуть проводитися інструкторсько-методичні заняття з керівництвом навчання, посередниками та керівниками сил цивільного захисту, які залучаються до проведення КШН.

З усіма учасниками навчання проводяться заняття щодо заходів безпеки.

Крім цього, під час підготовки до КШН здійснюються інші заходи – приводяться у відповідність до вимог та уточнюються планування та облікові документи у сфері цивільного захисту на мирний час та в особливий період, перевіряються та готуються до використання пункти управління, засоби зв'язку та оповіщення, місця практичного відпрацювання заходів тощо.

Під час підготовки учасників навчання особлива увага приділяється відпрацюванню швидких та чітких дій щодо приведення органів управління та сил цивільного захисту в готовність, підвищення їх оперативності при зборі та узагальненні даних про обстановку, її оцінки та організації взаємодії.

Підготовка органів управління та сил цивільного захисту підприємств, установ, організацій до КШН здійснюється їх керівниками без порушення виробничої діяльності об'єкта, а методичне керівництво забезпечують структурні підрозділи територіальних органів ДСНС України. Головна увага при цьому приділяється плануванню діяльності суб'єкта забезпечення цивільного захисту, проведенню заходів щодо удосконалення захисту персоналу об'єкта, підвищення стійкості управління, зв'язку, оповіщення та підготовки сил цивільного захисту при виникненні аварій, катастроф та стихійного лиха.

Перед виходом на КШН проводиться огляд готовності сил цивільного захисту, що залучені до навчання. Огляд готовності проводиться територіальним органом ДСНС України із залученням фахівців місцевих органів виконавчої влади, в термін та за напрямками визначеними керівником КШН.

Підготовка району КШН

Характер місцевості та розміри району навчання повинні давати змогу реально розміщати та пересувати пункти управ-

ління, дозволяти силам цивільного захисту, що залучаються до КШН, відпрацьовувати всі навчальні питання або їх імітацію, забезпечити досягнення поставлених цілей навчання.

Підготовка району навчання включає: обладнання пунктів управління, центрів управління в надзвичайних ситуаціях, організацію зв'язку, шляхів для безпечного пересування техніки, залученої до навчання, підготовку імітації, проведення необхідних санітарно-гігієнічних і протиепідемічних заходів, встановлення меж посівів, лісових посадок та інших об'єктів, що потребують забезпечення збереження в районах розгортання пунктів управління та дій залучених підрозділів.

Проведення КШН

Початком КШН є час подання встановленого керівником КШН сигналу чи вручення черговому органу управління підписаного керівником КШН розпорядження (ввідної).

На першому етапі навчання можуть відпрацьовуватися заходи приведення у готовність до дій за призначенням або мобілізаційної готовності.

При цьому керівник навчання особисто та через заступника (помічників), штаб керівництва навчання та посередників перевіряє організацію оповіщення, швидкість і організованість збору учасників навчання та інші заходи у відповідності до плану проведення КШН.

Якщо питання мобілізаційної готовності не відпрацьовувалися на першому етапі, вони можуть здійснюватися під час наступних етапів.

Обсяг і порядок відпрацювання питань готовності до дій за призначенням (мобілізаційної готовності) визначає керівник навчання.

Він особисто і через заступника (помічників), штаб керівництва навчання та посередників перевіряє розташування та оснащення робочих місць штабу з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації (пунктів управління), стан зв'язку, знання учасниками навчання вихідної обстановки, завдань і здійснення заходів, пов'язаних із підготовкою до управління підлеглими підрозділами.

Після доведення завдань і розпоряджень до учасників навчання надається необхідний час на з'ясування завдань,

проведення розрахунків часу, підготовку даних і пропозицій для прийняття рішення, оцінку обстановки, прийняття рішення та відпрацювання інших питань з організації та проведення робіт з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації.

У цей час керівництво КШН і посередники вивчають роботу учасників навчання, перевіряють правильність даних, що готуються, розрахунків і пропозицій. На цьому етапі особлива увага звертається на методи та організацію роботи органів управління, правильність та вміння з'ясувати завдання та оцінювати обстановку, приймати обґрунтоване рішення, підготовку відповідних документів.

У визначений час керівник навчання, посередники заслуховують висновки з оцінки обстановки та рішення керівників органів управління цивільного захисту.

Заслуховування рішень проводиться, у робочому порядку на спеціально обладнаних робочих місцях без оперативних пауз.

Керівник навчання та посередники визначають доцільність, сильні та слабкі сторони рішень учасників навчання.

За необхідності керівник навчання особисто чи через засоби зв'язку заслуховує висновки та зауваження своїх помічників, доповіді посередників з прийнятих учасниками навчання рішень.

В умовах обмеженого часу та динаміки дій рішення керівників органів управління цивільного захисту в процесі постановки ними завдань вивчаються та затверджуються керівництвом навчання.

Після затвердження прийнятих рішень органи управління приступають до планування виконання заходів із захисту населення і територій, Р та ІНР, організації управління, взаємодії і всебічного забезпечення.

Керівництво навчання та посередники контролюють роботу учасників навчання. При цьому акцентується увага на своєчасній, чіткій і конкретній постановці завдань та їх реалізації підлеглими, зокрема – узгодженості і взаємодії в роботі всіх посадових осіб, відпрацюванні картографічних та інших необхідних документів.

Результати роботи учасників навчання заступник, помічники керівника навчання та посередники доповідають у штаб керівництва.

Проаналізувавши рішення, керівництво навчанням встановлює, якою мірою вони відповідають умовам, що склалися, і до яких результатів можуть призвести. З урахуванням цього уточнюється порядок нарощування обстановки та розіграшу дій.

Проведення нарощування обстановки та розіграшу дій на КШН містить послідовне доведення до учасників навчання нових даних про обстановку, реагування на зміни в ній, прийняття (уточнення) рішень, постановку завдань, а також контроль за фактичними діями учасників навчання.

Основними способами нарощування обстановки та розіграшу дій можуть бути:

- вручення ввідних;
- доповіді підлеглих органів управління, інформація розвідувальних органів.

Нарощування обстановки і розіграш дій здійснюється замкнутим ланцюгом:

- посередники вручають учасникам навчання інформацію про зміни обстановки і доповідають у штаб керівництва навчання про прийняті учасниками навчання рішення та їх дії;
- штаб керівництва навчання узагальнює рішення учасників навчання, аналізує їхні дії і доповідає керівнику навчання свої пропозиції з подальшого нарощування обстановки;
- керівник навчання дає вказівки на організацію подальшого нарощування обстановки та розіграшу дій;
- штаб керівництва навчання доводить ці вказівки до посередників, які продовжують нарощування обстановки та розіграшу дій.

При цьому дані обстановки на пункти управління, центри управління в надзвичайних ситуаціях учасників навчання повинні поступати в порядку, обсязі і тими каналами та засобами зв'язку, як і в реальних умовах.

Нарощування обстановки та розіграш дій здійснюється керівництвом навчання та посередниками відповідно до плану проведення КШН. Уточнення до плану проведення КШН щодо нарощування обстановки вносяться відповідно до рішення учасників навчання і даних обстановки, що надходять від них.

Для зосередження зусиль керівництва і учасників навчання на рішеннях головних питань в обстановці можуть робитися

оперативні стрибки тривалістю від однієї до декількох діб (годин).

При цьому інформація про зміну обстановки з оперативним стрибком може вручатися безпосередньо та одночасно всім органам управління чи тільки органам управління, які цю обстановку доповідають у вищестоящий орган управління технічними засобами зв'язку.

Керівник навчання, його заступник, помічники і посередники під час нарощування обстановки та розіграшу дій перебувають поряд із відповідними особами учасників навчання, здійснюють контроль і оцінюють їх дії.

Головну увагу при цьому приділяють злагодженості в роботі усіх посадових осіб, пунктів управління та центрів управління в надзвичайних ситуаціях в цілому, уміння працівників оперативно збирати та аналізувати дані обстановки, стисло викладати висновки з неї і швидко розробляти документи, чітко доводити завдання до підлеглих і здійснювати контроль за їх виконанням.

У процесі навчання керівництво КШН і посередники повинні виробити в учасників навчання ініціативу, самостійність і творчий підхід до прийняття рішень і планування, організації проведення з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій.

Для цього необхідно створювати складну обстановку, обмежувати надходження відомостей шляхом тимчасового порушення зв'язку з підлеглими і вищими органами управління, затримки підвозу матеріальних засобів, інформування про створення зон зараження, пожеж і руйнувань, виведення зі строю окремих посадових осіб внаслідок хвороби.

Внесок в обстановку елементів напруженості і раптовості доцільно проводити в період найбільшої інтенсивності в роботі учасників навчання з організації виконання задач в динаміці дій, під час збору та узагальнення даних обстановки і доведення завдань до підлеглих.

Якщо коли органи управління, що навчаються, приймають необґрунтовані рішення, необхідно спонукати їх глибше оцінити обстановку і прийняти правильне рішення. Якщо рішення учасників навчання не відповідають обстановці або не дають змоги досягнути цілей навчання, а також можуть призвести до

матеріальних збитків, порушення правил безпеки, то потрібно вносити в них необхідні зміни.

В одному випадку можна з'ясувати мотиви, якими керуються учасники навчання, приймаючи таке рішення, а за необхідності повідомити їм додаткові дані про обстановку та інші необхідні відомості. В іншому випадку можна уточнити задачу, або внести необхідні виправлення в рішення при затвердженні його і тим самим досягти відпрацювання поставлених навчальних питань і досягти намічених цілей.

Під час проведення навчання для більш повчального відпрацювання найбільш складних питань рекомендується проводити загальне заслуховування керівного складу.

На загальному заслуховуванні керівники, використовуючи розроблені робочі документи під час навчання (карти, схеми, розрахунки), доповідають висновки з оцінки обстановки, рішення, ставлять завдання підлеглим командирам і організують взаємодію. Також за вказівкою керівника навчання, заслуховуються доповіді інших посадових осіб, які навчаються.

Після відпрацювання всіх навчальних питань керівник КШН оголошує частковий відбій, дає вказівки на підготовку розбору навчання та про порядок повернення в пункти постійної дислокації.

Частковий відбій на КШН може бути також оголошено в таких ситуаціях:

- дії органів управління та сил цивільного захисту, з якими проводиться навчання, не відповідають наміченим цілям;
- є необхідність повторення окремих навчальних питань для більш якісного їх відпрацювання;
- порушення встановлених заходів безпеки.

При цьому пункти (центри) управління і підрозділи, що залучаються, припиняють свої дії і залишаються на місцях виконання задач. У цих випадках керівник навчання віддає необхідні вказівки, а після їх виконання учасниками навчання продовжує КШН.

Після того як органи управління та сили цивільного захисту, з якими проводиться навчання, виконують поставлені задачі та керівник КШН впевниться, що мета навчання досягнута, оголошується відбій навчання.

Заходи безпеки під час проведення КШН

За організацію та забезпечення безпеки дій учасників навчання відповідає керівник навчання.

Він зобов'язаний:

– розробити заходи безпеки на навчанні, виходячи з місцевих умов та замислу навчання, довести їх до учасників навчання;

– визначити кількість залізничних переїздів, нафто- та газопроводів, систем меліорації, перевалів, проходів тунелів та порядок пропуску ними сил цивільного захисту;

– визначити ділянки місцевості та порядок імітації на них, організувати огороження та оточення цих ділянок;

– організувати вивчення заходів безпеки з учасниками навчання, прийняття заліків із знань заходів безпеки від кожного та вимагати їх дотримання під час проведення навчання;

– після закінчення навчання організувати збір або знищення невикористаних імітаційних засобів.

Відповідальність за дотримання учасниками навчання заходів безпеки, встановлених на навчанні, покладається на керівників органів управління (підрозділів (формувань) цивільного захисту) – учасників навчання.

Вони зобов'язані:

– вивчити з учасниками навчання заходи безпеки та слідкувати за суворим їх дотриманням;

– вивчити з усім особовим складом порядок позначення ділянок та полів імітації та інших небезпечних місць;

– особисто переконатися, що наявні засоби дійсно імітаційні;

– організувати перевірку справності техніки та транспорту, що залучаються до навчання, особливу увагу звернути на знання особовим складом правил поведінки з технікою, засобами індивідуального захисту;

– перед початком навчання організувати перевірку засвоєння учасниками навчання правил та заходів безпеки шляхом приймання заліків, результати заліків (“засвоїв” чи “не засвоїв”) під підпис довести до кожного учасника навчання та доповісти керівнику.

На навчаннях забороняється:

– посилювати вибухові пакети, освітлювальні та сигнальні патрони, кидати їх у розташування людей, а також у напрямку легкозаймистих предметів;

– торкатися вибухонебезпечних предметів, що не вибухнули, та проводити їх розбирання;

– підбирати предмети, що заражені навчальними рецептурами імітації отруйних речовин;

– проводити імітацію табельними імітаторами на відстані менше ніж 250 м від місця розташування підрозділів;

– спалювати навчальні отруйно-димові суміші та підривати імітаційні фугаси ближче 100 м, а вибухові пакети та імітаційні гранати ближче 25 м від працівників, легкозаймистих матеріалів та населених пунктів;

– перевозити працівників і техніку на необладнаному транспорті, а вибухові речовини, навчальні рецептури імітації отруйних речовин та інші предмети, небезпечні у поводженні – разом з працівниками;

– проїздити по мостах та кризі, що не забезпечують необхідну вантажопідйомність;

– порушувати правила руху при пересуванні;

– експлуатувати несправну техніку, перебувати у кабінах техніки, що розміщена на платформах;

– ставати на троти, стояти поблизу натягнутого троса на відстані меншій за його довжину, між блоками та стрілами підйомних кранів, під ковшами екскаваторів та на завалах у момент роботи інженерної техніки, перебувати на тягачах та машинах, що буксируються під час евакуації або буксируванні усіх видів техніки;

– відхилитись від розвіданих і позначених маршрутів в умовах глибокого снігового покриву, на заболочених ділянках, біля озер і річок та у гористій місцевості;

– провозити автомобільні радіостанції з високо піднятими антенами містами населеними пунктами і під лініями електропередач, розгортати радіорелейні станції за менше ніж 100 м від високовольних ліній;

- виходити працівникам на ліву сторону шляху, стояти між машинами, відпочивати під ними, а також запускати двигун та рушати з місця без ретельного огляду місцевості навколо машин;

- прогрівати двигуни машин при зачинених вікнах і дверях, спати, відпочивати в кузовах та кабінах машин при працюючих двигунах або обігрівальних приладах;

- міняти місцями кольорові габаритні ліхтарі машин і буксирувати машини з несправними механізмами повороту і гальмування на гнучкому зчепленні;

- розташовувати особовий склад, розміщувати техніку та укладати проводи електровибухових мереж ближче 300 м від електростанцій, високовольтних ліній, залізниць та потужних радіостанцій;

- проводити роботи з навчальними рецептурами імітації без заходів індивідуального захисту поза спеціально обладнаними та відведеними майданчиками;

- переносити чи знімати засоби імітації на імітаційних полях у нічний час і при обмеженій видимості.

З метою запобігання пожежам забороняється:

- підривати поблизу сховищ вибухових речовин, пально-мастильних матеріалів (ПММ), дерев'яних будівель, інших легкозаймистих об'єктів імітаційні засоби, а також розташовувати біля них техніку;

- підривати імітаційні засоби, розводити вогнища у населених пунктах, у лісі і степових районах із висохлою рослинністю;

- палити біля вибухових, вибухонебезпечних і легкозаймистих речовин та матеріалів, а також використовувати для освітлення прилади з неізольованим вогнем;

- для гасіння можливих пожеж під час навчання необхідно призначити спеціальні підрозділи, або нештатні формування, укомплектовані відповідно до діючих норм та правил працівниками, транспортом та засобами пожежогасіння.

При діях вночі або в умовах обмеженої видимості необхідно:

- завідна позначати райони (ділянки) імітації та організувати їх охорону;

– мати на техніці знаки встановленого зразка, видимі у темряві.

При діях у горах необхідно:

– не проводити жодних дій у місцях можливих обвалів, каменепадів, снігових лавин;

– уникати розміщення людей та техніки під скелями, що нависають, а також у сухих річищах річок;

– слідкувати за прогнозом погоди та бути готовим до дій в умовах температури, що часто і різко змінюється, а також паводків;

– мати у підрозділах додаткові запаси продовольства, теплового речового майна, води, палива, пального та засобів обігріву.

Для безпеки під час проведення робіт з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації за навчанням, небезпечні місця огорожуються та поблизу них виставляються добре видимі попереджувальні знаки або регулювальники. Забороняється без потреби ходити завалами, заходити у зруйновані будинки та споруди, перебувати та проводити роботи поблизу будівель, що загрожують обвалом.

Працівники повинні мати рятувальні пояси зі страхувальною мотузкою, що відповідають виду робіт, засоби індивідуального захисту органів дихання, інструмент та пристосування.

Розбір та порядок оцінювання КШН

Розбір є заключною частиною навчання і має велике навчально-виховне значення. Основою розбору є висновки керівника навчання і затверджені ним висновки заступника і помічників, посередників, керівника дослідницької групи про дії на навчанні керівного складу органів управління і підрозділів цивільного захисту, що було залучено до навчання.

Підготовка розбору починається до початку навчання і продовжується під час навчання з таким розрахунком, щоб до кінця навчання матеріал для розбору був повністю готовий.

До початку навчання готуються матеріали, що характеризують ступінь готовності учасників навчання та об'єктів і засобів цивільного захисту до проведення КШН, теоретичні положення з найбільш важливих або нових питань

тактики дій, вимог керівних документів, найбільш повчальні приклади з досвіду проведення робіт з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації і раніше проведених навчань.

Під час навчання до розбору готується текстова частина і, за необхідності, карти (схеми), що характеризують хід навчання і рішення учасників навчання за етапами навчання.

Заступник (помічники) керівника навчання і посередники, на основі постійного і всебічного вивчення роботи і дій учасників навчання, готують матеріали для загального розбору у вигляді коротких висновків і пропозицій, і у встановлені строки подають його до штабу керівництва. Штаб керівництва навчання узагальнює ці матеріали та за вказівкою керівника КШН включає до загального розбору.

Висновки і пропозиції для загального розбору повинні бути конкретними, з наведенням фактів і цифрових показників.

Матеріал для загального розбору надається за кожний етап, а підсумковий наприкінці навчання. Одночасно з підготовкою матеріалів для загального розбору заступник (помічники) керівника навчання і посередники готуються до проведення часткових розборів. З метою ілюстрації на розборі демонструються відпрацьовані учасниками навчання карти, схеми, текстуальні документи, графіки, технічні рішення, тощо.

Також можуть демонструватися окремі епізоди навчання, що зняті на фото (відео).

При аналізі дій учасників навчання обговорюються наступні питання:

– особливості проведеного навчання і вимоги до його учасників;

– діяльності керівного складу, органів управління та залучених підрозділів забезпечення та обслуговування з виконання заходів приведення у готовність до дій за призначенням і мобілізаційної готовності;

– організації розвідки, збір і узагальнення даних з оцінки обстановки;

– організація роботи комісій з питань ТЕБ та НС, евакуаційних комісій, комісій з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій;

- планування і здійснення переміщення сил та засобів до районів навчання, розгортання пунктів управління, роботи центрів управління в надзвичайних ситуаціях, організації зв'язку, охорони, комендантської служби, виконання заходів із маскування;

- рішення керівників, їх об'єктивність і своєчасність прийняття, доцільність застосування засобів захисту та формувань (служб) цивільного захисту;

- робота органів управління із підготовки даних, розрахунків і пропозицій для прийняття рішень, планування проведення робіт із захисту населення і територій та ліквідації наслідків надзвичайної ситуації, своєчасного доведення задач до підлеглих та надання донесень;

- якість і повнота відпрацьованих графічних і текстових документів;

- ступінь відпрацювання питань взаємодії;

- організація всебічного забезпечення проведення Р та ІНР;

- робота органів управління із забезпечення стійкого і безперервного управління підрозділами у різних умовах обстановки;

- дії підрозділів, що залучаються;

- виконання плану дослідження поставлених питань і попередні висновки за ними;

- організація матеріально-технічного забезпечення підготовки і проведення навчання.

На розборі навчання можуть розглядатися й інші питання.

З метою врахування виявлених недоліків під час проведення навчання, визначення стану готовності органів управління та сил цивільного захисту до дій за призначенням та покращення стану виконання заходів цивільного захисту загальний розбір навчання проводиться, як правило, на розширеному засіданні комісії з питань техногенно-екологічної безпеки відповідного рівня, з оформленням відповідного протокольного рішення.

Після розбору керівник навчання робить загальні висновки, в яких визначається ступінь досягнення навчальних цілей, спроможність учасників навчання виконувати поставлені задачі,

нові проблемні питання тактики дій підрозділів, визначає рівень підготовки органів управління та сил цивільного захисту до виконання завдань за призначенням і ставить їм задачі з впровадження позитивного досвіду навчання та усунення виявлених недоліків.

Окрім загального розбору керівник навчання проводить частковий розбір з керівництвом навчання і посередниками, а також за його вказівкою проводять часткові розбори:

- заступник та помічники керівника навчання – з працівниками органів управління за напрямками діяльності;
- посередники з працівниками органів управління (підрозділів), що залучалися до навчання.

За необхідності та на рішення керівника КШН частковий розбір може проводитись з територіальним органом ДСНС України.

Про проведення навчання та його результати готується звіт. Звіт про проведення КШН з органами управління та силами цивільного захисту ЄДС ЦЗ, її територіальних та функціональних підсистем подається до Кабінету Міністрів України, а з органами управління та силами цивільного захисту ланок територіальних підсистем ЄДС ЦЗ до ДСНС України через Департамент організації заходів цивільного захисту. Звіт надається до відповідного органу не пізніше 10 діб після закінчення КШН.

У звіті про проведення КШН вказуються:

- тема навчання;
- склад учасників навчання;
- ступінь досягнення навчальних цілей;
- реальний аналіз дій учасників навчання;
- позитивні сторони та основні недоліки в підготовці керівників, органів управління та підрозділів;
- причини виникнення недоліків і шляхи їх усунення;
- стан готовності територіальної (функціональної) підсистеми ЄДС ЦЗ до вирішення завдань цивільного захисту у мирний час та в особливий період;

- основні напрямки підвищення готовності до дій за призначенням і мобілізаційної готовності, а також оцінки дій учасників навчання;

- попередні результати проведених досліджень;

- інші питання, висновки і пропозиції за результатами навчання.

Визначення стану готовності територіальної (функціональної) підсистеми (її ланки) ЄДС ЦЗ до вирішення завдань цивільного захисту у мирний час та в особливий період.

При визначенні стану готовності територіальної (функціональної) підсистеми ЄДС ЦЗ до вирішення завдань цивільного захисту у мирний час та в особливий період здійснюється:

Аналіз:

- функціонування системи управління, форм та методів роботи керівників усіх рівнів щодо керівництва повсякденною діяльністю підлеглих;

- здатності керівників навчати та виховувати підлеглих, впливати на стан справ та їх вклад у підвищення готовності сил цивільного захисту;

- якості підготовки начальницького складу служби цивільного захисту (фахівців з питань цивільного захисту) з урахуванням їх професійних та морально-психологічних якостей;

Перевірка:

- здатності та вміння відповідних керівників здійснювати керівництво підпорядкованими силами в різних режимах функціонування та виконувати покладені на них завдання;

- спроможності сил цивільного захисту виконувати завдання за призначенням;

- відповідності ведення обліку, організації зберігання та порядку видачі матеріальних засобів, чинними нормативно-правовими актами;

- стану роботи щодо раціонального та економічного використання фінансових та матеріальних резервів;

Тестування:

- знань посадовими особами вимог основних законодавчих та нормативно-правових документів у сфері цивільного захисту.

Оцінка стану підготовки органів управління та сил цивільного захисту до виконання дій за призначенням проводиться за наступними критеріями:

1. Вищий рівень

а) Існуюча система управління, зв'язку та оповіщення:

– спроможна організовано та відповідно до існуючих планів і розрахунків приводити у готовність до дій за призначенням органи управління та сили цивільного захисту;

– дозволяє своєчасно та у повному обсязі здійснювати оповіщення органів управління, сил цивільного захисту та населення;

– повністю та безперервно забезпечує потреби органів управління та сил цивільного захисту щодо обміну інформацією існуючими каналами зв'язку.

б) Чергування керівного складу та працівників органів управління:

– цілодобове чергування керівного складу та працівників органів управління організовано;

– особовий склад органів управління розподілений за напрямками діяльності та змінами, виконує завдання цілодобово та безперервно;

– видані накази, розпорядження та інші документи оформлені за встановленою формою, їх проходження відображене у відповідних облікових документах.

в) Мобільна оперативна група:

– особовий склад мобільної оперативної групи знає та вміє практично використовувати обладнання, що розташоване на транспортному засобі;

– має транспортний засіб, укомплектований відповідно до встановлених вимог та з урахуванням можливої обстановки, що може скластися, заправлений із розрахунку для висування до найбільш віддаленого району, де можливе виникнення надзвичайної ситуації та на 10 год. автономної роботи;

– під час практичних дій виїхала та прибула до місця аварії у встановлений термін;

– самостійно оцінила обстановку, що склалася, та доповіла про це керівництву за допомогою наявних засобів зв'язку, визначила та організувала виконання всіх обсягів першочергових заходів у повному обсязі.

г) Керівник та підпорядкований орган управління:

– чітко та організовано виконали заходи приведення у готовність до дій за призначенням та забезпечили виконання зазначених заходів у підпорядкованих органах управління та силах цивільного захисту;

– показали високу організованість і злагодженість у роботі;
– уміло організовували збір даних обстановки та правильно її оцінювали;

– своєчасно приймали обґрунтовані рішення;

– чітко та повністю ставили завдання підпорядкованим органам управління та силам цивільного захисту;

– творчо та в установлені строки спланували заходи забезпечення дій під час виконання поставлених завдань;

– правильно та швидко реагували на зміни обстановки, здійснювали маневр силами і засобами;

– не допускали випадків припинення зв'язку та управління з підпорядкованими органами управління та силами.

д) Підрозділи (відповідно до покладених на них завдань):

– організували ведення розвідки у районах виконання завдань, своєчасно повідомляли про її зміну органи управління, яким вони підпорядковані, та формування, які залучаються відповідно до планів взаємодії;

– своєчасно та у повному обсязі отримували завдання на виконання Р та ІНР, вміло організовували роботу на місцях, своєчасно та у повному обсязі здійснювали заходи щодо організації взаємодії та взаємодопомоги;

– самостійно приймали рішення на виконання робіт за ввідними;

– організували та підтримували постійний зв'язок з органом управління, якому вони підпорядковані;

– порушення заходів безпеки не допускалося.

2. Достатній рівень

Керівництво та органи управління діяли організовано, рішення приймалися відповідно до обстановки, проте були незначні недоліки в роботі та прийнятті рішення.

Задачі з управління підпорядкованими органами управління та підрозділами виконувались з окремими недоліками, мали місце незначні перебої в управлінні підрозділами через нестійку роботу системи зв'язку, що не впливали на своєчасність виконання завдань.

3. Задовільний рівень

Керівництво та органи управління працювали недостатньо організовано; прийняті рішення в основному відповідали обстановці, завдання до підрозділів (формувань) цивільного захисту доводились зі значним запізненням і неповно, що однак, не призвело до зриву виконання задач; на зміну обстановки реагували несвоєчасно, система зв'язку працювала недостатньо стійко.

4. Низький рівень

Керівництво та органи управління на навчанні діяли неорганізовано, рішення не відповідали обстановці, що склалася, на зміни в обстановці не реагували, на тривалий час керівництво та органи управління втрачали управління підрозділами (формуваннями) цивільного захисту, з обов'язками з управління підрозділами не справлялися та не забезпечили виконання поставлених завдань.

Розділ 6

ПРОГРАМИ ПІДГОТОВКИ НАСЕЛЕННЯ ДО ДІЙ ПРИ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

6.1. Загальні відомості про програму

Програми підготовки населення до дій у надзвичайних ситуаціях розробляються відповідно до Кодексу цивільного захисту України та постанови Кабінету Міністрів України від 26.06.2013 р. № 444 “Про затвердження Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях” і визначають зміст і обсяги навчання та форми контролю знань працівників підприємств, установ та організацій щодо дій у надзвичайних ситуаціях.

Відповідно до цього Порядку, підготовка працюючого населення безпосередньо на підприємствах, в установах і організаціях здійснюється за програмами підготовки працівників до дій у надзвичайних ситуаціях, а також під час проведення спеціальних об’єктових навчань, тренувань з питань цивільного захисту.

Програми підготовки працівників до дій у надзвичайних ситуаціях поділяються на:

- загальної підготовки працівників підприємств, установ та організацій;
- спеціальної підготовки працівників, що входять до складу спеціалізованих служб і формувань цивільного захисту;
- додаткової підготовки з техногенної безпеки працівників об’єктів підвищеної небезпеки;
- пожежно-технічного мінімуму для працівників, зайнятих на роботах з підвищеною пожежною небезпекою;
- прискореної підготовки працівників до дій в особливий період.

Навчальні програми підготовки працюючого населення безпосередньо на виробництві та переліки питань щодо навчання населення, не зайнятого у сфері виробництва і обслуговування, узгоджуються з відповідними структурними підрозділами з питань цивільного захисту місцевих органів виконавчої влади і затверджуються керівниками підприємств,

установ, організацій та відповідних органів місцевого самоврядування.

Запропоновані Типові Програми підготовки розраховані для навчання протягом року, за винятком програми пожежно-технічного мінімуму для працівників, зайнятих на роботах з підвищеною пожежною небезпекою.

6.2. Порядок розробки, затвердження та виконання програм навчання з питань пожежної безпеки

Механізм затвердження керівниками підприємств, установ та організацій програм спеціального навчання (пожежно-технічний мінімум) та програм навчання посадових осіб з питань пожежної безпеки (далі – програми навчання з питань пожежної безпеки), порядок організації і контролю за виконанням й дотриманням вимог, установлених програмами навчання з питань пожежної безпеки та організації проведення інструктажів з питань цивільного захисту, пожежної безпеки й дій у надзвичайних ситуаціях.

Цей Порядок спрямований на реалізацію в Україні системи навчання з питань пожежної безпеки посадових осіб і працівників, підвищення їх рівня знань й обізнаності щодо забезпечення пожежної безпеки та зменшення кількості пожеж на об'єктах державної власності та суб'єктів господарювання.

Керівники підприємств, установ та організацій складають і затверджують переліки посад, під час призначення на які особи повинні проходити навчання, перевірку знань з питань пожежної безпеки та інструктажі (із зазначенням періодичності їх проходження).

Програми навчання з питань пожежної безпеки, що їх затверджують керівники підприємств, установ та організацій, мають враховувати посадові обов'язки, вид діяльності посадових осіб та працівників, галузеві особливості підприємств, установ та організацій, включати вивчення нормативних актів, що містять вимоги щодо пожежної безпеки та практичних дій із запобігання виникненню пожежі та дій під час її виникнення, зокрема щодо:

– заходів пожежної безпеки на підприємстві, в установі, організації;

- утримання приміщень будинків і споруд, а також територій підприємств, установ, організацій;

- заходів пожежної безпеки на робочому місці;

- утримання шляхів евакуації;

- утримання та експлуатації інженерного обладнання (електромереж, електрообладнання, систем опалення і кондиціонування, газового обладнання тощо);

- утримання та експлуатації технічних засобів протипожежного захисту (систем протипожежного захисту, засобів зв'язку й оповіщення, внутрішнього та зовнішнього протипожежного водопостачання);

- проведення вогневих, фарбувальних та будівельно-монтажних робіт;

- порядку оповіщення про пожежу та виклику пожежної охорони;

- порядку дій під час пожежі;

- засобів пожежогасіння, протипожежного устаткування та інвентарю, порядку їх використання під час пожежі;

- організації роботи добровільних формувань, у тому числі добровільної пожежної охорони, місцевої пожежної охорони тощо;

- заходів пожежної безпеки в побуті;

- інші вимоги пожежної безпеки (з урахуванням галузевої особливості підприємств, установ та організацій).

Впродовж 30 днів з дня надходження проектів програм навчання з питань пожежної безпеки ДСНС письмово інформує суб'єкта, який навчає, про результати опрацювання та погодження цих програм.

Суб'єкти, які навчають, відповідають за якість відпрацювання програм, навчально-методичне забезпечення та коригують програми відповідно до змін у законодавстві, але не рідше ніж один раз на три роки.

Контроль за виконанням програм навчання з питань пожежної безпеки здійснюється шляхом перевірки знань посадових осіб та працівників підприємств, установ й організацій під час заходів державного нагляду (контролю) посадовими особами ДСНС та її територіальних органів відповідно до вимог чинного законодавства.

Посадові особи до початку виконання своїх обов'язків і періодично (один раз на три роки) проходять навчання та перевірку знань з пожежної безпеки.

Навчання здійснюють суб'єкти, які навчають, за програмами навчання посадових осіб з питань пожежної безпеки. Загальна тривалість навчання не менше ніж 8 годин.

Особи, яких приймають на роботу, пов'язану з підвищеною пожежною небезпекою, повинні попередньо пройти спеціальне навчання (пожежно-технічний мінімум).

Навчання здійснюють суб'єкти, які навчають, за програмами спеціального навчання (пожежно-технічний мінімум). Загальна тривалість навчання не менше ніж 16 годин.

Працівники підприємств, де немає можливості проведення спеціального навчання (пожежно-технічний мінімум), можуть проходити його на інших подібних за видом діяльності підприємствах за відповідними програмами.

Працівники, зайняті на роботах з підвищеною пожежною небезпекою, один раз на рік проходять перевірку знань відповідних нормативних актів з пожежної безпеки.

Навчання за програмами з питань пожежної безпеки проводяться у формі групових або індивідуальних занять з урахуванням фаху працівників, специфіки і пожежонебезпечних особливостей виробництва, пожежної небезпеки речовин і матеріалів, що застосовуються, та інших чинників, які впливають на стан пожежної безпеки підприємств, установ та організацій, на яких працюють особи, що навчаються.

Навчальні групи комплектуються працівниками однієї категорії. Кількість осіб у групі не має перевищувати 30.

Навчання за програмами з питань пожежної безпеки завершується підсумковим контролем знань (тести, співбесіди, виконання практичних завдань тощо). У разі успішного проходження перевірки знань суб'єкт, який навчає, видає посадовій особі або працівнику посвідчення про проходження навчання з питань пожежної безпеки за встановленою формою.

Особи, які показали незадовільний рівень знань, повинні впродовж одного місяця пройти повторну перевірку знань з питань пожежної безпеки.

Звільнення від проходження навчання за програмами з питань пожежної безпеки може надаватися особам, які за попереднім місцем роботи вже проходили його (відповідно до посадових обов'язків, спеціальності або виду роботи, на яку їх приймають).

Позачергова перевірка знань з питань пожежної безпеки проводиться в разі:

- технічного переоснащення підприємства, пов'язаного з підвищенням пожежної небезпеки;
- переміщення посадової особи або працівника на іншу посаду, яка потребує додаткових знань з пожежної безпеки.

6.3. Рекомендована програма загальної підготовки населення не зайнятого у сфері виробництва та обслуговування

Основні способи захисту і загальні правила поведінки в умовах загрози та виникнення НС

Тема 1. “Основні способи захисту в умовах загрози та виникнення НС”

Основні поняття про НС. Порядок отримання інформації про загрозу і виникнення НС. Попереджувальний сигнал “Увага всім!”. Захисні споруди ЦЗ, їх призначення та облаштування. Порядок заповнення захисних споруд та правила поведінки в них. Принцип дії, індивідуальний підбір та правила користування протигазами, респіраторами. Медичні засоби, що входять до індивідуальних аптечок, та їх призначення. Індивідуальний перев'язочний пакет. Індивідуальні протихімічні пакети. Евакуація, порядок її проведення, правила поведінки та обов'язки евакуйованих.

Тема 2. “Правила поведінки під час НС природного характеру”

Безпечні дії у разі виникнення геологічних НС (пов'язаних із зсувами, обвалами або осипами, осіданням земної поверхні, карстовими провалами або підтопленням). Особливості негативного впливу гідрометеорологічних НС. Правила безпечної поведінки у разі їх виникнення. Основні причини виник-

нення та особливості пожеж у природних екологічних системах. Правила поведінки та заходи безпеки у разі їх виникнення.

Тема 3. “*Безпека під час радіаційних аварій і радіаційного забруднення місцевості. Режими радіаційного захисту*”

Ядерні установки та джерела іонізуючого випромінювання. Особливості радіаційного впливу на людину. Поняття про дози опромінення людини. Променева хвороба. Побутові дозиметричні прилади, їх призначення та особливості користування. Режими радіаційного захисту. Санітарна обробка. Дезактивація приміщень, обладнання, техніки, виробничої території тощо.

Тема 4. “*Правила поведінки при аваріях з викидом небезпечних хімічних речовин*”

Характеристики основних небезпечних хімічних речовин. Особливості їх впливу на організм людини. Наслідки аварій з викидом небезпечних хімічних речовин. Загальні правила поведінки та дії при аваріях з викидом небезпечних хімічних речовин. Проведення заходів з ліквідації наслідків аварій з викидом небезпечних хімічних речовин. Дегазація приміщень, обладнання, виробничої території тощо.

Тема 5. “*Вибух та пожежонебезпека. Рекомендації щодо дій під час виникнення пожежі*”

Основні поняття вибухобезпеки на виробництві та у побуті. Небезпечні фактори вибуху і захист від них. Правила поведінки при виявленні вибухонебезпечних предметів. Стисла характеристика пожежної безпеки підприємства, установи, організації. Протипожежний режим на робочому місці. Можливість виникнення та (або) розвитку пожежі. Небезпечні фактори пожежі. Дії у разі загрози або під час пожежі. Гасіння пожеж. Засоби пожежогасіння, протипожежне устаткування та інвентар, порядок та правила їх використання під час пожежі.

Тема 6. “*Правила поведінки і дії в умовах масового скупчення людей та в осередках інфекційних захворювань*”

Безпека під час масових скупчень людей. Психологія натовпу. Правила безпечної поведінки у місцях масового перебування людей та у разі масового скупчення людей. Поширення інфекційних хвороб серед населення. Джерела збудників інфекцій. Основні механізми передавання збудників інфекції. Режимно-обмежувальні заходи (посилене медичне

спостереження, обсервація, карантин). Правила поведінки в осередках інфекційних захворювань, особиста гігієна в цих умовах. Основні напрямки профілактики інфекційних хвороб. Методи і засоби дезінфекції, дезінсекції, дератизації. Основні дезінфекційні засоби.

Надання домедичної допомоги потерпілим

Тема 1. “Порядок і правила надання до медичної допомоги при різних типах ушкодження”

Основні правила надання домедичної допомоги в невідкладних ситуаціях. Проведення первинного огляду потерпілого. Способи виклику екстреної медичної допомоги. Ознаки порушення дихання. Забезпечення прохідності дихальних шляхів. Проведення штучного дихання. Ознаки зупинки роботи серця. Проведення непрямого масажу серця. Перша допомога при ранах і кровотечах. Способи зупинки кровотеч. Правила та прийоми накладання пов'язок на рани.

Тема 2. “Порядок і правила надання домедичної допомоги при ураженні небезпечними речовинами, при опіках тощо”

Невідкладна та домедична допомога при отруєннях чадним газом, аміаком, хлором, іншими небезпечними хімічними речовинами. Домедична допомога при хімічних та термічних опіках, радіаційних ураженнях, втраті свідомості, тепловому та сонячному ударах. Правила надання допомоги при утопленні. Способи і правила транспортування потерпілих.

Організація заходів ЦЗ на підприємстві, в установі, організації

Тема 1. “Забезпечення виконання на підприємстві, в установі та організації завдань з ЦЗ”

Повноваження суб'єктів забезпечення цивільного захисту. Організаційна структура управління ЦЗ підприємства, установи, організації. Об'єктові комісії з питань НС та евакуаційні органи. Відомості щодо об'єктових спеціалізованих служб і формувань цивільного захисту. Відомча та добровільна пожежна охорона. Аварійно-рятувальне обслуговування підприємств, установ, організацій. Система керівництва рятувальними роботами, координація дій виробничого персоналу та залучених підрозді-

лів і служб, які беруть участь у ліквідації наслідків НС. Права і обов'язки працівників у сфері цивільного захисту. Сприяння проведенню аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт з ліквідації наслідків НС у разі їх виникнення. Заходи життєзабезпечення постраждалих та соціального захисту і відшкодування матеріальних збитків постраждалим внаслідок НС.

Тема 2. “Виконання заходів захисту та дії працівників згідно з планами реагування на НС”

Об'єктовий план реагування на НС (інструкція щодо дій персоналу суб'єкта господарювання у разі загрози або виникнення НС). Прогнозовані природні загрози, територіальне розміщення потенційно небезпечних об'єктів, небезпечні виробничі фактори, характерні причини аварій (вибухів, пожеж тощо) на виробництві. Об'єктова система оповіщення працівників. Дії персоналу щодо аварійної зупинки виробництва. Виведення працівників з небезпечної зони, порядок забезпечення їх засобами індивідуального захисту, місця розташування можливих сховищ, шляхи евакуації. Інформування працівників щодо розвитку НС, місць розгортання і маневрування аварійно-рятувальних сил, залучення необхідних ресурсів, технічних і транспортних засобів, координації дій з населенням та заходів безпеки в зоні НС.

6.4. Рекомендована програма загальної підготовки працівників установ та організацій, не зайнятих у сфері виробництва та обслуговування

Основні способи захисту і загальні правила поведінки в умовах загрози та виникнення НС

Тема 1. “Основні способи захисту в умовах загрози та виникнення НС”

Основні поняття про НС. Порядок отримання інформації про загрозу і виникнення НС. Попереджувальний сигнал “Увага всім!”. Захисні споруди ЦЗ, їх призначення та облаштування. Порядок заповнення захисних споруд та правила поведінки в них. Принцип дії, індивідуальний підбір та правила користування протигазами, респіраторами. Медичні засоби, що входять до індивідуальних аптечок та їх призначення. Індивідуальний пере-

в'язочний пакет. Індивідуальні протихімічні пакети. Евакуація, порядок її проведення, правила поведінки та обов'язки евакуйованих.

Тема 2. “Правила поведінки під час НС природного характеру”

Безпечні дії у разі виникнення геологічних НС (пов'язаних із зсувами, обвалами або осипами, осіданням земної поверхні, карстовими провалами або підтопленням). Особливості негативного впливу гідрометеорологічних НС. Правила безпечної поведінки у разі їх виникнення. Основні причини виникнення та особливості пожеж у природних екологічних системах. Правила поведінки та заходи безпеки у разі їх виникнення.

Тема 3. “Безпека під час радіаційних аварій і радіаційного забруднення місцевості. Режими радіаційного захисту”

Ядерні установки та джерела іонізуючого випромінювання. Особливості радіаційного впливу на людину. Поняття про дози опромінення людини. Променева хвороба. Побутові дозиметричні прилади, їх призначення та особливості користування. Режими радіаційного захисту. Санітарна обробка. Дезактивація приміщень, обладнання, техніки, виробничої території тощо.

Тема 4. “Правила поведінки при аваріях з викидом небезпечних хімічних речовин”

Характеристики основних небезпечних хімічних речовин. Особливості їх впливу на організм людини. Наслідки аварій з викидом небезпечних хімічних речовин. Загальні правила поведінки та дії при аваріях з викидом небезпечних хімічних речовин. Проведення заходів з ліквідації наслідків аварій з викидом небезпечних хімічних речовин. Дегазація приміщень, обладнання, виробничої території тощо.

Тема 5. “Вибухо та пожежонебезпека. Рекомендації щодо дій під час виникнення пожежі”

Основні поняття вибухобезпеки виробництва та у побуті. Небезпечні фактори вибуху і захист від них. Правила поведінки при виявленні вибухонебезпечних предметів. Стисла характеристика пожежної безпеки підприємства, установи, організації. Протипожежний режим на робочому місці. Можливість

виникнення та (або) розвитку пожежі. Небезпечні фактори пожежі. Дії у разі загрози або при виникненні пожежі. Гасіння пожеж. Засоби пожежогасіння, протипожежне устаткування та інвентар, порядок та правила їх використання під час пожежі.

Тема 6. “Правила поведінки і дії в умовах масового скупчення людей та в осередках інфекційних захворювань”

Безпека при масових скупченнях людей. Психологія натовпу. Правила безпечної поведінки у місцях масового перебування людей та у разі масового скупчення людей. Поширення інфекційних хвороб серед населення. Джерела збудників інфекцій. Основні механізми передавання збудників інфекції. Режимно-обмежувальні заходи (посилене медичне спостереження, обсервація, карантин). Правила поведінки в осередках інфекційних захворювань, особиста гігієна в цих умовах. Основні напрямки профілактики інфекційних хвороб. Методи і засоби дезінфекції, дезінсекції, дератизації. Основні дезінфекційні засоби.

Надання домедичної допомоги потерпілим

Тема 1. “Порядок і правила надання домедичної допомоги при різних типах ушкоджень”

Основні правила надання домедичної допомоги в невідкладних ситуаціях. Проведення первинного огляду потерпілого. Способи виклику екстреної медичної допомоги. Ознаки порушення дихання. Забезпечення прохідності дихальних шляхів. Проведення штучного дихання. Ознаки зупинки роботи серця. Проведення непрямого масажу серця. Перша допомога при ранах і кровотечах. Способи зупинки кровотеч. Правила та прийоми накладання пов'язок на рани.

Тема 2. “Порядок і правила надання до медичної допомоги при ураженні небезпечними речовинами, при опіках тощо”

Невідкладна та домедична допомога при отруєннях чадним газом, аміаком, хлором, іншими небезпечними хімічними речовинами. Домедична допомога при хімічних та термічних опіках, радіаційних ураженнях, втраті свідомості, тепловому та

сонячному ударам. Правила надання допомоги при утопленні. Способи і правила транспортування потерпілих.

Організація заходів цивільного захисту на підприємстві, в установі, організації

Тема 1. “Забезпечення виконання на підприємстві, в установі та організації завдань з ЦЗ”

Повноваження суб'єктів забезпечення цивільного захисту. Організаційна структура управління цивільним захистом підприємства, установи, організації. Об'єктові комісії з питань НС та евакуаційні органи. Відомості щодо об'єктових спеціалізованих служб і формувань ЦЗ. Відомча та добровільна пожежна охорона. Аварійно-рятувальне обслуговування підприємств, установ, організацій. Система керівництва рятувальними роботами, координація дій виробничого персоналу та залучених підрозділів і служб, які беруть участь у ліквідації наслідків надзвичайної ситуації. Права і обов'язки працівників у сфері цивільного захисту. Сприяння проведенню аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт з ліквідації наслідків НС у разі їх виникнення. Заходи життєзабезпечення постраждалих та соціального захисту і відшкодування матеріальних збитків постраждалим внаслідок НС.

Тема 2. “Виконання заходів захисту та дії працівників згідно з планами реагування на НС”

Об'єктовий план реагування на НС (інструкція щодо дій персоналу суб'єкта господарювання у разі загрози або виникнення НС). Прогнозовані природні загрози, територіальне розміщення потенційно небезпечних об'єктів, небезпечні виробничі фактори, характерні причини аварій (вибухів, пожеж тощо) на виробництві. Об'єктова система оповіщення працівників. Дії персоналу щодо аварійної зупинки виробництва. Виведення працівників з небезпечної зони, порядок забезпечення їх засобами індивідуального захисту, місця розташування можливих сховищ, шляхи евакуації. Інформування працівників щодо розвитку НС, місць розгортання і маневрування аварійно-рятувальних сил, залучення необхідних ресурсів, технічних і транспортних засобів, координації дій з населенням та заходів безпеки в зоні НС.

6.5. Рекомендована програма спеціальної підготовки працівників, що входять до складу спеціальних формувань та служб цивільного захисту

Зміст тем для об'єктових спеціалізованих служб ЦЗ

Тема 1. “Нормативно-правові засади створення спеціалізованих служб ЦЗ підприємства, установи, організації та їх дій в умовах НС”

Законодавчі та інші нормативно-правові акти з питань порядку створення та організації дій спеціалізованих служб підприємства, установи, організації (Кодекс цивільного захисту України, постанови Кабінету Міністрів України, накази ДСНС України та інших центральних органів виконавчої влади, місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування з питань цивільного захисту). Види спеціалізованих служб цивільного захисту.

Тема 2. “Мета створення спеціалізованої служби, її основні завдання, структура, сили та засоби”

Мета створення спеціалізованої служби. Місце спеціалізованої служби об'єкта у структурі відповідної ланки єдиної системи цивільного захисту. Основні завдання служби у різних режимах її діяльності (у режимі повсякденного функціонування, підвищеної готовності, реагування на НС або реальну загрозу її виникнення). Структура, сили та засоби спеціалізованої служби, порядок їх формування. Функціональні обов'язки особового складу служби.

Тема 3. “Матеріально-технічне та фінансове забезпечення роботи спеціалізованої служби”

Призначення, основні характеристики та можливості штатної техніки, приладів та табельного майна спеціалізованої служби об'єкта. Порядок приведення техніки та обладнання служби у готовність до застосування. Фінансове забезпечення діяльності служби. Порядок визначення (проведення розрахунків) необхідної кількості запасів матеріальних засобів для проведення першочергових робіт для ліквідації наслідків НС та життєзабезпечення персоналу об'єкта.

Тема 4. “Призначення та основні функції структурних підрозділів спеціалізованої служби”

Призначення, основні функції та організація роботи,

забезпечення матеріалами, обладнанням та зберігання матеріальних цінностей, евакуації робітників, службовців служби та їх сімей в різних режимах діяльності спеціалізованої служби.

Тема 5. “Порядок роботи спеціалізованої служби та її підрозділів при плануванні заходів з ліквідації НС”

Документи з організації роботи спеціалізованої служби. Документи організаційного характеру (наказ про створення служби, штатно–посадовий список, схема зв'язку і оповіщення, функціональні обов'язки, розклад занять, журнали обліку занять з особовим складом тощо). Номенклатура планувальних, облікових та звітних документів служби, загальний порядок їх розроблення та ведення. Приведення служби у готовність, зміст планувальних документів, та їх відповідність до Плану реагування на надзвичайну ситуацію об'єкта.

Тема 6. “Порядок роботи спеціалізованої служби при забезпеченні заходів з ліквідації НС”

Організація і управління діями служби у разі виникнення НС. Керівництво структурними підрозділами та формуваннями служби під час ліквідації НС. Порядок роботи служби при зборі даних про обстановку, аналізі і оцінці обстановки, підготовці висновків і пропозицій до рішення на організацію роботи служби, прийнятті (уточненні) рішення і доведення завдань до виконавців, забезпеченні дій сил і засобів. Організація та здійснення взаємодії служби з іншими структурами у різних видах надзвичайних ситуацій, режимах діяльності об'єктової ланки ЄДС ЦЗ та етапах проведення аварійно-рятувальних робіт в зонах надзвичайних ситуацій.

Тема 7. “Робота спеціалізованої служби під час евакуації”

Контроль стану оповіщення, збору персоналу, готовності транспортних засобів до перевезень та формування колон. Дії персоналу служби у пунктах евакуації і районах розміщення. Здійснення всіх видів забезпечення евакуації.

Зміст тем загальної тематики для формувань ЦЗ

Тема 1. “Характеристика небезпечних техногенних факторів, притаманних сфері діяльності підприємства, установи, організації та найближчих ПНО”

Небезпечні чинники виробничих аварій, їх вплив на екологічну безпеку та безпеку життя і здоров'я людей.

Характеристика небезпечних техногенних факторів об'єкта. Загальна характеристика сусідніх потенційно небезпечних об'єктів, у зоні техногенних факторів яких може опинитися свій об'єкт. Можливі фактори надзвичайних ситуацій природного характеру даного регіону. Обстановка, яка може скластися на території об'єкта внаслідок НС соціального, техногенного, природного та воєнного характеру.

Тема 2. “Призначення і організаційна структура формування ЦЗ, функціональні обов'язки особового складу та його дії за планом приведення формування в готовність до виконання завдань”

Призначення формування, його роль та місце у системі виконання заходів з ліквідації НС різних факторів походження. Організаційна структура формування, техніка, засоби озброєння, обладнання і майна. Поняття про готовність формування, порядок приведення формування у готовність. Функціональні обов'язки особового складу та його дії при приведенні формування у готовність до виконання завдань. Оповіщення, місце та час збору особового складу. Порядок отримання табельного майна, підгонка засобів індивідуального захисту. Порядок виходу і строк прибуття у визначений район. Заходи, які проводяться з метою підвищення готовності формування. Практичне приведення формування у готовність.

Тема 3. “Організація захисту особового складу формування в ході виконання рятувальних та інших невідкладних робіт в умовах надзвичайних ситуацій мирного та воєнного часу”

Обов'язки командира формування щодо забезпечення виконання заходів із захисту особового складу формування. Ведення розвідки, використання колективних та індивідуальних засобів захисту, засобів зв'язку та оповіщення. Дозиметричний, хімічний та бактеріологічний контроль. Протиепідемічні, санітарно-гігієнічні та спеціальні профілактичні заходи. Забезпечення безпеки і захисту формування під час дії у зонах руйнувань, завалів, пожеж, зараження і катастрофічного затоплення.

Страховання осіб, які залучаються до виконання заходів з ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій мирного і воєнного часу.

Тема 4. “Організація санітарної обробки особового складу формувань, спеціальної обробки майна при зараженні радіоактивними, отруйними речовинами та бактеріальними засобами”

Послідовність проведення часткової санітарної обробки людей при зараженні радіоактивними, отруйними і сильно діючими ядовитими речовинами та бактеріальними засобами. Проведення повної санітарної обробки. Застосування табельних і підручних засобів. Дії особового складу формування при проведенні санітарної обробки, спеціальної обробки майна, приладів, засобів захисту, одягу, взуття.

Тема 5. “Прийоми надання само – та взаємодопомоги при пораненнях, опіках, кровотечах, переломах в ході проведення рятувальних та інших невідкладних робіт. Домедична допомога при гострих отруєннях небезпечними хімічними речовинами”

Прийоми і способи зупинення кровотечі, накладання пов'язок на поранення і опечені ділянки тіла. Основні правила надання першої медичної допомоги при переломах, вивихах і забиттях. Надання домедичної допомоги при опіках (термічних і хімічних). Надання домедичної допомоги при шоку, непритомності, ураженні електричним струмом, обмороженні. Домедична допомога при отруєннях і ураженнях отруйними речовинами. Особливості надання допомоги при витягуванні людей з – під завалів.

Тема 6. “Заходи безпеки при проведенні рятувальних та інших невідкладних робіт під час ліквідації наслідків стихійного лиха, аварій, катастроф та проявів терористичних актів”

Необхідні заходи безпеки під час рятувальних та інших невідкладних робіт на місцевості, зараженої радіоактивними речовинами, при роботі поблизу будинків і споруд, які загрожують обвалом, у задимлених і загазованих приміщеннях, на електричних мережах, при гасінні нафтопродуктів, при організації робіт в зонах катастрофічного затоплення, в умовах поганої видимості, у ночі та зимою.

Тема 7. “Взаємодія особового складу формувань при проведенні робіт у районах НС”

Організація взаємодії та зв'язку. Порядок встановлення та підтримки взаємодії у районах надзвичайних ситуацій. Взаємодія формування при проведенні інженерних, аварійно-відновлю-

вальних, протипожежних, рятувальних та інших видах робіт. Участь формувань у заходах життєзабезпечення населення, спрямованих на задоволення мінімуму життєвих потреб громадян, які потерпіли від наслідків НС.

Тема 8. “Дії формувань при загрозі та ліквідації наслідків терористичних актів”

Суб’єкти терористичних дій. Засоби, які можуть бути використані для проведення терористичних актів. Об’єкти впливу. Види терористичних актів. Особливості дій особового складу формувань при загрозі терористичних актів та ліквідації наслідків НС, які виникають внаслідок їх здійснення. Підготовка та проведення спеціальних заходів щодо виявлення та ідентифікації небезпечних речовин, найбільш вірогідних у разі терористичних актів. Спеціальні заходи щодо виявлення та знешкодження засобів здійснення технологічних терористичних актів. Організація та проведення особовим складом формувань робіт в умовах можливого застосування терористами вибухових пристроїв.

Зміст тем спеціальної тематики для формувань ЦЗ та для рятувальних формувань

Тема 1. “Розшук та визволення потерпілих з – під завалів будівель, зсувів. Прийоми та способи рятування людей на верхніх поверхах зруйнованих або палаючих будівель”

Розвідка завалів, пошкоджених і палаючих будівель. Визначення місць знаходження людей. Способи та порядок рятування людей, які знаходяться у завалах будівель, зсувів (будівництво проходів, розтягування конструкцій будівель, використання домкратів, засобів малої механізації тощо). Способи і порядок рятування людей, які знаходяться на верхніх поверхах зруйнованих або палаючих будівель. Обладнання, яке необхідне для проведення робіт при рятуванні людей та порядок його використання. Способи транспортування потерпілих. Заходи безпеки.

Тема 2. “Обвалення нестійких конструкцій споруд та їх підсилення. Дії особового складу формування з рятування людей”

Визначення стану нестійких конструкцій споруд, прийоми їх руйнування або підсилення. Розвідка заваленої будівельної

споруди. Механізми та інструменти, які застосовуються при проведенні робіт. Вивід людей та винос постраждалих із захисної споруди. Особливості рятування людей, які знаходяться у загазованих, затоплених водою і нечистотами приміщень. Способи переносу постраждалих на носилках і підручних засобах до місць завантаження їх на транспорт.

Тема 3. “Евакуація людей та майна із зон затоплення (підтоплення), осередків пожеж та територій, забруднених радіоактивними і небезпечними хімічними речовинами”

Планування евакуації та всіх видів її забезпечення. Функціональні обов'язки особового складу евакуаційних органів. Порядок визначення евакуаційних пунктів, районів (пунктів) розміщення. Визначення маршрутів евакуації та видів транспортних засобів. Особливості евакуації людей та майна із зон затоплення (підтоплення), осередків пожеж та територій, забруднених радіоактивними і небезпечними хімічними речовинами.

Тема 4. “Способи транспортування потерпілих. Розміщення потерпілих на транспортних засобах”

Способи транспортування потерпілих. Планування та підготовка транспортних засобів до перевезення евакуйованого населення. Оснащення транспортних засобів спеціальним обладнанням для вивезення поранених, уражених та хворих. Порядок розміщення потерпілих на транспортних засобах.

Для аварійно-відновлювальних формувань

Тема 1. “Ймовірний характер руйнувань та пошкоджень на комунально-енергетичних мережах та технологічних лініях”

Характер і масштаб пливу вражаючих факторів стихійних лих, аварій та катастроф на комунально-енергетичні та технологічні мережі. Можливий характер руйнувань та пошкоджень. Зміст плану об'єкта з відображенням усіх мереж, місць прокладки відновлюваних мереж, напрямів руху від насосних станцій води, газу, пари і технологічних продуктів тощо. Організація та проведення розвідки аварійно-відновлюваних робіт на комунально-енергетичних мережах об'єкта для визначення місць і масштабу їх руйнувань та пошкоджень.

Тема 2. “Аварійно-відновлювальні роботи на мережах водопостачання та каналізації”

Заходи із захисту води і джерел водопостачання. Відшукування колодязів і камер, розбирання завалів над ними і відключення вводів до будинків і споруд або пошкоджених діляниць мереж для попередження затоплення підвальних приміщень, які використовуються для розміщення енергетичного і технологічного обладнання. Відключення пошкоджених теплотрас, відвід гарячої води, конденсату, пару у безпечні місця. Прийоми перекриття трубопроводів. Відкачування води з підвальних приміщень. Відновлювальні роботи на пошкоджених мережах. Побудова тимчасових обхідних трубопроводів. Характер можливих руйнувань і ушкоджень систем каналізації. Види і способи аварійних робіт на мережах каналізації та відведення стічних вод. Заходи безпеки.

Тема 3. “Аварійно-відновлювальні роботи на мережах газозабезпечення”

Система газозабезпечення об'єкта. Характер можливих руйнувань і ушкоджень на системах газозабезпечення. Види і способи аварійних робіт. Способи виявлення місць аварій на системах газозабезпечення. Способи екстреного усунення аварій на газових мережах. Основні способи тимчасового відновлення ушкоджених ділянок газопроводів.

Тема 4. “Аварійно-відновлювальні роботи на системах енергопостачання”

Система електрозабезпечення об'єкта. Склад мереж і споруд електрозабезпечення першої категорії. Електричні споруди і мережі загального користування другої категорії. Характер можливих руйнувань і ушкоджень на системах електрозабезпечення. Види і способи аварійних робіт на системах електрозабезпечення. Основні способи екстреного усунення аварій. Основні способи тимчасових відновлювальних робіт.

Тема 5. “Дії формувань під час ліквідації витоків та нейтралізації НХР”

Характеристика комунікацій об'єкта, який має НХР. Можливий характер руйнувань. Способи захисту від НХР.

Порядок відключення пошкоджених ділянок і аварійного зливу НХР. Ремонт пошкоджених ділянок. Техніка безпеки при проведенні робіт.

Для формувань розвідки, радіаційного та хімічного захисту

Тема 1. “Організація радіаційного і хімічного контролю. Прилади радіаційної та хімічної розвідки”

Види радіаційного і хімічного контролю. Принципи організації і методи проведення радіаційного і хімічного контролю. Проведення радіаційного і хімічного контролю. Допустимі дози опромінення. Порядок обліку отриманих доз, оцінка працездатності.

Організація дозиметричного контролю у формуваннях передбачає груповий та індивідуальний контроль. Порядок видачі індивідуальних дозиметрів і зняття показань. Ведення журналу обліку доз опромінення особового складу. Представлення даних (інформації) про дози опромінення особового складу.

Прилади радіаційної, хімічної розвідки та дозиметричного контролю, їх призначення, загальна будова і порядок роботи з ними.

Тема 2. “Організація радіаційного і хімічного спостереження. Мережа спостереження та лабораторного контролю”

Система збору, обробки та аналізу інформації. Організація радіаційного і хімічного спостереження у різних режимах діяльності. Організація спостереження на об'єктах, які мають диспетчерську службу, в режимі цілодобового чергування. Організація спостереження постами радіаційного та хімічного спостереження. Організація збору и обробки інформації.

Тема 3. “Дії формувань при веденні розвідки маршрутів висування і району (об'єкта) рятувальних та інших невідкладних робіт”

Дії особового складу розвідувальної ланки при веденні розвідки маршруту висування передбачають визначення стану доріг і мостів, проходи мостів, маршрутів, визначення та

позначення границь зараження, виставлення знаків огорожен-
ня, пошук обходів заражених ділянок, порядок їх позначення.
Визначення об'ємів і характеру руйнувань, затоплень, пожеж і
напрямок їх розповсюдження. Складання схеми маршруту
висування. Відшукування входів і аварійних виходів захисних
споруд.

Оцінка радіаційної, хімічної, пожежної, інженерної та
медичної обстановки на суб'єкті господарювання.

**Тема 4. “Спеціальна обробка на суб'єкті господарювання. Її
сутність і зміст”**

Сутність і зміст спеціальної обробки, її складові частини.
Визначення ступень зараження транспортних засобів, будівель і
споруд, внутрішніх приміщень та робочих місць, ділянок
місцевості, води, продовольства та харчової сировини. Знеза-
раження різних поверхонь від радіоактивних, хімічних речовин,
бактеріальних засобів. Види знезараження та їх зміст. Сили і
засоби знезараження, техніка, речовини і розчини, які засто-
совуються при знезараженні, та порядок їх приготування.
Проведення дезактивації. Дегазація (часткова, повна) та способи
її проведення. Види і способи дезінфекції. Порядок проведення
знезараження на суб'єкті господарювання та у формуванні.
Особливості обробки при комплексному зараженні. Контроль
повноти знезараження. Заходи безпеки при проведенні
знезараження.

Тема 5. “Санітарна обробка людей”

Санітарна (часткова, повна) обробка персоналу суб'єкта
господарювання та особового складу формувань при зараженні
радіоактивними, хімічними речовинами, небезпечними хіміч-
ними речовинами та бактеріальними засобами. Порядок прове-
дення часткової санітарної обробки. Порядок проведення повної
санітарної обробки на попередньо обладнаних стаціонарних
обмивальних пунктах, куполах, душових павільйонах, санітар-
них пропускниках або на спеціально розгорнутих для цієї цілі
майданчиках з використанням пересувних засобів типу ДДА і
ДДП. Розгортання пункту санітарної обробки в польових
умовах. Особливості та послідовність проведення санітарної

обробки при комплексному зараженні отруйними, радіоактивними речовинами та бактеріальними засобами.

Тема 6. “Пункти видачі засобів захисту. Склад, порядок роботи, обладнання пунктів видачі. Порядок підготовки і видачі засобів захисту”

Склад, оснащення пункту видачі засобів індивідуального захисту, порядок їх роботи. Реєстрація людей, які прибули на пункт видачі засобів індивідуального захисту. Визначення розмірів різних видів протигазів. Порядок видачі протигазів. Збирання протигазів та перевірка їх на герметичність. Навчання правилам користування протигазом. Заходи безпеки.

Для формувань забезпечення та обслуговування

Тема 1. “Розгортання та дії рухомого пункту харчування”

Норми фізіологічних потреб в харчових речовинах і енергії для різних груп населення. Норми забезпечення продуктами харчування постраждалого населення у надзвичайних ситуаціях. База створення і порядок розгортання рухомого пункту харчування в польових умовах, його технічні можливості, об'єм запасу продовольства, який возиться. Приготування і роздача їжі в умовах радіоактивного, хімічного і бактеріального зараження. Організація, у разі необхідності, контролю забруднення (зараження) продуктів харчування, продовольства і харчової сировини. Знезаражування кухонного обладнання, інвентарю та місць зберігання продуктів харчування.

Тема 2. “Розгортання та дії рухомого пункту продовольчого постачання”

База створення, технічні можливості та порядок розгортання рухомого пункту продовольчого постачання в польових умовах. Підготовка транспорту для перевезення продуктів харчування. Порядок забезпечення формування сухим пайком. Допустимі норми зараження продуктів харчування. Порядок роботи пункту в умовах зараження місцевості в умовах зараження місцевості радіоактивними, НХР та бактеріальними засобами. Знезараження складських приміщень, транспорту і обладнання.

Тема 3. “Розгортання та дії рухомого пункту речового постачання”

База створення, технічні можливості та порядок розгортання рухомого пункту речового постачання в польових умовах.

Порядок заміни білизни, взуття та одягу на санітарно-обмивальних пунктах і в підрозділах медичного забезпечення. Заміна білизни, взуття та одягу в умовах зараження радіоактивними, НХР та бактеріальними засобами. Заходи безпеки при роботі з зараженими білизною, взуттям та одягом.

Тема 4. “Рухомий пункт водопостачання. Комплектування та підготовка техніки. Організація роздачі питної води населенню”

Визначення необхідної кількості води для побутових потреб у районі лиха. Уточнення стану і можливості використання уцілілих і частково пошкоджених систем побутового водопостачання і автономних водозаборів, водоочисних споруд і установок. Характеристики техніки рухомого пункту водопостачання пристрою для добування води, фільтрувальної станції, автоводоцистерн. Обладнання пункту водозабору, очищення і роздачі води у пересувну тару. Використання простіших засобів видобування і очистки води. Організація підвезення необхідної кількості води наливним транспортом і у розфасовці, а також подача її тимчасовими водопроводами населенню, підприємствам громадського харчування, хлібопекарням, лікувальним установам. Захист систем водопостачання і автономних водозаборів від радіоактивного та інших видів забруднення і хімічного зараження.

Тема 5. “Розгортання та дії рухомого пункту забезпечення паливно-мастильними матеріалами”

Визначення обсягу постачання паливно-мастильних матеріалів. Техніка і обладнання рухомого пункту забезпечення паливно-мастильними матеріалами їх можливості. Вибір місця розгортання рухомого пункту, порядок його проведення. Порядок заправки транспортних засобів, що залучаються до ліквідації надзвичайної ситуації. Організація охорони пункту, заходи безпеки.

Для протипожежних формувань

Тема 1. “Пожежно-технічне спорядження. Вогнегасні речовини та область їх застосування”

Матеріально-технічне забезпечення протипожежного формування технікою та спорядженням. Основні, спеціальні та

допоміжні пожежні автомобілі. Немеханізований інструмент, який є на оснащенні формування, його можливості та порядок застосування. Засоби, які застосовуються при гасінні пожежі включають – засоби охолодження, ізолювання, розбавлення, хімічного гальмування реакції горіння, їх характеристики та області застосування.

Тема 2. “Локалізація та гасіння лісових, торф’яних та степових пожеж”

Організація гасіння пожеж. Прийоми і способи локалізації та гасіння лісових, торф’яних і степових пожеж (гілками дерев, закиданням ґрунтом, використанням трактора з плугом, спорудженням загороджувальних і мінералізованих стрічок (канал, траншей), подача на кромку вогнища пожежі вогнегасних засобів. Практична робота на лісопожежній техніці, яка є на оснащенні формування. Особливості боротьби з пожежами в ускладнених умовах (у спеку, при сильному вітрі, вночі тощо). Заходи безпеки при гасінні лісових пожеж.

Тема 3. “Протипожежні профілактичні заходи на об’єкті”

Зміст пожежно-профілактичних та інженерно-технічних заходів, які здійснюються на об’єкті, об’єм і порядок їх проведення. Практичне виконання пожежно-профілактичних заходів. Підготовка персоналу об’єкта до роботи із запобігання можливим пожежам.

Тема 4. “Способи та прийоми гасіння пожежі на суб’єкті господарювання. Прийоми рятування людей з палаючих будівель і споруд”

Вихідні дані для розрахунку сил і засобів для гасіння пожеж на різних об’єктах. Прийоми гасіння пожеж на поверхах, у підвалах, на відкритих технологічних установках. Обладнання для евакуації людей, у тому числі хворих, поранених з палаючих поверхів, підвалів, завалів тощо. Прийоми евакуації.

Для формувань охорони громадського порядку

Тема 1. “Правова основа введення режиму надзвичайного стану”

Закон України “Про правовий режим надзвичайного стану”. Умови і порядок введення та скасування дії режиму надзвичай-

ного стану. Особливості організації повсякденного життя в умовах оголошення надзвичайного стану. Зміст заходів правового режиму надзвичайного стану. Додаткові заходи режиму надзвичайного стану у зв'язку із НС техногенного або природного характеру. Гарантії прав і свобод громадян та прав і законних інтересів юридичних осіб в умовах надзвичайного стану. Відповідальність за порушення вимог або невиконання заходів правового режиму НС.

Тема 2. “Дії формувань при проведенні евакуації населення”

Дії формування охорони громадського порядку із забезпечення порядку та припинення паніки на збірних і приймальних евакопунктах, у місцях посадки на транспорт. Забезпечення порядку на маршрутах евакуації, у пунктах висадки і у районах (пунктах) розміщення евакуйованого населення.

Тема 3. “Забезпечення громадського порядку, попередження та припинення випадків мародерства, розкрадання матеріальних цінностей та майна при ліквідації наслідків стихійного лиха, аварій та катастроф”

Розміщення постів охорони. Дії особового складу із припинення крадіжок матеріальних цінностей та майна громадян, суб'єктів господарювання (закладів) при оточенні місця аварії, зони катастрофи та зон стихійного лиха. Забезпечення режиму допуску людей і транспорту до місць проведення рятувальних та інших невідкладних робіт. Психологічна підготовка особового складу формування до дій в умовах надзвичайної ситуації.

Тема 4. “Психологія натовпу. Запобігання паніки серед населення”

Поняття психології натовпу. Паніка. Співвідношення паніки і розміру загрозованої небезпеки. Причини виникнення паніки та особливості її проявів. Види паніки за масштабами, глибиною, тривалістю, інструктивними наслідками. Механізм розвитку бурхливої динамічної паніки. Заходи із запобігання паніці або зниження імовірності її виникнення. Заходи з припинення паніки.

Для автомобільних формувань

Тема 1. “Планування та організація автотранспортного забезпечення при перевезенні населення та вантажів”

Завдання автотранспортного забезпечення евакуаційних заходів. Сили і засоби, що залучаються до автотранспортного забезпечення евакуаційних заходів. Планування автотранспортного забезпечення. Організація автотранспортного забезпечення. Підготовка різних типів автомобільного транспорту до перевезення людей і вантажів. Порядок формування колон. Матеріально-технічне забезпечення перевезень.

Тема 2. “Обладнання автотранспорту для перевезення уражених та постраждалих внаслідок стихійного лиха, аварій та катастроф”

Порядок одержання спеціального обладнання та установка його на автотранспортні засоби. Виготовлення та використання підручних засобів для устаткування автотранспорту при перевезенні людей та вантажів. Контроль за станом спеціального обладнання при здійсненні евакоперевезень. Заходи безпеки.

Тема 3. “Здійснення перевезення населення”

Подача автотранспорту на пункти посадки людей та навантаження вантажів. Правила посадки людей, укладки та кріплення вантажів. подача автотранспорту до місць навантаження уражених і хворих. Здійснення переговорного зв'язку водія і медичного працівника, який перебуває під час руху у кузові вантажівки. Обов'язки водійського складу під час руху у колоні, дотримання ним встановленого режиму руху. Особливості руху колон по зараженій місцевості, взимку, по бездоріжжю. Заходи безпеки.

Тема 4. “Здійснення перевезення вантажів, обладнання”

Подача автотранспорту на пункти навантаження вантажів. Норми навантаження вантажів на транспорт. Розміщення вантажів, обладнання на транспортних засобах та їх кріплення. Порядок охорони вантажів на транспорті. Особливості при перевезенні особливо цінних, легкозаймистих, вогнєнебезпечних та вибухонебезпечних вантажів. Особливості при перевезенні вантажів по зараженій місцевості. Заходи безпеки.

Для формувань зв'язку та оповіщення

Тема 1. “Засоби зв'язку, які є на оснащенні формування”

Загальний устрій, тактико-технічні характеристики радіостанцій, які є на оснащенні формування, та правила їх експлуатації. Загальний устрій і правила експлуатації комутаторів, телефонних апаратів, польових кабелів зв'язку, які є на оснащенні формування.

Тема 2. “Організація та забезпечення сталого зв'язку у районах стихійного лиха, аварій та катастроф”

Вибір місця для розгортання радіостанції. Отримання радіоданих. Прокладка кабельних ліній зв'язку та приєднання їх до існуючої телефонною мережею. Прокладка польових ліній зв'язку. Порядок використання повітряних і кабельних ліній зв'язку у районах аварій та катастроф.

Тема 3. “Порядок розгортання та експлуатації засобів зв'язку у різних умовах НС”

Правила та послідовність розгортання радіостанції. Правила встановлення зв'язку та ведення радіообміну. Порядок передачі та прийому радіосигналів. Порядок користування телефонною мережею зв'язку. Дії формування зв'язку та оповіщення при пересуванні у складі колон, під час проведення рятувальних, аварійно-відновлювальних та інших невідкладних робіт при надзвичайних ситуаціях різного походження.

Для формувань евакуації

Тема 1. “Порядок проведення евакуаційних заходів”

Плани проведення евакуаційних заходів на об'єкті. Порядок роботи збірного евакуаційного пункту, станції посадки на транспорт, проміжних пунктів евакуації, прийомного евакуаційного пункту. Транспортне забезпечення евакозаходів. Розселення людей на кінцевому пункті евакуації. Поняття “екстрений евакозахід”.

Тема 2. “Евакуація людей з районів стихійного лиха, аварій та катастроф”

Екстрена евакуація людей та їх майна при стихійних лихах, аваріях, катастрофах. Маршрути евакуації. Норми посадки людей при перевезенні їх на різних видах транспорту.

Особливості при перевезенні людей по зараженій місцевості. Техніка безпеки при перевезеннях.

Тема 3. “Евакуація вантажів, матеріальних цінностей та обладнання при загрозі та в умовах стихійного лиха, аварії чи катастрофи”

Екстрена евакуація вантажів, матеріальних цінностей та обладнання при загрозі та стихійних лихах, аваріях, катастрофах. Обладнання місць для навантаження (розвантаження) різного роду вантажів, обладнання. Заходи забезпечення екстреної евакуації вантажів і обладнання. Особливості екстреної евакуації вантажів і обладнання в умовах надзвичайної ситуації різного походження.

Для медичних формувань

Тема 1. “Медична допомога постраждалим при надзвичайних ситуаціях. Медичні засоби захисту”

Зміст та заходи домедичної допомоги. Медичні засоби захисту при наданні домедичної допомоги: радіозахисні препарати, антидоти, протибактеріальні препарати тощо. Призначення засобів, їх будова, підготовка до застосування та порядок використання. Порядок видачі та збереження медичних засобів індивідуального захисту.

Тема 2. “Організація роботи медичного формування при виконанні завдань за призначенням”

Оцінка медико-санітарної обстановки та проведення санітарно-епідеміологічної розвідки (у межах задач, покладених на формування). Підготовка до проведення заходів лікувально-евакуаційного забезпечення населення. Етапи та оптимальні терміни його проведення. Порядок та прийоми роботи особового складу формування при приведенні медичної евакуації постраждалих з вогнищ ураження. Порядок взаємодії особового складу формування з іншими формуваннями при проведенні заходів лікувально-евакуаційного забезпечення.

Тема 3. “Дії особового складу формування при наданні домедичної допомоги людям, які постраждали під час надзвичайної ситуації”

Послідовність та прийоми надання постраждалим домедичної допомоги при зупинках дихання та відновленні серцевої діяльності, травмах і кровотечі, переломах кісток, попередженні

шокового стану та виведенні з нього, захисті поранених і опікових поверхонь, припиненні або зменшенні впливу на ураженого отруйними і аварійними хімічно-небезпечними речовинами. Особливості надання постраждалим домедичної допомоги в умовах радіоактивного, хімічного і бактеріального зараження.

Для формувань обслуговування сховищ

Тема 1. “Захисні споруди, особливості їх будівництва, обладнання, утримання та правила експлуатації”

Типи захисних споруд, їх призначення. Класи та групи сховищ і протирадіаційних укриттів. Правила вибору місць розміщення та побудови захисних споруд. Основні приміщення захисних споруд. Обладнання приміщень захисних споруд системами життєзабезпечення. Порядок утримання захисних споруд та правила їх експлуатації. Документація захисних споруд. Система технічного обслуговування та ремонту спеціального обладнання і технічних систем захисних споруд. Методика перевірки та порядок оцінки стану готовності захисних споруд. Особливості утримання та експлуатації захисних споруд на АЕС та хімічно небезпечних об'єктах. Облаштування та особливості експлуатації простіших засобів колективного захисту.

Тема 2. “Дії особового складу формування під час підготовки захисної споруди для використання за призначенням”

Вимоги до умов утримання захисних споруд у мирний час. Порядок приведення сховища (укриття) у готовність до прийому населення: інструктаж особового складу групи, підготовка проходів, входів до сховища, звільнення приміщень від матеріалів мирного часу, розстановка нар та приладів, створення запасів продовольства, перевірка систем енергопостачання та життєзабезпечення, підключення засобів зв'язку та оповіщення, уточнення плану укриття працівників підприємства (населення), перевірка на герметичність.

Тема 3. “Дії особового складу формування в ході прийому та під час перебування у захисній споруді людей, що укриваються, а також після виведення людей”

Збір особового складу формування при оголошенні сигналу оповіщення. Приведення систем життєзабезпечення сховища (споруди) у робочий стан. Організація взаємодії з медичним формуванням та охорони громадського порядку. Уточнення

маршрутів людей до сховища та порядку входу до нього. Розміщення попереджувальних знаків, покажчиків на всіх маршрутах руху. Організація руху людей до сховища, та при занятті ними там своїх місць. Організація комендантської служби. Забезпечення безперебійної роботи всіх систем життєзабезпечення сховища. Порядок евакуації людей із сховища.

6.6. Рекомендована програма загальної підготовки з техногенної безпеки для працівників об'єктів підвищеної небезпеки

Тема 1. “Порядок дій працівників відповідно до вимог плану цивільного захисту на особливий період та за сигналами оповіщення”

Інформування працівників щодо дій відповідно до вимог плану цивільного захисту на особливий період. Розвиток можливих надзвичайних ситуацій, місця розгортання і маневрування аварійно-рятувальних сил, залучення необхідних ресурсів, технічних і транспортних засобів. Порядок оповіщення при загрозі виникнення аварій, катастроф, застосування зброї масового знищення. Дії за сигналом “Увага всім!”.

Тема 2. “Навчання працівників способам захисту від наслідків надзвичайних ситуацій, спричинених застосуванням засобів ураження в особливий період”

Сучасні військові засоби ураження населення та об'єктів економіки, їх основні характеристики. Вибухонебезпечні предмети (боєприпаси, вибухові речовини, вибухові пристрої). Правила поведінки при виявленні вибухонебезпечних та підозрілих предметів, що можуть бути використані для вчинення терористичних актів. Дії населення у разі захоплення в заручники або у випадку перебування в районі проведення бойових дій (антитерористичної операції).

Тема 3. “Забезпечення персоналу засобами індивідуального захисту, правила їх застосування. Знезаражування та санітарна обробка”

Індивідуальний підбір та правила користування протигазами, респіраторами. Порядок використання пошкодженого

протигаза. Виготовлення найпростіших засобів захисту органів дихання (ватно-марлевої пов'язки, протипилової тканинної маски та інших). Медичні засоби, що входять до індивідуальних аптечок, та їх призначення. Індивідуальний перев'язочний пакет. Індивідуальні протихімічні пакети. Заходи безпеки при користуванні засобами індивідуального захисту. Часткова спеціальна обробка одягу, взуття та засобів індивідуального захисту. Дії при частковій і повній санітарній обробці. Дотримання заходів безпеки.

Тема 4. “Порядок проведення евакуаційних заходів в особливий період. Укриття персоналу в захисних спорудах”

Організація та порядок проведення евакуаційних заходів в особливий період, правила поведінки евакуйованих працівників. Доведення до працівників місця розташування збірного пункту евакуації, порядку вивезення (виведення) до районів (пунктів) розміщення. Ознайомлення з районом розміщення працівників. Захисні споруди цивільного захисту, їх призначення та облаштування. Порядок заповнення захисних споруд та правила поведінки працівників, які укриваються в них.

Тема 5. “Надання домедичної допомоги в осередках ураження (зонах лиха)”

Проведення первинного огляду потерпілого. Самопомога і взаємодопомога при переломах, забоях, вивихах, опіках і ураженнях електрострумом, отруйною речовиною. Зупинення кровотечі. Прийоми накладання пов'язок на рани і обпечені частини тіла. Прийоми і способи іммобілізації (забезпечення нерухомості) при переломах з застосуванням стандартних шин або підручних матеріалів. Способи транспортування уражених.

6.7. Рекомендована програма з пожежно-технічного мінімуму для працівників, зайнятих на роботі з підвищеною небезпекою

Тема 1. “Заходи пожежної безпеки на об'єкті”

Стисла характеристика об'єкта та його пожежної небезпеки. Основні положення Кодексу щодо пожежної безпеки. Загально

об'єктові правила, інструкції, положення та накази з питань пожежної безпеки. Відповідальність за порушення правил пожежної безпеки. Основні причини пожеж: несправність обладнання, іскри електро-, газозварювальних робіт та необережне поводження з вогнем, несправність електроустановок, порушення правил користування інструментами і електронагрівальними приладами тощо. Вимоги до утримання території, протипожежних розривів, джерел протипожежного водопостачання. Дії робітників і фахівців у разі виявлення порушень правил пожежної безпеки. Місцезнаходження та порядок виклику об'єктової пожежної охорони, а в разі її відсутності – найближчої пожежної частини. Порядок організації, мета та завдання добровільної пожежної дружини.

Тема 2. “Заходи пожежної безпеки на робочому місці”

Характеристика пожежної небезпеки агрегатів та установок встановлених у приміщенні. Дії персоналу у випадку порушень режиму роботи установок, машин і агрегатів. Протипожежний режим на робочому місці. Правила пожежної безпеки, встановлені для працівників даного приміщення, дільниці або споруди. Можливі причини виникнення пожеж. Дії персоналу в разі загрози виникнення пожежі, аварії чи вибуху; правила вимкнення установок та агрегатів, порядок зняття напруги з електроустановок, виклику аварійної допомоги тощо. Заходи пожежної безпеки, яких необхідно дотримуватися, стаючи до роботи, у процесі роботи та після її закінчення з метою запобігання виникненню пожеж.

Тема 3. “Оповіщення про пожежу та виклик пожежної охорони”

Встановлений на підприємстві порядок сповіщення людей про пожежу. Засоби зв'язку, сигналізації, які є на об'єкті та на робочому місці, розміщення найближчих апаратів телефонного зв'язку, сповіщувачів пожежної сигналізації, пристроїв для подання звукових сигналів пожежної тривоги, систем сповіщення та керування евакуацією людей. Порядок використання цих засобів у разі виникнення пожежі.

Тема 4. “Засоби пожежогасіння, протипожежне устаткування та інвентар, порядок їх використання під час пожежі”

Призначення та місцезнаходження наявних на об’єкті засобів пожежогасіння, протипожежного устаткування та інвентарю (вогнегасники, внутрішні пожежні крани, діжки з водою, ящики з піском, стаціонарні установки пожежогасіння тощо). Загальні поняття про пожежну сигналізацію, спринклерне і дренчерне обладнання та інші установки пожежогасіння (вуглекислотні, пінні, порошкові тощо). Порядок утримання наявних на об’єкті засобів пожежогасіння (у літніх та зимових умовах). Правила використання вогнегасних засобів, протипожежного інвентарю та обладнання.

Тема 5. “Дії під час пожежі”

Дії в разі виявлення на робочому місці або на території об’єкта задимлення чи пожежі. Порядок повідомлення про пожежу аварійно-рятувальних і пожежних підрозділів та інших аварійних служб. Організація зустрічі аварійно-рятувальних та пожежних підрозділів. Відключення у разі необхідності устаткування, комунікацій, електроустановок та вентиляції. Гасіння пожежі наявними на об’єкті засобами пожежогасіння. Порядок включення стаціонарних установок пожежогасіння, евакуації людей та матеріальних цінностей. Дії після прибуття аварійно-рятувальних та пожежних підрозділів (надання допомоги у прокладанні рукавних ліній, участь в евакуації матеріальних цінностей та виконанні інших робіт за розпорядженням керівника пожежогасіння). Обов’язки членів добровільної пожежної дружини за табелем оперативної обслуги.

Тема 6. “Порядок застосування первинних засобів пожежогасіння та протипожежного інвентарю”

Відпрацювання порядку роботи з первинними засобами пожежогасіння та протипожежним інвентарем у разі виникнення пожежі.

Тема 7. “Дії під час пожежі”

Відпрацювання дій:

– в разі виявлення на робочому місці або на території об’єкта задимлення чи пожежі;

- порядку повідомлення про пожежу аварійно-рятувальних і пожежних підрозділів та інших аварійних служб;
- організації зустрічі аварійно-рятувальних та пожежних підрозділів;
- відключення у разі необхідності устаткування, комунікацій, електроустановок тощо;
- гасінні пожежі існуючими на об'єкті засобами пожежогашіння;
- порядку включення стаціонарних установок пожежогашіння, евакуації людей та матеріальних цінностей;
- дій після прибуття аварійно-рятувальних та пожежних підрозділів.

6.8. Рекомендована програма загальної підготовки працівників до дій в особливий період

Тема 1. “Порядок дій працівників відповідно до вимог плану цивільного захисту на особливий період та за сигналами оповіщення”

Інформування працівників щодо дій відповідно до вимог плану цивільного захисту на особливий період. Розвиток можливих надзвичайних ситуацій, місця розгортання і маневрування аварійно-рятувальних сил, залучення необхідних ресурсів, технічних і транспортних засобів. Порядок оповіщення при загрозі виникнення аварій, катастроф, застосування зброї масового знищення. Дії за сигналом “Увага всім!”.

Тема 2. “Навчання працівників способам захисту від наслідків надзвичайних ситуацій, спричинених застосуванням засобів ураження в особливий період”

Сучасні військові засоби ураження населення та об'єктів економіки, їх основні характеристики. Вибухонебезпечні предмети (боєприпаси, вибухові речовини, вибухові пристрої). Правила поведінки при виявленні вибухонебезпечних та підозрілих предметів, що можуть бути використані для вчинення терористичних актів. Дії населення у разі захоплення в заручники або у випадку перебування в районі проведення бойових дій (антитерористичної операції).

Тема 3. “Забезпечення персоналу засобами індивідуального захисту, правила їх застосування. Знезаражування та санітарна обробка”

Індивідуальний підбір та правила користування протигазами, респіраторами. Порядок використання пошкодженого протигазу. Виготовлення найпростіших засобів захисту органів дихання (ватно-марлевої пов'язки, протипилової тканинної маски та інших). Медичні засоби, що входять до індивідуальних аптечок, та їх призначення. Індивідуальний перев'язочний пакет. Індивідуальні протихімічні пакети. Заходи безпеки при користуванні засобами індивідуального захисту.

Тема 4. “Дії під час евакуації. Порядок укриття населення в захисних спорудах”

Організація та порядок проведення евакуаційних заходів в особливий період, правила поведінки евакуйованих працівників. Доведення до працівників місця розташування збірної пункту евакуації, порядку вивезення (виведення) до районів (пунктів) розміщення. Ознайомлення з районом розміщення працівників. Захисні споруди цивільного захисту, їх призначення та облаштування. Порядок заповнення захисних споруд та правила поведінки працівників, які укриваються в них.

Тема 5. “Надання домедичної допомоги в осередках ураження (зонах лиха)”

Проведення первинного огляду потерпілого. Самопомога і взаємодопомога при переломах, забоях, вивихах, опіках і ураженнях електрострумом, отруйною речовиною. Зупинення кровотечі. Прийоми накладання пов'язок на рани і обпечені частини тіла. Прийоми і способи іммобілізації (забезпечення нерухомості) при переломах з застосуванням стандартних шин або підручних матеріалів. Способи транспортування уражених.

**6.9. Рекомендований зміст практичних форм навчання
за Програмою та перевірки засвоєння матеріалу**

Для отримання навичок у практичному використанні теоретичних знань в умовах НС всі працівники підприємств, установ, організацій, які пройшли теоретичне курсове навчання та індивідуальне навчання на виробництві обов'язково залуча-

ються до навчань, тренувань із практичного відпрацювання дій за планами реагування на НС або ПЛАС на ОПН.

Тренінги необхідних дій в умовах НС проводяться під час курсового або індивідуального навчання шляхом виконання індивідуальних завдань або групових занять з метою формування та/або відпрацювання умінь та навичок користування засобами індивідуального захисту та засобами пожежогасіння, дотримання правил поведінки під час проведення евакуації, проведення серцево-легеневої реанімації та інших способів надання першої допомоги потерпілим.

Тренування проводяться з метою практичного відпрацювання, закріплення та перевірки умінь та навичок виконання працівниками дій щодо запобігання можливих НС та дій у разі виникнення НС, насамперед дій за сигналами оповіщення, користування засобами індивідуального захисту та засобами пожежогасіння, способів рятування людей, надання першої допомоги потерпілим, порядку евакуації людей і матеріальних цінностей, взаємодії з аварійно-рятувальними підрозділами та медичними працівниками.

СОН проводяться з метою комплексного відпрацювання керівним складом та фахівцями сил ЦЗ разом працівниками підприємств, установ та організацій дій з організації та здійснення заходів, передбачених планами реагування на НС, ПЛАС на ОПН, ЦЗ на особливий період, а також виконання ними функцій з питань ЦЗ.

Перевірку засвоєння змісту Програми рекомендується проводити комісійно із залученням фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань ЦЗ.

Перевірку знань за змістом Програми рекомендується проводити шляхом тестування або заліку в усній або письмовій формі.

ДОВІДКОВИЙ КУТОЧОК З ПИТАНЬ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Для отримання працівниками відомостей про конкретні дії у надзвичайних ситуаціях на підприємстві, в установі та організації обладнується з урахуванням особливостей виробничої діяльності інформаційно-довідковий куточок з питань ЦЗ, що є частиною приміщення загального користування, у якій тематично оформляються стенди, розміщуються схеми, навчальні посібники і зразки, передбачені програмами підготовки працівників до дій у НС.

Тематичне наповнення інформаційно-довідкового куточка визначається з урахуванням заходів, передбачених планом реагування на НС, та містить інформацію про наявні можливості та ресурси підприємства, установи, організації з протидії небезпечним факторам, що ймовірні для місця їх розташування.

ОБ'ЄКТОВИЙ ПЛАН РЕАГУВАННЯ НА НАДЗВИЧАЙНІ СИТУАЦІЇ

Відповідно до положень Кодексу реагування на НС та ліквідація їх наслідків це скоординовані дії суб'єктів забезпечення цивільного захисту, що здійснюються відповідно до планів реагування на НС, уточнених в умовах конкретного виду та рівня надзвичайної ситуації, і полягають в організації робіт з ліквідації наслідків НС, припинення дії або впливу небезпечних факторів, викликаних нею, рятування населення і майна, локалізації зони надзвичайної ситуації, а також ліквідації або мінімізації її наслідків, які становлять загрозу життю або здоров'ю населення, заподіяння шкоди території, навколишньому природному середовищу або майну.

План реагування на НС – важлива складова частина підготовки персоналу суб'єкта господарювання. Практичні дії з відпрацювання вищеназваних документів є основною формою контролю підготовленості персоналу до гасіння пожеж і дій при надзвичайних ситуаціях.

План реагування на НС (розробляється у масштабі України, галузі, Автономної Республіки Крим, області, міста, району, району у місті, суб'єкта господарювання), а суб'єктами господарювання з чисельністю працюючого персоналу 50 осіб і менше розробляється та затверджується інструкція щодо дій персоналу суб'єкта господарювання у разі загрози або виникнення НС.

Основними завданнями плану є забезпечення життя та здоров'я дітей та працівників підприємства, мінімізація матеріальних і фінансових втрат від впливу НС та економічних затрат у період ліквідації їх наслідків.

План визначає порядок дій і відповідальність керівництва формувань ЦЗ, основні заходи щодо організації і проведення робіт з попередження та ліквідації НС техногенного і природного походження, узгодження термінів їх виконання, фінансові, матеріальні та інші ресурси, які необхідні для цих заходів і робіт, та їх виконавців.

Координація діяльності сил і засобів, які залучаються до виконання завдань, пов'язаних з безпекою працівників підприємства, забезпеченням їх життєдіяльності під час НС.

Призначення планів з питань ЦЗ полягає в обґрунтуванні цілей і шляхів їх досягнення на основі визначення комплексу завдань і робіт, а також ефективних методів, способів і ресурсів усіх видів, необхідних для захисту населення, територій, навколишнього природного середовища та майна від НС шляхом запобігання таким ситуаціям, ліквідації їх наслідків і надання допомоги постраждалим у мирний час та в особливий період.

Суб'єктами, що організують та здійснюють планування на відповідному рівні і забезпечують виконання розроблених планів є органи виконавчої влади, органи місцевого самоврядування та суб'єкти господарювання, відповідно до своїх повноважень.

Сутність планування, як функції управління, полягає в обґрунтуванні цілей реагування на НС і шляхів їх досягнення на основі визначення комплексу завдань і робіт, а також ефективних методів, способів і ресурсів усіх видів, необхідних для виконання цих завдань та встановлення їх взаємозв'язку.

Планування є основною ланкою та організаційним початком всього процесу реалізації цілей реагування на НС.

Мета планування полягає у створенні системи планових документів, які визначають зміст та певний порядок дій для забезпечення ефективного реагування на НС. Процес планування повинен передбачати можливість коригувати процеси і приводити їх до необхідної рівноваги до, під час та після виникнення НС.

Планування повинно бути реальним, цілеспрямованим, конкретним, точним, гнучким, перспективним, базуватися на глибоко продуманих рішеннях, обґрунтованих розрахунках та враховувати специфіку і особливості об'єктів суб'єкту господарювання. Воно має проводитися завчасно та забезпечувати своєчасне введення планів в дію, особливо під час раптового виникнення надзвичайних ситуацій.

План реагування реалізується шляхом:

1) інформування та оповіщення про загрозу виникнення або виникнення НС;

2) переведення органів управління та сил ЦЗ в режим підвищеної готовності та режим надзвичайної ситуації;

3) дії органів управління та сил ЦЗ в режимі підвищеної готовності та режимі НС;

4) управління під час ліквідації наслідків НС;

5) залучення сил ЦЗ і проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт;

6) взаємодії органів управління та сил ЦЗ;

7) організації основних видів забезпечення під час проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт.

Зміст і структура планів реагування на НС, організація їх розроблення, узгодження, затвердження, коригування та введення в дію визначаються керівником територіальної підсистеми ЄДС ЦЗ, до складу якої входить СГ з урахуванням рекомендацій ДСНС України та її територіальних підрозділів.

Плани підписуються керівником, який відповідає за стан ЦЗ суб'єкта господарювання, погоджуються з керівниками відповідних ланок територіальної підсистеми ЄДС ЦЗ і територіальних підрозділів ДСНС України та затверджуються керівником СГ.

Розроблені в плані реагування заходи повинні знайти узгоджене, правильне і адекватне відображення в планах реагування на НС відповідних структур територіальної підсистеми

ЄДС ЦЗ, або галузі, області, району, а також територіальних підрозділів ДСНС України і формувань цивільного захисту які планується залучати до реагування на НС.

Додаток 3

ВИТЯГ З ПЛАСу ПОСТАДІЙНОГО АНАЛІЗУ УМОВ ВИНИКНЕННЯ І РОЗВИТКУ АВАРІЇ ТА ПРИКЛАД РОЗРАХУНКУ ЕНЕРГЕТИЧНОГО ПОТЕНЦІАЛУ

Постадійний аналіз умов виникнення і розвитку аварії в сировинно-випалювальному цеху

Найменування стадії розвитку аварійної ситуації (аварії)	Основні принципи аналізу умов виникнення (переходу на іншу стадію) аварійної ситуації (аварії) та її наслідків	Способи і засоби попередження, локалізації аварії
Вихід параметрів за критичні значення	Вихід параметрів за критичні значення може призвести до відриву полум'я факелу горіння палива в печі.	Основним засобом контролю і попередження є контроль параметрів роботи печей обслуговуючим персоналом та приладами автоматичного контролю та КВПіА
Помилка ремонтного та обслуговуючого персоналу	Помилка ремонтного та обслуговуючого персоналу можлива через недостатню кваліфікацію, допуск до проведення робіт без проходження інструктажу, недостатність необхідних матеріалів та інструменту. Помилка працівників може призвести до аварій різного ступеня.	До обслуговуючого персоналу зараховують особу віком не менше 18 років, яка має професійну підготовку, без фізичних вад, пройшла медогляд, ввідний інструктаж та інструктаж та навчання на робочому місці згідно затвердженої програми, здала екзамен з ПТБ і ПТЕ, виробничих та експлуатаційних інструкцій.
Знос, старіння матеріалу	Причиною зносу і старіння матеріалів печі, форсунки, газо-, пилопроводів, обладнання цеху можуть бути підвищена корозійна здатність	Використання обладнання підвищеної надійності, застосування захисного покриття, проведення технологічного діагностування матеріалів.

	речовин з яких виготовлене обладнання, можливість механічних ушкоджень, тривалий термін експлуатації без належного техогляду.	
Порушення герметичності газопроводу, пилопроводу	Можливе як наслідок зносу і старіння матеріалів, механічних зовнішніх та внутрішніх пошкоджень. Наслідком можлива підвищена загазованість і запиленість площадки цеху.	Проведення періодичного контролю якості матеріалів, зварних, фланцевих з'єднань.
Вибух печі випалу клінкеру	Вибух печі випалу можливий через вихід параметрів роботи за критичні межі, утворення вибухонебезпечного середовища. Може призвести до виходу з ладу оберткової печі, порушення герметизації обладнання, пожежі.	Дотримання персоналом правил експлуатації, контроль за параметрами роботи печі за допомогою автоматики безпеки, системи вибухових клапанів, проведення технічного огляду печі.
Витік або вихід технологічного середовища (природний газ, вугільний пил)	Витік природного газу, вугільного пилу може бути спричинений розгерметизацією системи газопостачання / пилопостачання, газового обладнання.	Контроль за станом газопроводів та газообладнання, періодичні ремонти та заміна зношених матеріалів.
Загазованість, запиленість	Загазованість / запиленість виникає як наслідок витіку природного газу / вугільного пилу з пошкоджених газопроводів або обладнання, яке може призвести до вибуху, пожежі. Окрім того підвищена загазованість може призвести до уду-	Постійний контроль за роботою обладнання, систематична профілактика, застосування газоаналізатора для виявлення підвищеної загазованості / запиленості (із щотижневою перевіркою справності газоаналізатора за допомогою контрольних замірів).

	шення обслуговуючого персоналу.	
Витік струменя газу	Витік струменя газу (при наявності джерела вогню) може призвести до загорання струменя газу.	Контроль за станом газопроводів та газообладнання, періодичні ремонти та заміна зношених матеріалів трубопроводів, фланцевих з'єднань, засувок, клапанів і т.д.
Вибух	Вибух можливий внаслідок загазованості / запиленості, недотримання вимог правил пожежної безпеки, може призвести до пожежі, руйнування приміщень.	Контроль загазованості приміщень цеху за допомогою газоаналізатора, дотримання правил пожежної безпеки.
Факельне горіння струменя	Внаслідок витоку струменя газу, можливе факельне горіння струменя, з подальшим переростанням у пожежу.	Контроль за станом газопроводів та газообладнання, періодичні ремонти та заміна зношених матеріалів, дотримання правил пожежної безпеки.
Пожежа	Пожежа може виникнути внаслідок вибуху, факельного горіння струменя газу та може призвести до пошкодження обладнання цеху, будівель, людських травм і жертв.	Дотримання обслуговуючим та ремонтним персоналом правил пожежної безпеки, дотримання правил експлуатації обладнання. Забезпечення автоматичними сигналізаторами пожежної безпеки, забезпечення цеху проти-пожежним інвентарем.
Руйнування приміщень цеху	Руйнування приміщень цеху можливе внаслідок вибуху та пожежі в приміщенні. Наслідки вибуху та зони руйнувань вказані на ситуаційній схемі.	Зменшення впливу аварії можна досягнути за допомогою раціонального планування будівель, розміщення будівель допоміжного призначення за межами небезпечної зони, реалізації заходів щодо підвищення стійкості будівель, оснащення засобами проти-аварійного захисту.

Розрахунок енергетичного потенціалу вибухонебезпеки при аварії в сировинно-випалювальному цеху з участю природного газу

Розрахунок енергії згоряння природного газу:

Об'єм природного газу приведений до нормальних умов(м³):

$$V'_0 = \frac{P_{абс} \times V' \times T}{P_0 \times T_1},$$

де $P_{абс}$ – абсолютний тиск в цеху;

P_0 – атмосферний тиск (0,1 МПа);

V' – геометричний об'єм природного газу, що може брати участь у вибуху;

T – температура навколишнього середовища;

T_1 – регламентована температура;

$$V'_0 = \frac{0,098 \times 150 \times 273}{0,1 \times 293} = 136,96 \text{ м}^3.$$

Маса газу:

$$G' = V'_0 \times \rho,$$

де ρ – густина газу при нормальних умовах кг/м³;

$$G' = 136,96 \times 0,717 = 96,23 \text{ кг}.$$

Енергія згоряння:

$$E = g \times G',$$

де g – питома теплота спалювання метану:

$$E = 96,23 \text{ кг} \times 55600 \text{ кДж/кг} = 5350388 \text{ кДж}.$$

Загальна приведена маса вибухонебезпечних газів:

$$m = \frac{E}{46000},$$

$$m = \frac{5350388}{46000} = 116,31.$$

Маса газів, які беруть участь в реальному вибуху:

$$m_n = Z \times m,$$

$$m_n = 0,5 \times 116,31 = 58,15 \text{ кг}.$$

Розрахунок радіусів зон руйнувань:

$$R_i = K_i \times R_0,$$

де K_i – коефіцієнт, що враховує силу руйнувань, R_0 – радіус руйнувань при вибуху, $K_1 = 3,8$ для зони 100% руйнувань приміщень, $K_2 = 5,6$ – для 50% руйнувань, $K_3 = 9,6$ – для сильних руйнувань, $K_4 = 28$ – для помірних руйнувань, $K_5 = 56$ – для малих пошкоджень споруд, розбито 10% застакнення.

$R_0 = 0,79$ (R_0 – визначається із графіка залежності R_0 від m_n).

$R_1 = 3,8 \times 0,79 = 3,0$ м.

$R_2 = 5,6 \times 0,79 = 4,42$ м.

$R_3 = 9,6 \times 0,79 = 7,58$ м.

$R_4 = 28 \times 0,79 = 22,12$ м.

$R_5 = 56 \times 0,79 = 44,24$ м.

Додаток 4

ПЛАН ЛІКВІДАЦІЇ АВАРІЇ. ОПЕРАТИВНА ЧАСТИНА

Ймовірне місце аварії

<u>Будівлі:</u>	<u>Обладнання і технічні засоби:</u>
<ol style="list-style-type: none"> 1. Ремонтні майстерні. 2. Бокси авто гаражу. 3. Електропідстанція та електроустановки цеху. 4. Котельня. 5. Будівлі дробильного відділення і технологічних ліній. 6. Насосні станції. 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Гірничі і технологічні засоби (екскаватори, бульдозери). 2. Автотранспортні засоби. 3. Електричне обладнання (трансформаторні підстанції). 4. Технологічний транспорт (стрічкові транспортери, шламопроводи). 5. Газопроводи. 6. Електрогазозварювальне обладнання.

№ з/п	Заходи щодо рятування людей і ліквідації аварії		Відповідальний за виконання заходів	Нормативні акти, інструкції
	основні	додаткові		
1.	1. Повідомляє керівника зміни, начальника цеху (командира аварійно-рятувальної	1. Вказує місце виникнення пожежі і наявність людей. 2. Повідомляє про	Очевидець	Порядок дій у разі пожежі

	<p>служби цеху) про пожежу.</p> <p>2. Припинити роботи в будівлі (у разі потреби).</p> <p>3. У разі загрози життю людей негайно організувати їх евакуацію.</p> <p>4. Звірка кількості евакуйованих людей згідно списку.</p> <p>5. Гасіння і локалізація пожежі.</p>	<p>потребу в аварійно – рятувальних службах (медична, газова тощо).</p> <p>3. По закінченні евакуації людей розпочати збереження матеріальних цінностей.</p> <p>4. Дбати про особисту безпеку та безпеку оточуючих людей.</p> <p>5. Гасити пожежу з навітряного боку, використовувати вогнегасники відповідно до класу пожежі.</p>		
2.	<p>1. Повідомляє начальника цеху (керівника аварійно-рятувальної служби цеху) про пожежу.</p> <p>2. Повідомляє пожежну частину про місцезнаходження об'єкта, кількість поверхів будівлі, місце виникнення пожежі, наявність людей і своє прізвище.</p> <p>3. У разі загрози життю людей негайно організувати їх евакуацію.</p> <p>4. Перевіряє кількість людей згідно списку.</p> <p>5. Організовує аварійно-рятувальну команду цеху для ліквідації аварії.</p>	<p>1. Інструктує свідка про заходи безпеки.</p> <p>2. Дбати про особисту безпеку та безпеку оточуючих людей.</p> <p>3. Повідомляє працівників зміни про пожежу.</p> <p>4. Видаляє за межі небезпечної зони всіх працівників не задіяних в ліквідації пожежі.</p>	Керівник зміни (ст. майстер зміни, майстер зміни)	Порядок дій у разі пожежі

	<p>6. Припинити всі роботи в будівлі (у разі потреби).</p> <p>7. Здійснити у разі необхідності відключення електроенергії і газу, подачі води і повітря.</p> <p>8. Огородити небезпечну зону і не допускати сторонніх осіб.</p> <p>9. Організувати зустріч працівників пожежної охорони, надає допомогу у виборі найкоротшого шляху для під'їзду до місця події.</p>			
3.	<p>1. Аналізує ситуацію і забезпечує прибуття на місце події аварійно-рятувальну службу цеху.</p> <p>2. Одночасно з ліквідацією аварії організовує евакуацію і захист матеріальних цінностей.</p> <p>3. Усуває аварійну ситуацію.</p> <p>4. Перевіряє чи викликана пожежна частина з району.</p> <p>5. Організовує зустріч працівників пожежної частини, надає допомогу у виборі найкоротшого шляху для під'їзду до місця події, консультує працівників пожежної частини.</p>	<p>1. Повідомляє про небезпечну ситуацію:</p> <ul style="list-style-type: none"> – відповідального керівника заводу; – Держпромгірнагляду охорон праці; – відділ ОП підприємства. <p>2. У разі нещасного випадку повідомляє:</p> <ul style="list-style-type: none"> – відділ охорони праці; – лікувальний заклад; – прокуратуру; – миколаївське відділення фонду соціального страхування від НВ; – Держпромгірнагляд охорон праці. 	Командир аварійно-рятувальної служби цеху (начальник цеху)	Посадова інструкція

4.	1. Контролює хід подій по ліквідації даної аварії. 2. У разі неможливого усунення аварійної ситуації розробляє додаткові заходи.	1. Проводить технічну нараду по розробці додаткових заходів.	Відповідальний керівник (виробничо-технічний директор)	Посадова інструкція
5.	1. Ліквідує аварійну ситуацію. 2. Контроль за небезпечною ситуацією до її усунення.	1. Залучення спеціалізованих організацій для усунення небезпеки (при необхідності). 2. Дбає про власну безпеку і оточуючих його працівників.	Керівник аварійно-рятувального загону району	Кодекс цивільного захисту

Додаток 5

ЗМІСТ ТЕМ З ОРГАНІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ З ОХОРОНИ ПРАЦІ

Тема 3. “Вибухонебезпека виробництв і вибухозахист”

Стан та динаміка аварійності в світовій індустрії. Аналіз характерних значних промислових аварій, пов’язаних з викидами, вибухами та пожежами хімічних речовин. Загальні закономірності залежності масштабів руйнувань і тяжкості наслідків аварій від кількості, фізико-хімічних властивостей і параметрів паливних речовин, що використовуються у технологічній системі.

Основні положення Закону України “Про об’єкти підвищеної небезпеки”. Порядок ідентифікації та обліку об’єктів підвищеної небезпеки.

Теоретичні основи механізму горіння та вибуху. Ламінарне, дефлаграційне горіння і детонація в різних агрегатних станах: парогазових, дисперсних середовищ, сконденсованих вибухових речовин.

Особливості горіння та вибуху в апаратурі, виробничому приміщенні, неорганізованих газових викидів в незамкненому просторі. Механізм горіння аерозолів.

Параметри і властивості, що характеризують вибухонебезпеку середовища; фактори, що характеризують небезпеку вибуху, ГОСТ 12.1.010-76 “Взрывобезопасность. Общие требования”.

Кількісні показники вибухів, що характеризують масштаби руйнування, тяжкість наслідків. Тротиловий еквівалент; частка участі вибухопожежонебезпечних продуктів у вибуху, приведена маса; енергетичний потенціал вибухонебезпеки, баланс розподілу енергії вибуху.

Основні характеристики вибухонебезпеки хіміко-технологічних процесів; показники рівня руйнування промислових аварій. Установлені визначення: хіміко-технологічна система, технологічний блок, середовище, об'єкт. Значення параметрів: регламентовані, критичні, гранично допустимі; потенційно вибухонебезпечний технологічний об'єкт. Кількісні характеристики гідродинамічних, тепломаслообмінних процесів та їх вплив на рівень вибухонебезпеки. Кількісні показники, що складають енергетичний потенціал вибухонебезпеки. Можливі показники вибухів.

Методи стабілізації процесів та оцінка надійності систем. Фізико-хімічні характеристики речовин, що використовуються в технологічній системі, та їх вплив на вибухонебезпеку; оцінка рівня небезпечності процесу; обґрунтованість та надійність способів і засобів контролю допустимої кількості небезпечних речовин; засоби запобігання критичним значенням параметрів.

Оцінка експлуатаційної надійності та безпеки обладнання, трубопроводів, обґрунтування їх вибору. Поняття про строки служби (ресурсу) і безвідмовної роботи обладнання; обґрунтування вибору ущільнень, методів і засобів запобігання перевищенням тиску, ефективних систем аварійного скидання вибухонебезпечних продуктів закритого типу.

Вибір засобів контролю, управління і протиаварійного захисту (далі – ПАЗ). Обґрунтування вибору енергозабезпечення (енергостійкості) систем контролю, управління і ПАЗ з урахуванням характеру технологічного процесу і енергетичного потенціалу об'єкта.

Локалізація та ліквідація аварій, захист персоналу від уражень, будинків і споруд від руйнування. Поблочні моделі виникнення і розвитку аварій; технічні засоби і послідовність аварійного відключення технологічних блоків. Методи і послідовність локалізації та ліквідації аварій при різних схемах їх розвитку.

Методи оцінки інтенсивності впливу ударної хвилі на об'єкти при можливому вибуху. Основні принципи розрахунку зон за рівнями небезпеки та їх класифікація.

Обґрунтованість розміщення вибухонебезпечних технологічних об'єктів на території підприємства. Стійкість будинків і споруд до дії ударної хвилі. Технічні та організаційні заходи щодо захисту персоналу від дії ударної хвилі та вторинних факторів вибуху.

Основні напрямки в удосконаленні технологічних процесів, розробці сучасного обладнання, засобів контролю, управління і протиаварійного захисту, швидкодійної та регульовальної апаратури. Підвищення якості сировини, матеріалів та обладнання.

Раціональне планування території підприємства. Вибір та використання ефективних і надійних, переважно на базі комп'ютерних систем, засобів контролю, регулювання та протиаварійного захисту.

Запобігання аварійній розгерметизації технологічних систем, займанню аварійних викидів.

Вимоги до професійного добору та навчання персоналу для виробництв підвищеної вибухонебезпеки.

Тема 4. “Пожежна безпека”

Основні нормативні документи, що регламентують роботу із забезпечення пожежної безпеки об'єктів: Кодекс цивільного захисту України, стандарти, будівельні норми та правила, Правила пожежної безпеки та інше. Обов'язки керівника підприємства та інших посадових осіб із забезпечення пожежної безпеки об'єкта та окремих дільниць виробництва.

Порядок організації і робота добровільної пожежної охорони. Порядок функціонування добровільної пожежної охорони. Обов'язки членів добровільної пожежної охорони

щодо запобігання пожежам та їх гасіння. Пільги та заохочення, встановлені для них.

Порядок створення та роботи пожежно-технічної комісії. Типове положення про пожежно-технічні комісії.

Кримінальна, адміністративна, матеріальна та дисциплінарна відповідальність громадян, посадових та юридичних осіб за порушення вимог пожежної безпеки та виникнення пожежі.

Коротка характеристика виробництва та пожежна небезпека технологічного процесу, сировини, готової продукції, агрегатів, установок тощо.

Основні причини пожеж: порушення технологічних регламентів і несправність виробничого обладнання, іскри електрогазозварювальних робіт і необережне поводження з вогнем, іскри котельних та інших установок, порушення правил користування інструментами і електронагрівальними приладами. Заходи пожежної безпеки, яких необхідно дотримуватись перед початком роботи, під час роботи та по її закінченні з метою запобігання пожежам.

Утримання території підприємства, протипожежні розриви, джерела протипожежного водопостачання, протипожежний режим на об'єкті.

Основні вимоги пожежної безпеки в будівлях і приміщеннях, при експлуатації електрообладнання, опалювальних приладів, систем вентиляції, при проведенні електрогазозварювальних, паяльних та інших вогневих робіт, при фарбуванні, знежирюванні та митті виробів і обладнання.

Вимоги пожежної безпеки в лабораторіях, архівах, складських приміщеннях, гаражах, на складах зберігання хімічних речовин, паливно-мастильних матеріалів, при роботі з пожежовибухонебезпечними матеріалами, у приміщеннях з масовим перебуванням людей (клубах, поліклініках, їдальнях тощо).

Основні вимоги до утримання шляхів евакуації, автоматичних систем пожежогасіння і автоматичної пожежної сигналізації.

Призначення та місцезнаходження на об'єкті засобів пожежогасіння, протипожежного обладнання та інвентарю (вогнегасники, внутрішні пожежні крани, бочки з водою, ящики

з піском, стаціонарні установки пожежогасіння). Загальні уявлення про спринклерне і дренчерне обладнання, автоматичну пожежну сигналізацію, вуглекислотні, порошкові, газові та інші установки пожежогасіння.

Порядок утримання на об'єкті засобів пожежогасіння влітку та взимку.

Правила використання вогнегасних засобів, протипожежного інвентарю і обладнання для пожежогасіння.

Засоби зв'язку і сповіщення про пожежу, що наявні на об'єкті, у цеху, місця розташування телефонів, пристроїв для подачі звукових сигналів пожежної тривоги. Правила використання цих засобів у разі виникнення пожежі.

Дії працівників при виявленні в цеху чи на території об'єкта задимлення, загорання або пожежі. Порядок повідомлення про пожежу в пожежну охорону, газорятувальну та інші аварійні служби, організація зустрічі пожежних частин, команд чи добровільних пожежних дружин. Виключення при необхідності технологічного обладнання, комунікацій, електроустановок та вентиляції. Гасіння пожежі наявними на об'єкті засобами пожежогасіння, порядок включення стаціонарних установок, евакуації людей і матеріальних цінностей.

Дії працівників після прибуття пожежних підрозділів (надання допомоги в прокладанні рукавних ліній, участь в евакуації матеріальних цінностей та виконання інших робіт за розпорядженнями керівника гасіння пожежі).

Розслідування та облік пожеж, розробка заходів щодо запобігання пожежам та загибелі людей на них.

Примітка. Навчання за темою 4 проводиться фахівцями, що мають спеціальну (пожежно-технічну) освіту та стаж роботи за фахом не менше 5 років.

Тема 8. “Управління роботами з профілактики та ліквідації наслідків аварій”

Великі виробничі аварії, їх типи, причини та наслідки. Вплив техногенних чинників на екологічну безпеку та безпеку життя і здоров'я людей. Приклади великих техногенних аварій і катастроф та їх наслідки. Законодавчі та інші нормативні акти світової спільноти та України щодо забезпечення контролю, управління та захисту від основних видів виробничих

небезпечних чинників. Класифікація виробничих небезпечних чинників в залежності від властивостей технологічних процесів та небезпечних речовин (різновиди вибухів, пожеж; вибухи киплячих рідин, що викидають пар, викиди токсичних речовин; порушення цілісності інженерних споруд, будівель тощо).

Ідентифікація ОПН. Повноваження суб'єкта господарювання, який має ОПН, щодо організації робіт з ідентифікації ОПН. Роль адміністрації та керівників підрозділів підприємства у виявленні небезпечного промислового устаткування, проведенні оцінки небезпечних промислових факторів, розробці планів ліквідації аварій та аварійно-рятувальних заходів, розробці заходів щодо підвищення рівня безпеки виробництва, організації навчання та протиаварійних тренувань персоналу. Формування звітів про стан безпеки праці, проведену протиаварійну роботу та про аварії, що сталися.

Декларування безпеки ОПН – оцінка рівня безпеки об'єктів, установлення імовірності можливих аварій, установлення прийнятного ризику та розробка заходів щодо його зниження. Мета і методика виявлення небезпечних чинників виробничих аварій. Визначення пріоритетів. Прогнозування аварій на виробництві. Методики оцінки можливостей виникнення аварій під час здійснення окремих технологічних процесів. Повноваження місцевих органів виконавчої влади щодо регулювання життєдіяльності ОПН. Роль місцевих органів виконавчої влади при вирішенні питань розміщення небезпечних промислових установок, у наданні допомоги підприємствам, проведенні інспекцій, ліквідації наслідків аварій, забезпеченні безпеки населення. Функціональна структура управління роботами з профілактики та ліквідації наслідків аварій. Взаємодія органів місцевої влади та керівників аварійно-небезпечних виробництв щодо запобігання аваріям та ліквідації їх наслідків. Складання переліку промислових установок – джерел загрози великих виробничих аварій. Узгодження місць розташування виробництв. Проведення інспекцій.

Планування заходів у разі надзвичайних ситуацій на виробництві. Організація аварійних служб та формування планів їх роботи. Управління здійсненням заходів у разі виникнення надзвичайних ситуацій. Порядок дії систем аварійної сигналіза-

ції та зв'язку, призначення персоналу та визначення його обов'язків.

Вибір засобів контролю, управління і ПАЗ. Обґрунтування вибору енергозабезпечення (енергостійкості) системи контролю, управління і ПАЗ з урахуванням характеру технологічного процесу та енергетичного потенціалу об'єкта. Створення та організація роботи групи експертів на підприємстві. Складання та затвердження контрольних списків виробничих небезпечних чинників. Надання інформації громадськості.

Додаток 6

ОРІЄНТОВНИЙ ПЕРЕЛІК ПИТАНЬ ВСТУПНОГО ІНСТРУКТАЖУ З БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ДЛЯ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Орієнтовний перелік питань вступного інструктажу з БЖД для здобувачів освіти

1. Загальні відомості про заклад освіти, його структуру (кабінети, лабораторії, майстерні, спортзали тощо). Види та джерела небезпеки у навчальних приміщеннях, на спортивних майданчиках, навчально-дослідних ділянках тощо.

2. Загальні правила поведінки під час освітнього процесу. Обставини та причини найбільш характерних нещасних випадків, що сталися в закладах освіти.

3. Вимоги пожежної безпеки в закладі освіти. Ознайомлення з Правилами пожежної безпеки для навчальних закладів та установ системи освіти України.

4. Радіаційна безпека, дії у разі НС природного і техногенного характеру.

5. ЦЗ, техногенна безпека природного і техногенного характеру.

6. Безпека дорожнього руху. Поведінка на вулиці, ознайомлення з правилами дорожнього руху.

7. Побутовий травматизм, попередження та дії у разі нещасних випадків у побуті.

ЗАГАЛЬНА ІНСТРУКЦІЯ З ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ ДЛЯ ПІДПРИЄМСТВ

1. Загальні положення

1.1. Інструкція про заходи пожежної безпеки (далі – Інструкція) розроблена відповідно до вимог Кодексу, Наказу № 1417 “Правила пожежної безпеки в Україні” і встановлює правила дотримання пожежної безпеки на підприємстві.

1.2. Працівники підприємства зобов’язані:

- дотримуватися вимог пожежної безпеки;
- не допускати дій, які можуть призвести до виникнення пожежі;
  - знати й дотримуватися усіх вимог нормативних актів пожежної безпеки та цієї Інструкції;
  - користуватися тільки справними інструментами, електронагріваючими приладами, обладнанням, дотримуватися інструкцій з їх експлуатації;
  - виконувати вказівки керівників та відповідальних за пожежну безпеку;
  - після закінчення роботи прибирати робочі місця від горючих відходів, знеструмлювати електроспоживачі, які за умовами виробництва не повинні працювати в неробочий час;
  - уміти застосовувати наявні засоби пожежогашіння, знати порядок дій у разі виникнення пожежі.

1.3. Відповідальність за дотримання протипожежного режиму в приміщеннях підрозділів підприємства покладається на керівників підрозділів та осіб, відповідальних за пожежну безпеку, а в неробочий час – на чергових (охоронців).

1.4. Під час зміни чергові зобов’язані перевіряти:

- протипожежний стан приміщень, які вони охороняють;
- справність засобів зв’язку, сигналізації та засобів пожежогашіння.

1.5. У разі виявлення порушень вимог пожежної безпеки черговий зобов’язаний повідомити керівництво й ужити заходів щодо їх усунення.

1.6. *Керівник підприємства зобов'язаний*: контролювати виконання усіма працівниками вимог цієї Інструкції; проводити інструктажі з питань пожежної безпеки; періодично перевіряти стан пожежної безпеки на об'єкті та перебіг чергування; забезпечити утримання у справному стані засобів пожежогашіння та шляхів евакуації.

1.7. Ця Інструкція поширюється на територію, будинки, будівлі, споруди, виробничі, службові, складські, допоміжні та інші приміщення підприємства і встановлює основні вимоги до забезпечення пожежної безпеки в них.

Інструкція є обов'язковою для вивчення й виконання всіма працівниками.

2. Основні вимоги пожежної безпеки

2.1. Вимоги пожежної безпеки щодо утримання території.

2.1.1. До всіх будівель і споруд слід забезпечити вільний доступ.

2.1.2. Протипожежні розриви між будинками, спорудами, відкритими майданчиками для зберігання матеріалів, устаткування тощо повинні відповідати вимогам будівельних норм. Забороняється захаращувати їх, використовувати для складування матеріалів, улаштування стоянок транспорту.

2.1.3. Сміття та відходи необхідно регулярно вивозити у спеціально відведені для цього місця.

2.1.4. Проїзди та проходи до будівель, споруд, пожежних вододжерел, підступи до зовнішніх стаціонарних пожежних драбин, пожежного інвентарю, обладнання та засобів пожежогашіння повинні бути завжди вільними, утримуватися справними й перебувати в задовільному стані будь-якої пори року.

2.1.5. Забороняється зменшувати нормативну ширину проїздів.

2.1.6. Куріння дозволяється тільки у визначених спеціальних місцях.

2.2. Вимоги пожежної безпеки щодо утримування будинків, будівель, споруд та приміщень.

2.2.1. Усі будинки, будівлі, споруди та приміщення повинні своєчасно очищатися від горючого сміття, відходів виробництва й постійно утримуватись у чистоті.

2.2.2. Меблі й обладнання слід розміщати так, щоб забезпечувався вільний евакуаційний прохід до виходу з приміщення. Навпроти дверного прорізу необхідно залишати прохід, який повинен дорівнювати ширині дверей, але не менше 1,0 м.

2.2.3. За наявності в приміщенні лише одного евакуаційного виходу дозволяється перебувати в ньому не більше 50 осіб.

2.2.4. Евакуаційні шляхи (проходи, коридори, вестибюлі, сходові марші тощо) й виходи слід постійно утримувати вільними, нічим не захащувати.

2.2.5. Забороняється:

– влаштовувати кладові чи інші допоміжні приміщення під сходовими маршами;

– знімати з дверей пристрої для самозачинення, фіксувати такі двері у відчиненому положенні;

– зберігати, в тому числі тимчасово, інвентар та різні матеріали у тамбурах виходів, у шафах (нішах) для інженерних комунікацій;

– замикати на замки та зачиняти на інші запори, що погано відчиняються з середини, зовнішні евакуаційні двері під час перебування в будинку людей. За необхідності встановлення на вікнах приміщень, де перебувають люди, ґрат, останні повинні розкриватися, розсуватися або зніматися. Під час перебування в цих приміщеннях людей ґрати повинні бути розкриті (розсунуті, зняті).

2.2.6. Установлювати глухі ґрати дозволяється у квартирах, банках, касах, складах, коморах, кімнатах для зберігання зброї і боєприпасів, а також на інших об'єктах, розрахованих на одночасне перебування до 50 осіб (крім навчальних закладів), та в інших випадках, передбачених нормами і правилами, затвердженими в установленому порядку.

2.2.7. Заряджання та перезаряджання вогнегасників повинно виконуватися відповідно до інструкції з їх експлуатації. Перезаряджання підлягають також вогнегасники із зірваними пломбами.

2.2.8. Усі працівники зобов'язані вміти користуватися вогнегасниками та внутрішніми пожежними кранами.

2.2.9. Горище, венткамери, електрощитові та інші технічні приміщення не повинні використовуватися не за призначенням

(для зберігання меблів, устаткування, інших сторонніх предметів).

2.2.10. Двері горищ, підвальних приміщень, технічних поверхів, вентиляційних камер, електрощитових слід утримувати замкненими. На дверях цих приміщень повинно бути вказане місце зберігання ключів.

2.2.11. У разі перепланування приміщень, зміни їх функціонального призначення слід дотримуватися протипожежних вимог чинних нормативних документів будівельного та технологічного проектування.

2.2.12. Зберігання різних речовин і матеріалів у складських приміщеннях повинно здійснюватися з урахуванням їхніх пожежонебезпечних фізико-хімічних властивостей і сумісності. Спільне зберігання легкозаймистих і горючих рідин з іншими матеріалами (речовинами), зберігання кислот у місцях, де можливе їх стикання з речовинами органічного походження, не дозволяється.

2.2.13. У складських приміщеннях матеріали необхідно зберігати на стелажах або укладати в штабелі, залишаючи між ними проходи.

2.2.14. Зберігання матеріалів навалом та впритул до приладів і труб опалення не дозволяється.

2.2.15. У підвальних приміщеннях не дозволяється зберігати й застосовувати легкозаймисті й горючі рідини, балони з газами, карбід кальцію, інші речовини й матеріали, що мають підвищену вибухопожежонебезпеку.

2.2.16. Приміщення, де використовуються персональні комп'ютери, слід оснащувати переносними вуглекислотними або порошковими вогнегасниками місткістю 3,0 л із розрахунку – один вогнегасник на кожні 20 м² площі підлоги відповідного приміщення. Персональні комп'ютери після закінчення роботи на них повинні відключатися від електромереж.

2.3. Заходи пожежної безпеки під час застосування відкритого вогню.

2.3.1. Розводити багаття, застосовувати відкритий вогонь на території та в приміщеннях забороняється.

2.3.2. Електрозварювальні та інші роботи, пов'язані із застосуванням відкритого вогню, допускаються тільки після

отримання наряду – допуску на виконання тимчасових вогневих робіт.

2.3.3. Дозвіл на проведення вогневих робіт належить оформляти напередодні проведення цих робіт. До проведення вогневих робіт допускаються тільки кваліфіковані працівники, які мають при собі посвідчення газоелектрозварника та посвідчення про проходження пожежно-технічного мінімуму. Виконувати вогневі роботи дозволяється тільки після вжиття заходів щодо забезпечення пожежної безпеки при справному газо-електрозварювальному обладнанні. Вогневі роботи повинні негайно припинятися на вимогу відповідального за їх безпечне проведення та органів державного пожежного нагляду.

2.4. Правила утримування технічних засобів протипожежного захисту.

2.4.1. Будівлі й приміщення повинні оснащуватись установками пожежної сигналізації та автоматичними установками пожежогасіння відповідно до вимог чинних нормативних документів.

2.4.2. Усі установки повинні бути справними, утримуватися в робочому стані та мати сертифікати відповідності.

2.4.3. Будинки й приміщення повинні бути обладнані системами протидимного захисту, технічними засобами оповіщення про пожежу та засобами зв'язку відповідно до вимог будівельних норм.

2.5. Утримування інженерного обладнання.

2.5.1. Силове й освітлювальне електроустаткування, електропроводка та інші споживачі електроенергії повинні виконуватися та експлуатуватися відповідно до Правил технічної експлуатації електроустановок споживачів.

2.5.2. Електропроводка, розподільні пристрої, апаратура, електрообладнання, вимірвальні прилади, а також запобіжні пристрої різного типу, рубильники та інші пускові апарати й пристрої слід монтувати на негорючих основах.

2.5.3. Розподільні електрощити, електродвигуни та пуско-регулювальні апарати необхідно періодично оглядати та очищати від пилу. Приєднання нових споживачів електричної енергії (електродвигунів та іншого електрообладнання) повинно проводитися з відома відповідального за експлуатацію електро-

господарства. Зіпсовані електроапарати та прилади, які можуть спричинити коротке замикання, слід терміново ремонтувати або замінити на інші.

2.5.4. Настільні лампи, вентилятори та інші електроприлади слід умикати в мережу тільки через справні штепсельні розетки й електрошнури.

2.5.5. Експлуатація тимчасових електромереж забороняється.

2.5.6. Заміри опору ізоляції в силових та освітлювальних мережах необхідно проводити не рідше одного разу на два роки.

2.5.7. Забороняється встановлення електропобутових приладів в нішах меблів.

2.5.8. Використання побутових електронагрівальних приладів без негорючих теплоізоляційних підставок та в місцях (приміщеннях), де їх застосування заборонено.

2.5.9. Застосування електричних опалювальних приладів у приміщеннях категорій за вибухо-пожежонебезпекою А та Б забороняється. Для опалення будинків та приміщень площею до 50 м², мобільних (інвентарних) будівель можуть застосовуватися масляні радіатори та нагрівальні електропанелі із закритими нагрівальними елементами. Такі радіатори та електропанелі повинні мати справний індивідуальний електрозахист і терморегулятор.

2.6. Порядок огляду, приведення до пожежобезпечного стану і закриття приміщень, цехів, будівель, споруд тощо після закінчення роботи.

2.6.1. Після закінчення роботи працівники зобов'язані впорядкувати робочі місця, зачинити вікна й вимкнути електроживлення приладів та обладнання, якими вони користувалися (настільні лампи, друкарські та лічильні машинки, вентилятори, побутові кондиціонери, комп'ютери, радіоприймачі й т. ін.).

3. *Обов'язки та дії працівників у разі виникнення пожежі*

3.1. *У разі виявлення пожежі (ознак горіння) кожен працівник зобов'язаний:*

– негайно повідомити про це пожежно-рятувальну службу за телефоном “101”, вказати при цьому точну адресу, кількість поверхів, місце виникнення пожежі, наявність людей, а також своє прізвище;

– вжити (по можливості) заходів щодо евакуації людей і матеріальних цінностей, гасіння пожежі з використанням наявних вогнегасників та інших засобів пожежогашіння;

– повідомити про пожежу керівника.

3.2. Керівник, якого повідомлено про виникнення пожежі, зобов'язаний:

– перевірити, чи викликана пожежно-рятувальна служба;

– перевірити, чи людей оповіщено про пожежу;

– вимкнути (за необхідності) струмоприймачі та вентиляцію;

– у разі загрози життю людей негайно організувати їх евакуацію, вивести за межі небезпечної зони всіх осіб, які не беруть участь у ліквідації пожежі;

– забезпечити дотримання техніки безпеки працівниками, які беруть участь у гасінні пожежі;

– організувати зустріч підрозділів пожежно-рятувальної служби, надати їм допомогу під час локалізації та ліквідації пожежі.

3.3. Після прибуття на пожежу пожежних підрозділів забезпечити безперешкодний доступ їх до місця виникнення пожежі.

3.4. Співробітники, прийняті на роботу підприємства повинні пройти вступний та первинний інструктажі щодо дотримання заходів пожежної безпеки на території, в адміністративному приміщенні і на робочих місцях. Повторний інструктаж проводиться два рази на рік, про що відмічається у Журналі реєстрації інструктажів.

Додаток 8

ТИПОВА ІНСТРУКЦІЯ ЩОДО ДІЙ ПЕРСОНАЛУ НЕВЕЛИКИХ ПІДПРИЄМСТВ ПРИ ЗАГРОЗІ АБО ВИНИКНЕННІ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

1. Загальні положення

1.1. Типову інструкцію розроблено відповідно до ст. 130 Кодексу.

1.2. Залежно від існуючої або прогнозованої обстановки з питань ЦЗ та НС на підприємстві, в установі, організації, закладі

(далі – підприємство) може бути встановлено один з трьох режимів функціонування об'єктової ланки функціональної або територіальної підсистеми єдиної державної системи ЦЗ:

- режим повсякденного функціонування;
- режим підвищеної готовності;
- режим надзвичайної ситуації.

Режими встановлюються органами виконавчої влади, а у окремих випадках на території підприємства – його керівником.

1.3. Усі працівники підприємства, незалежно від займаних посад, повинні знати та суворо виконувати вимоги Типової інструкції щодо дій персоналу підприємства при загрозі або виникненні надзвичайних ситуацій. За невиконання вимог Інструкції персонал підприємства може бути притягнутий до адміністративної відповідальності.

2. Характеристика можливої обстановки в районі підприємства при виникненні НС

У розділі перелічуються можливі джерела потенційної небезпеки на території самого підприємства або поблизу нього, додається характеристика можливої обстановки при виникненні НС, пов'язаної з руйнуванням або іншим негативним впливом.

Відомості про джерела небезпеки та характер їхнього впливу на підприємство надають районні державні адміністрації, виконавчі органи міських рад.

3. Порядок оповіщення адміністрації та персоналу про загрозу виникнення НС

3.1. Оповіщення адміністрації, робітників та службовців підприємства щодо НС проводиться за заздалегідь розробленою схемою.

3.2. Адміністрація у неробочий час оповіщається телефоном (вказується відповідальний виконавець). Залежно від обстановки оповіщається й решта персоналу.

3.3. У робочий час персонал підприємств оповіщається про надзвичайну ситуацію (вказується яким способом).

3.4. При отриманні інформації про надзвичайну подію вмикають сирени, виробничі гудки, що буде означати подання попереджувального сигналу “Увага всім”, після чого негайно приводяться у готовність радіо- та телеприймачі для прийняття повідомлення.

3.5. Кожний працівник підприємства повинен знати сигнали оповіщення цивільного захисту та вміти правильно діяти в умовах загрози та виникнення НС.

4. Порядок укриття персоналу в захисних спорудах ЦЗ

4.1. На випадок виникнення надзвичайної ситуації, пов'язаної із загрозою або початком забруднення повітря хімічно небезпечною чи радіоактивною речовиною всі працівники підприємства підлягають укриттю в захисній споруді ЦЗ (вказується адреса та приналежність споруди).

4.2. Для термінового укриття працівників у разі забруднення хімічно небезпечною речовиною використовуються загерметизовані приміщення (вказується адреса), забезпечується перебування у них без подачі повітря впродовж _____ годин.

4.3. При отриманні інформації про радіоактивну небезпеку працівники укриваються в приміщенні (вказується приміщення, адреса), яке забезпечує захист осіб, що переховуються від ураження іонізуючим випромінюванням при радіоактивному зараженні.

5. Порядок видачі персоналу засобів індивідуального захисту

5.1. Засоби індивідуального захисту (вказується які) видаються після отримання відповідного розпорядження або за рішенням керівника підприємства (вказується місце видачі).

5.2. Працівники, які отримали такі засоби, повинні перевірити їх стан, провести підбір та мати постійно при собі або на робочому місці.

5.3. Протигази переводяться у бойовий стан за командою або самостійно, при наявності небезпеки забруднення повітря.

6. Порядок виділення автотранспорту для проведення евакуації

6.1. При проведенні термінової евакуації персоналу та відвідувачів з небезпечних зон залучається весь наявний службовий, а також особистий транспорт працівників підприємства, які повинні надавати його в розпорядження адміністрації.

7. Додержання протиепідемічних заходів при загрозі розповсюдження небезпечних інфекційних захворювань

7.1. Якщо на території підприємства або поблизу нього виникла небезпека розповсюдження особливо небезпечних інфекційних захворювань, усі працівники повинні суворо вико-

нувати вимоги санітарно-епідеміологічної служби щодо проведення термінової профілактики та імунізації, ізоляції та лікування виявлених хворих, дотримуватися режиму із запобігання розповсюдженню інфекції.

7.2. При необхідності працівники, які прибули на роботу, повинні проходити санітарну обробку (вказується місце її проведення), дезінфекцію або міняти одяг, а водії транспортних засобів – здійснювати спеціальну обробку автотранспорту (вказується місце її проведення), а також виконувати інші вимоги та заходи, які перешкоджають розповсюдженню особливо небезпечних інфекційних захворювань.

8. Збереження матеріальних цінностей у період загрози та виникнення надзвичайних ситуацій

8.1. Усі працівники підприємства повинні вжити не обхідних заходів щодо зберігання матеріальних цінностей при загрозі або виникненні НС.

8.2. Заходи із захисту від надзвичайних ситуацій або з ліквідації їхніх наслідків повинні враховувати необхідність попередження або зменшення можливих збитків підприємству.

8.3. Відповідальність за організацію охорони майна підприємства під час захисту від НС або ліквідації їхніх наслідків покладається на (вказується посада, прізвище).

9. Особливості дій працівників при деяких НС

9.1. При загрозі хімічного ураження оповіщаються всі працівники та відвідувачі, які знаходяться на території підприємства.

9.2. Вентиляційні установки та кондиціонери терміново виключаються, закриваються вікна, двері, квартирки, приміщення герметизуються. Вихід із будівлі й вхід до неї припиняється до особливого розпорядження адміністрації.

9.3. Працівникам видаються засоби індивідуального захисту, одночасно вживаються заходи із забезпечення відвідувачів ватно-марлевими пов'язками.

9.4. Відповідальні за забезпечення герметизації приміщень (посада, прізвище), за забезпечення працівників та відвідувачів засобами індивідуального захисту (посада, прізвище).

9.5. При виявленні у приміщенні, де укриваються працівники, хімічно небезпечної речовини працівники повинні вийти

(вказати куди) або з дозволу адміністрації залишити зону забруднення. Виходити із зони необхідно тільки у засобах індивідуального захисту та рухатися в напрямку, перпендикулярному напрямку вітру.

9.6. При виникненні пожежі на підприємстві всі працівники зобов'язані суворо виконувати вимоги Інструкції з пожежної безпеки, евакуацію проводити згідно з Планом евакуації.

9.7. Відповідальність за дотримання заходів пожежної безпеки та організацію дій персоналу при загрозі або виникненні пожежі покладається на (посада, прізвище).

9.8. При радіоактивному забрудненні території підприємства або при загрозі забруднення всі працівники повинні уважно слідкувати за мовним повідомленням управління з питань надзвичайних ситуацій, яке передається по радіо та телебаченню після попереджувального сигналу “Увага всім”, за інформацією інших засобів масової інформації про обстановку в місті та суворо виконувати рекомендації із захисту від радіоактивного зараження.

9.9. Працівник (посада, прізвище) організовує на території підприємства контроль за радіаційною обстановкою за допомогою побутового дозиметру (називається тип приладу) та постійно інформує про результати вимірювань адміністрацію підприємства, управління з питань надзвичайних ситуацій.

9.10. При перевищенні гранично припустимих норм опромінення організовується облік доз опромінювання. Відповідальний за виконання цього заходу (посада, прізвище).

9.11. Скорочується до мінімуму вхід у будівлю та вихід з неї. Контроль за дотриманням режиму поведінки й роботи працівників, який дозволяє максимально понизити наслідки радіоактивного опромінення, покладається на (посада, прізвище).

9.12. При загрозі або виникненні катастрофічних стихійних лих працівник підприємства по розпорядженню адміністрації повинен зупинити виробництво, виконати необхідні проти-пожежні заходи, відключити від електромережі електрообладнання, підготуватися до евакуації або вивезення до безпечного місця найбільш цінних матеріальних засобів.

9.13. Контроль за обстановкою на території підприємства при стихійних лихах і за вжитими заходами захисту персоналу покладається на (посада, прізвище).

9.14. Якщо з'явилися постраждалі, їм надається перша медична допомога із залученням санітарних дружин або постів підприємства, вживаються заходи з госпіталізації постраждалих до медичних закладів.

9.15. Працівник (посада, прізвище) постійно слідкує за інформацією, яку надає управління з питань НС, про обстановку в місті та доводить її до адміністрації й персоналу підприємства.

9.16. При надходженні анонімної інформації про загрозу на території підприємства або поблизу нього терористичного акту працівник, який прийняв її, повинен терміново доповісти керівнику підприємства та до правоохоронних органів і діяти згідно з розпорядженнями та рекомендаціями.

Додаток 9

ЖУРНАЛ РЕЄСТРАЦІЇ ІНСТРУКТАЖІВ З ПИТАНЬ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ, ПОЖЕЖНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ДІЙ У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

ЖУРНАЛ

реєстрації інструктажів з питань цивільного захисту, пожежної безпеки та дій у надзвичайних ситуаціях

№ з/п	Дата	Вид інструктажу (вступний, первинний, повторний, позаплановий) та назва або номер інструкції, за якою отримано інструктаж	Прізвище, ім'я, по батькові особи, яку інструктують	Посада (професія) особи, яку інструктують (для вступного інструктажу зазначається найменування підрозділу, куди направляється особа)	Прізвище, ініціали, посада особи, яка інструктує	Підписи		Примітки
						особи, яку інструктують	особи, яка інструктує	
1	2	3	4	5	6	7	8	9

ПАМ'ЯТКА ТА РЕКОМЕНДАЦІЇ З ПРАВИЛ ПОВЕДІНКИ У НАДЗВИЧАЙНИХ, НЕСПРИЯТЛИВИХ АБО НЕСТАНДАРТНИХ СИТУАЦІЯХ

Правила поведінки і дії при аваріях на хімічно небезпечних об'єктах

Об'єкти господарювання, що виробляють або використовують сильнодіючі отруйні речовини, такі як хлор, аміак, синильна кислота, фосген, сірчаний ангідрид та інші, у випадку аварійних ситуацій становлять небезпеку для населення.

Найбільшу небезпеку для населення всіх регіонів України внаслідок аварій з викидом (виливом) в повітря сильнодіючих отруйних речовин є акціонерні та державні об'єкти господарської діяльності: м'ясної, молочної та переробної промисловості, насосні станції водозабезпечення та очисні споруди, холодильники, бази та склади хімічної продукції та інші.

Аварії (катастрофи) можуть супроводжуватися викидом (виливом) сильнодіючих отруйних речовин в атмосферу і на поверхню підстилки. Вдихання зараженого повітря може призвести до ураження органів дихання, а також очей, шкірних покривів та інших органів.

Найбільш розповсюдженими сильнодіючими отруйними речовинами в Україні є хлор, аміак, різні хімікати, пестициди, кислоти та інші хімічні сполуки.

Хлор – це газ зеленувато-жовтого кольору з різким задушливим запахом. Важчий за повітря. При випаровуванні він змішується з водяною парою в повітря і стелиться над землею у вигляді туману зеленувато-білого кольору, може проникати в нижні і підвальні приміщення будинків і споруд. При виході в атмосферу із несправних посудин димить. Пари сильно подразнюють органи дихання, очі і шкіру.

Ознаки ураження: різкий біль в грудях, сухий кашель, блювання, порушення координації руху, задишка, різь в очах, сльозотеча. Можливі смертельні випадки при вдиханні великих концентрацій.

Засоби індивідуального захисту: цивільні протигази усіх типів, камери захисні дитячі, а за їх відсутності – ватно-марлева пов'язка або рушник, попередньо змочені водою або 2% розчином питної соди.

Аміак – це безбарвний газ з різким задушливим запахом. Легший за повітря. Добре розчиняється у воді. При виході в атмосферу із несправних посудин димить. Небезпечний при вдиханні. Пари сильно подразнюють органи дихання, очі і шкіру.

Ознаки ураження: прискорене серцебиття, порушення частоти пульсу, нежить, кашель, різь в очах і сльозотеча, важке дихання, а при важкому отруєнні – нудота і порушення координації руху, стан марення. При високих концентраціях можливі смертельні випадки.

Засоби індивідуального захисту: на об'єктах, що використовують аміак, – промислові марки КД і М, ізолюючі протигази. За їх відсутності – ватно-марлева пов'язка або рушник, попередньо змочені водою або 5% розчином лимонної кислоти.

Сірчана кислота – безбарвна масляниста рідина. На повітрі повільно випаровується. Корозійна для більшості металів. Сильний окислювач. Добре розчиняється у воді. З водою реагує з виділенням тепла та бризок. Не горить. Обезводнює дерево, підвищує його чутливість до горіння. Запалює органічні розчинники та мастила. Небезпечна при вдиханні, ковтанні і при попаданні на шкіру та слизові оболонки.

Ознаки ураження: дере в горлі, утруднене дихання, сухий кашель, задишка, клекотить дихання, подразнення слизової оболонки, очей, носа. Опіки губ, шкіри, підборіддя, слизової в роті, стравоході, шлунку, пронизливі болі за грудиною, нестримана блювота з кров'ю, захриплість голосу. Можливий спазм та набряк гортані.

Засоби індивідуального захисту: цивільний протигаз, ватно-марлева пов'язка (рушник) змочені у 2% розчині харчової соди, гумові чоботи, щільний верхній одяг.

Соляна кислота – безбарвна рідина, легко розчиняється у воді, на повітрі повільно випаровується та димить. Корозійна для більшості металів, не горить. При взаємодії з металом виділяє легкозаймистий газ. Небезпечна при вдиханні, ковтанні і при попаданні на шкіру та слизові оболонки.

Ознаки ураження: дере в горлі, утруднює дихання, з'являється сухий кашель, задишка, клекотить дихання, подразнення слизової оболонки, очей, носа. Опіки губ, шкіри, підборіддя, слизової у роті, стравоході, шлунку, пронизливі болі за грудиною, у районі шлунка, нестерпна блювота з кров'ю, охриплість голосу. Можливий спазм та набряк гортані.

Засоби індивідуального захисту: цивільний протигаз, ватно-марлева пов'язка (рушник), змочені у 2% розчині харчової соди, гумові чоботи, щільний верхній одяг.

Азотна кислота – безбарвна рідина. Важча за воду. Пара важча за повітря. Розчиняється у воді. На повітрі димить. Сильний окислювач. Корозійна для більшості металів. Не горить. Запалює усі горючі речовини. Вибухає у присутності мінеральних рослинних мастил, спирту і скипидару. Небезпечна при вдиханні, ковтанні та при попаданні на шкіру та слизові оболонки. Викликає важкі опіки шкіри.

Ознаки ураження: дере в горлі, утруднене дихання; сухий кашель, задишка, клекотить дихання, подразнення слизової оболонки очей, носа, рота, стравоходу та шлунка. Опіки губ, підборіддя. Пронизливі болі за грудьми, у районі шлунка, нестерпна блювота з кров'ю; охриплість голосу. Можливий спазм та набряк гортані, легень, жовтуватий колір губ, куточків рота, язика

Засоби індивідуального захисту: цивільний протигаз, ватно-марлева пов'язка (рушник), змочені у 2% розчині харчової соди, гумові чоботи, щільний верхній одяг.

Дія населення при оповіщенні про хімічне зараження

Отримавши інформацію про викид в атмосферу сильнодіючих отруйних речовин і про небезпеку хімічного зараження, необхідно одягнути засоби індивідуального захисту

органів дихання, найпростіші засоби захисту шкіри (плащі, накидки) і залишити район аварії.

Якщо відсутні засоби індивідуального захисту і вийти з району аварії неможливо, залишайтеся у приміщенні, ввімкніть гучномовець місцевого радіомовлення (радіоприймач, телевізор); чекайте повідомлень відділу (управління) з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення (району, міста). Щільно закрийте вікна і двері, димоходи, вентиляційні віддушини (люки). Вхідні двері завісити шпорою, використовуючи ковдри і будь-які щільні тканини. Заклейте щілини в вікнах і стики рам плівкою, лейкопластиром або звичайним папером від проникнення в приміщення пари (аерозолів) сильнодіючих отруйних речовин.

Запам'ятайте! Надійна герметизація житла виключає проникнення сильнодіючих отруйних речовин у приміщення.

Залишаючи квартиру (будинок), вимкніть джерела електроенергії, візьміть з собою особисті документи, необхідні речі, одягніть протигаз або ватно-марлеву пов'язку, накидку або плащ, гумові чоботи.

Виходьте із зони хімічного зараження в сторону, перпендикулярну до напрямку вітру. Обходьте переходи через тунелі, яри, лощини – в низьких місцях може бути висока концентрація сильнодіючих отруйних речовин.

Почувши розпорядження про евакуацію, будьте уважні до вказівок управління (відділу) з питань надзвичайних ситуацій та цивільного захисту населення (міста, району) і ретельно виконуйте їх.

При евакуації транспортом уточніть час і місце посадки. Не запізнюйтесь і не приходьте раніше призначеного строку. Попередьте про евакуацію і від'їзд сусідів.

Вийшовши із зони зараження, зніміть верхній одяг і провітріть його на вулиці, прийміть душ, умийтесь з милом, ретельно вимийте очі і прополощіть рот.

При підозрі на ураження сильнодіючими отруйними речовинами виключіть будь-які фізичні навантаження, прийміть велику кількість пиття (чай, молоко і т. д.) та зверніться до медичного працівника або в медичний заклад.

Надання медичної допомоги при ураженні сильнодіючими отруйними речовинами

В першу чергу необхідно захистити органи дихання від подальшої дії сильнодіючих отруйних речовин.

На потерпілого необхідно одягнути протигаз або ватно-марлеву пов'язку, попередньо змочивши її при отруєнні хлором водою або 2% розчином питної соди, а при отруєнні аміаком – водою або 5% розчином лимонної кислоти, і винести (вивести) його із зони ураження. У випадках отруєння сильнодіючими отруйними речовинами потерпілому забезпечити спокій і тепло.

При виході із зони зараження вимийте очі і відкриті ділянки тіла (чаєм, молоком і т. д.) і зверніться за допомогою до медичного працівника або до медичного закладу.

При ураженні хлором винесіть потерпілого із зони зараження. При зупинці дихання зробіть штучне дихання. Шкіряні покриви, рот, ніс вимийте 2% розчином питної соди або водою.

При ураженні аміаком одягніть протигаз, за його відсутності використайте ватно-марлеву пов'язку, змочену у 5% розчині лимонної, оцтової кислоти, або ганчірку, змочену у воді, винести на свіже повітря, зняти протигаз, одяг, забезпечити тепло та спокій. Шкіру слизові та очі промивати водою або 2% розчином борної кислоти не менше як 15 хвилин. Госпіталізація.

При ураженні кислотами одягніть протигаз, або ватно-марлеву пов'язку змочену у 2% розчині харчової соди або у воді, винесіть потерпілого на свіже повітря, зніміть протигаз та забруднений одяг і взуття. Кислоту, яка попала на шкіру, змийте: великою кількістю води, або 2% розчином харчової соди. При попаданні у очі, промийте їх великою кількістю проточної води, або 2% розчином питної соди. Госпіталізація.

Правила поведінки і дії при розливі ртуті

До отруту, без яких ніяк не може обійтися людство, належить і найважча рідина. Ртуть потрібна при виготовленні люмінесцентних і ртутних ламп, термометрів, вимірювальних приладів у медицині та на підприємствах.

Загальні властивості та небезпека ртуті

За своїм зовнішнім виглядом ртуть – метал сріблисто-білого кольору. У звичайних умовах – це рідина. Ртуть в 13,5 разів важча за воду. В рідкому стані вона легко рухома, при легкому ударі розділяється на дрібні кульки.

Це найбільш легкоплавкий метал. Температура плавлення рідкої ртуті – мінус 38,9 С, тому вона випаровується вже при кімнатній температурі. З підвищенням температури понад 18 С її випаровування збільшується. Пари ртуті і її сполуки дуже отруйні.

Попадаючи в організм через органи дихання, ртуть акумулюється і залишається там на все життя.

Допустима концентрація парів ртуті для житлових, дошкільних, навчальних, робочих приміщень встановлена 0,0003 мг/м³. В повітрі виробничих приміщень – 0,0017 мг/м³. При концентрації парів ртуті в повітрі більше 0,2 мг/м³, розвивається гостре отруєння організму.

Гостре отруєння виглядає так: через 8–24 години починається загальна слабкість, головний біль, підвищується температура. Згодом – болі в животі, розлад шлунка, хвороба ясен.

Ртуть дуже шкідлива для будь-яких форм життя. Вдихання малих концентрацій парів ртуті впродовж тривалого часу призводить до **хронічного отруєння**. Хронічне отруєння проходить не так бурхливо. Ознаками такого отруєння є: зниження працездатності, швидка стомлюваність, послаблення пам'яті, головні болі; в окремих випадках можливі катаральні прояви у верхніх дихальних шляхах, кровотечі ясен, легке тремтіння рук, розлад шлунка. Тривалий час взагалі ніяких ознак може не бути. Потім поступово підвищується стомлюваність, слабкість, сонливість. З'являються головний біль, апатія, емоційна нестійкість. При цьому починає порушуватися мова, тремтять руки, повіки, а у важких випадках – ноги і все тіло. Ртуть уражає нервову систему, а тривалий її вплив викликає навіть божевілля.

Отруєє не сама ртуть, а її пари. На відміну від інших рідин, випаровується вона навіть на невеличкому морозі. Отрута накопичується практично в усьому – в шпалерах, штукатурці,

фарбі, у бетонних плитах, у швах цегельної кладки. І відбувається цей процес дуже швидко.

Якщо ви розбили градусник, не втрачайте ні хвилини.

Відчиніть усі вікна, виведіть з кімнати дітей і, захистивши органи дихання хоча б вологою марлевою пов'язкою, негайно починайте збирати ртуть.

Збирайте спринцівкою великі кульки і відразу скидайте їх у скляну банку з щільною кришкою, а більш дрібні кульки збирайте щіточкою на папір і теж скидайте їх туди ж. Пілосос можна використовувати тільки із спеціальним пристроєм. Без нього металічна ртуть розбивається в середині пілососа до ще менших розмірів, випаровується та відбувається її викид через фільтр пілососа з наступним забрудненням житлового приміщення, меблів та інших предметів домашнього вжитку. Крім цього, пілосос потім доведеться викинути.

З щілин витягайте дрібні крапельки ртуті амальгамованою мідною пластинкою або листочками станіолі – вона до них немов прилипає. Якщо ви вважаєте, що якісь крапельки усе ж залишилися, щілини треба засипати дрібним сірчанним порошком або алюмінієвим пилом.

Якщо ви наступили на ртуть, підошви не тільки очистіть, але й промийте міцним, майже чорним розчином марганцівки. Не намагайтеся “відмити” милом або залити будь-якою рідиною цю отруту – пари усуваються лише хімічним шляхом. Боротьба з парами ртуті складна. Хіміки називають цей процес – демеркуризацією.

Порядок проведення демеркуризації

Для проведення демеркуризації, з метою недопущення додаткових неприємностей, викликайте відповідних фахівців.

Для скорочення термінів і обсягів демеркуризації, запобігання рознесення ртуті і недопущення забруднення інших приміщень, зберіть наявні кульки рідкої ртуті на лист паперу та перенесіть їх в посуд з водою, попередньо розчинивши в ній трохи перманганату калію (марганцівки) – приблизно 2 грами перманганату калію на 1 літр води. Так можна зібрати лише великі кульки. Для вилучення малих кульок, а також тих, що

потрапили в щілини підлоги та обробки складної поверхні – необхідне використання спеціальних пристроїв.

Після закінчення збирання кульок ртуті, забруднені місця миються мильно-содовим розчином (400 грамів мила і 500 грамів кальцинованої соди на 10 літрів води) або розчином перманганату калію (марганцівки) – 20 грамів на 10 літрів води. Обробка місць, які не були безпосередньо забруднені, не обов'язкова. Фахівці, за необхідності і наявності засобів обробки, проводять її й іншими розчинами.

Після обробки всі приміщення зачиняються так, щоб не було сполучення між ними і провітрюються впродовж 3 діб, потім зачиняються всі вікна, двері і впродовж 3 діб приміщення тримають зачиненими. Витримавши цей термін, у всіх приміщеннях проводяться заміри на наявність парів ртуті в повітрі. При перевищенні граничнодопустимої концентрації необхідна повторна обробка поверхонь, після чого знову проводиться витримування зачинених приміщень впродовж 3 діб з наступними замірами концентрації парів ртуті в повітрі.

Для скорочення термінів демеркуризації, впродовж проведення усіх робіт в приміщеннях, необхідно утримувати температуру не нижче 18–20 С.

У такій послідовності проводяться роботи ще 3–5 разів, залежно від матеріалу підлоги та стін. По закінченні цього циклу обробки приміщення провітрюються впродовж місяця при температурі не нижче 18 С, 3 дні витримуються зачиненими, після чого робітники санепідемстанції заміряють концентрації парів ртуті.

Якщо концентрація парів ртуті не перевищує гранично-допустимого рівня, демеркуризація вважається закінченою, на підставі чого відповідна комісія складає акт, в якому дається дозвіл на використання приміщень.

У разі неможливості проведення хіміко-механічної демеркуризації, рішенням комісії проводиться механічна демеркуризація із заміною матеріалу підлоги та стін, випалюванням ртуті в найбільш забруднених місцях або виконання капітального ремонту приміщень будівлі.

Пам'ятайте, якщо ртуті було більше, ніж один градусник, якщо ви раптом десь (скажімо у під'їзді) побачили її гарні

кульки, потрібно негайно викликати фахівців.

При виявленні ртуті у приміщенні, необхідно заборонити перебувати людей в ньому, максимально ізолювати від інших приміщень, забезпечити постійне провітрювання.

За відсутності досвіду проведення демеркуризації або розчинів, треба звертатись до фахівців через відділ радіаційного та хімічного захисту населення обласного управління з питань надзвичайних ситуацій та районних відділів з питань НС.

Правила поведінки і дії при пожежах

Пожежі – це стихійне лихо, вогонь, що вийшов з-під контролю людини. Вони можуть виникати в лісах, на торф'яниках, у житлових будинках, на виробництві, в енергетичних мережах і на транспорті, спричиняють великі збитки і часто призводять до загибелі людей.

Під час пожежі потрібно остерігатися високої температури, задимленості і загазованості, обвалу конструкцій будинків і споруд, вибухів технологічного обладнання і приладів, падіння обгорілих дерев і провалювання. Небезпечно входити в зону задимлення, якщо видимість менше 10 м.

Під час рятування потерпілих із палаючих будинків і гасіння пожежі, дотримуйтесь таких правил:

- перш ніж ввійти в приміщення, яке горить, накрийтесь мокрим покривалом, пальто, плащем, щільною тканиною;
- двері в задимлене приміщення відкривайте обережно, щоб уникнути займання від великого притоку свіжого повітря;
- у дуже задимленому приміщенні рухайтесь повзком або пригнувшись;
- для захисту від чадного газу необхідно дихати через зволожену тканину;

Запам'ятайте! Маленькі діти від страху часто ховаються під ліжками, в шафах, забиваються в куток;

– якщо на вас загорівся одяг, лягайте на землю і, перевертайтеся, щоб збити полум'я; бігти не можна – це ще більше роздуває вогонь;

– побачивши людину в одязі, що горить, накиньте на нього пальто, плащ або яке-небудь покривало і щільно притисніть

його, на місце опіків накладіть пов'язки і відправте потерпілого в медичний заклад;

– для гасіння пожежі використовуйте вогнегасники, пожежні крани, а також воду, пісок, землю, покривала та інші засоби;

– речовини, що гасять вогонь, направляйте в місця найбільш інтенсивного горіння і не на полум'я, а на поверхню, яка горить;

– якщо горить вертикальна поверхня, воду подавайте в верхню її частину;

– в задимленому приміщенні використовуйте розпилений струмінь, який сприяє осадженню диму і зниженню температури;

– горючі рідини гасять сумішами, які утворюють піну, засипайте піском або ґрунтом, а також накривайте невеликі осередки покривалами, одягом, брезентом і т. д.;

– якщо горить електропровід, спочатку виверніть пробки або вимкніть вимикач, а потім починайте гасити вогонь;

– виходити із зони пожежі необхідно в навітряну сторону, туди звідки дме вітер.

Правильно використовуйте засоби гасіння пожеж:

– для приведення в дію пінного вогнегасника підніміть рукоятку догори і перекиньте її до упору, потім переверніть вогнегасник вверх дном. Струмінь піни, із сопла вогнегасника скеруйте на поверхню, яка горить (за відсутності струменя піни трусните вогнегасник або прочистіть отвір);

– вуглекислотний вогнегасник скеруйте розтрубом на поверхню, яка горить, обертаючи маховичок проти ходу годинникової стрілки до упору, відкрийте запірний вентиль. Снігоподібною масою, яка викидається з розтруба, покривайте поверхню, яка горить, до повного закінчення горіння. Не держіть розтруб голою рукою, можна обморозитися;

– для приведення в дію пожежних кранів, які розміщені в будинку (споруді), необхідно відкрити дверцята шафи і розкотити в напрямку осередку пожежі рукав, який з'єднаний з краном і стволом;

– відкрийте вентиль поворотом маховичка проти ходу годинникової стрілки і спрямуйте струмінь води із ствола на осередок горіння.

Найбільш доступними засобами гасіння займань і пожеж є вода, пісок або ґрунт, ручні вогнегасники, азбестові і брезентові покривала і навіть гілки дерев або одяг.

Запам'ятайте! Дотримання і своєчасне проведення профілактичних протипожежних заходів знижує можливість виникнення пожеж і займань у вашому домі (квартирі) та зменшує імовірність їх швидкого розповсюдження.

У разі виникнення пожежі за необхідності викликайте пожежну команду за телефоном – 101.

Типові правила з безпеки користування побутовими газовими приладами і апаратами

Відповідальними за цілісність і справний стан газового обладнання є об'єкти господарської діяльності, на балансі яких воно є, а в будинках і квартирах на праві приватної власності – їх власники.

Відповідальність за безпеку користування побутовими газовими приладами і апаратами в будинках, квартирах і за дотримання їх в належному стані несуть особи, що користуються газом. Відповідальність за стан димових і вентиляційних каналів в житлових будинках місцевих державних адміністрацій і відомчому житловому фонді несуть житлові експлуатаційні контори (домоуправління), а в будинках і квартирах на правах приватної власності – їх власники.

В житлових експлуатаційних та інших організаціях, що мають побутові газові прилади і апарати, наказом керівника повинні назначатися із числа керівного складу і спеціалістів особи, що відповідають за безпечну експлуатацію внутрішнього газового обладнання.

Відповідальні особи, за винятком власників будинків і квартир на праві приватної власності, повинні здати екзамен на знання правил з вимог безпеки в газовому господарстві.

Особи, що користуються газовими приладами і апаратами зобов'язані, пройти інструктаж в технічному кабінеті на об'єкті газового господарства або самостійно ознайомитися з Інструк-

цією (керівництвом) з експлуатації газових приладів і апаратів, що встановлені в квартирі або будинку.

Забезпечити цілісність і підтримання в порядку газового обладнання.

Слідкувати за нормальною роботою газового обладнання, димоходів і вентиляції, перевіряти тягу до ввімкнення і під час роботи газових приладів за відведенням продуктів згорання газу в димохід. Перед користуванням газифікованою пічкою перевірити чи відкрито повністю шибер, періодично очищати від сміття, битої цегли “кишеню” димоходу.

По закінченні користуванням газом закрити крани на газових приладах і перед ними, а при розміщенні балонів всередині кухні додатково закрити вентилялі балонів.

У разі несправності газового обладнання викликати працівників об'єкта газового господарства.

Закрити негайно крани пальників газових приладів при раптовому перериванні в подачі газу і повідомити аварійну службу об'єкта газового господарства.

У разі виявлення в приміщенні запаху газу негайно припинити користуватися газовими приладами, закрити крани на приладах і до них, відкрити вікна для провітрювання приміщень, викликати аварійну службу об'єкта газового господарства.

Не запалювати вогню, не палити, не включати освітлення і електроприлади, не користуватися електродзвінками.

Перед входом в підвали (погреби), до включення освітлення і електроприладів, треба переконатися у відсутності запаху газу.

При виявленні запаху газу в підвалах (погребях), під'їздах, у дворі або на вулиці необхідно:

- повідомити аварійну газову службу за телефоном – 104;
- вжити заходів щодо виведення людей із загазованого середовища та при появі відкритого вогню або іскри;
- до прибуття аварійної бригади організувати провітрювання приміщення.

Власники будинків і квартир на праві приватної власності, крім вищеназваних вимог, повинні своєчасно укладати договір на технічне обслуговування газового обладнання. Забезпечувати перевірку димоходів і вентиляційних каналів в терміни, які

встановлені правилами безпеки в газовому господарстві. В зимовий час періодично перевіряти оголовки з метою недопущення їх промерзання і закупорки.

В загазованій квартирі (приміщенні):

– для виключення іскріння, яке може призвести до вибуху (загорання газоповітряної суміші) забороняється вмикати і вимикати електричні прилади (освітлення, печі, каміни, праски, телевізори, магнітофони, радіо, дрилі та інші);

– користуватися електричними і акумуляторними ліхтарями, які не мають вибухонебезпечного виконання;

– користуватися електродзвоником;

– дзвонити по телефону;

– виконувати дії з металевими предметами для виключення удару один об одного;

– користуватися відкритим вогнем (запалювати сірники або запальничку, палити).

На загазованій ділянці місцевості:

– для уникнення іскріння, яке може призвести до вибуху (загорання газоповітряної суміші), забороняється ставити машини, заводити машини, що стоять, і проїжджати біля загазованого газового колодязя, газорозподільного пункту, групової резервуарної установки ближче 15 м з підвітряної сторони;

– користуватися електричними і акумуляторними ліхтарями, які не мають вибухонебезпечного виконання;

– виконувати дії зі металевими предметами з метою виключення удару один об одного;

– користуватися відкритим вогнем і розводити вогнища ближче 50 м від загазованої ділянки місцевості.

При виявленні запаху газу в квартирі (приміщенні), де встановлені газові прилади:

– негайно закрити крани на газових приладах і перед ними (при розміщенні балонів з скрапленим газом додатково закрити вентилі у балонів);

– взяти заходів із виведення людей із загазованих приміщень (квартири, дому);

– із не загазованого приміщення за телефоном “104” викликати аварійну газову службу і організувати провітрювання приміщення;

– по прибутті бригади аварійної газової служби діяти за їх вказівками.

Якщо ви відчули запаху газу в приміщеннях громадських будинків з масовим накопиченням людей необхідно:

– негайно за телефоном “104” повідомити газову аварійну службу;

– по селектору або іншими способами повідомити людей, що перебувають у приміщеннях, про негайне, без паніки, залишення приміщень;

– організувати провітрювання приміщень шляхом відкриття вікон і дверей;

– організувати чергування біля входів у приміщення щоб ніхто не міг увійти до приїзду бригади аварійної газової служби;

– при прибутті бригади аварійної газової служби діяти за їх вказівками.

Правила поведінки і дії при ураженні електричним струмом

Де підстерігає небезпека нас і наших дітей? Найкраще на це питання можуть відповісти лікарі опікових центрів. Саме їм доводиться боротися з наслідками батьківської безтурботності.

Коли дитина тільки пізнає світ, його увагу привертають такі предмети як розетка, штепсель, дроти. Намагаючись “дійти” до фізичної суті електрики, діти засовують у розетки цвяхи, дріт. Або, граючись з ввімкненим дротом, можуть ушкодити ізоляцію та одержати важкі опіки. Звичайно дорослі, побачивши це відразу кидаються на допомогу, ризикуючи теж стати постраждалими. Тоді допомога знадобиться і їм.

Що робити?

Відключити струм

Рятувати ураженого можна лише однією рукою. Інакше ви ризикуєте стати “частиною” електричного ланцюжка та одержати важкі опіки.

Якщо хтось схопився за оголений дріт – висмикнути дріт із розетки, відключити рубильник, викрутити запобіжні електропробки. Припустимо, це зробити не можна. Тоді треба відкинути дріт. Але не руками, а сухою дерев'яною палицею чи іншим предметом з хорошою ізоляцією.

Якщо постраждалий тримає дріт у затиснутій долоні, необхідно дріт перерубати. Для цього підійде інструмент з ізольованими рукоятками: сокира чи лопата з дерев'яним сухим держаклом, плоскогубці чи кусачки з ізоляцією.

Дроти, що зайнялися, небезпечно гасити водою. Їх краще накрити прогумованою тканиною або засипати піском.

Якщо людина лежить на землі поруч з обірваним дротом, до нього треба підходити, кинувши собі під ноги “ізоляцію” – наприклад, суху дошку, гумову ковдру, книги або стопку газет. На руки найкраще надягти гумові чи шкіряні сухі рукавички. На крайній випадок обмотати руки сухою тканиною.

Відтягніть постраждалого від місця, де поширюється струм, та перенесіть на безпечну ділянку. Для цього потрібно взяти його за краї одягу, попередньо обмотавши будь-якою сухою тканиною і свої руки. Діяти однією рукою, а другу опустити вниз. **Пам'ятайте: не можна торкатися відкритих частин тіла руками – це небезпечно, бо електричний струм проходить крізь тіло постраждалого.**

Негайно викличте швидку медичну допомогу (телефон – 103).

Як надати першу медичну допомогу постраждалому при електротравмах

Насамперед треба знизити температуру в місці опіку, приклавши лід з холодильника (можна і будь-які заморожені продукти, попередньо обгорнувши їх чистою тканиною). Підійде і холодна вода.

Якщо людина при свідомості, чи то дитина чи дорослий, дайте знеболююче типу анальгетик і заспокійливе (валеріанку, краплі Зеленіна, валокордин, корвалол). Ця травма впливає насамперед на центральну нервову і серцево-судинну системи.

На місце опіку накладають стерильну пов'язку, бажано так звану волого-висихаючу – із фурациліном. Але у кожному разі не змащують це місце жиром або маззю на жировій основі.

Якщо постраждалий втратив свідомість, але дихання є, його кладуть на бік. При порушенні дихання і серцебиття роблять масаж серця і штучне дихання “рот у рот” до приїзду бригади лікарів.

Потерпілий повинен лежати, у жодному разі не дозволяйте йому ні сидати, ні вставати. Це може призвести до важких наслідків, тому що в організмі виникають серйозні внутрішні розлади. Як і що робити далі повинен визначити тільки лікар.

Велика помилка, якщо електричний опік пробують гоїти вдома або амбулаторно. При сильних опіках пальців, долонь в перші два-три дні їх ще можна врятувати від некрозу (відмирання). Але пізніше – ні.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, щорічно від електротравм гине до 25 тисяч чоловік. Ще більше залишаються інвалідами. Але ці травмування трапляються не тільки в квартирі. Трапляються вони і на виробництві.

Способи надання першої медичної допомоги універсальні. І про неї ми вже розповіли. А от заходи безпеки відрізняються.

Не ремонтуйте включені у електромережу прилади та не працюйте з дротами під напругою.

Найголовніша особливість – ніколи не пробуйте голими руками виявити є чи ні електричний струм у дротах. Для цього є спеціальні пристрої, найпростіший з них – пробник.

Якщо ви працюєте з оголеними дротами, ремонтуєте електричну мережу – обов'язково повісте табличку “Не включати! Іде ремонт”.

Той, хто не знає таких прийомів, може сам стати жертвою.

Дії населення в разі виникнення НС природного характеру

До явищ стихійного лиха, які можливі на території України, відносяться: землетруси; повені (паводки, підтоплення, катастрофічне затоплення); селеві потоки; зсуви; сильний вітер (ураган, смерч), снігопад, хуртовина, бурі та інші явища природи, що виникають як правило раптово. До них можна також віднести і пожежі, особливо лісові і торф'яні. Вони порушують нормальну життєдіяльність людей, руйнують і знищують матеріальні цінності, а іноді призводять до загибелі людей.

Про загрозу виникнення стихійного лиха населення сповіщається через мережу провідного мовлення (через квартирні і зовнішні гучномовці), а також через місцеві

радіомовні станції, телебачення і, якщо дозволяє час, через засоби друку. В інформації вказується характер можливого надзвичайного явища, його масштаби, час виникнення і можливі наслідки, а також рекомендується, що необхідно робити до і під час стихійного лиха.

Кожний громадянин, який опиниться у районі стихійного лиха, зобов'язаний проявляти самовладання, особистим прикладом оказувати вплив на оточення, а за необхідності запобігати випадкам грабежів, мародерства та інших порушень законності.

Надавши першу допомогу членам сім'ї, ти хто поруч і самому собі, громадянин повинен брати участь в ліквідації наслідків стихійного лиха, використовувати для цього особистий транспорт, інструмент, медикаменти, перев'язочний матеріал і т. ін.

Землетруси

Землетруси – підземні поштовхи і коливання земної поверхні, що виникають внаслідок раптових зміщень і розривів у земній корі або верхній частині мантиї Землі, які передаються на великі відстані у вигляді пружних коливань.

Землетруси завжди викликали у різних людей розлад психіки, що проявлялися у неправильній поведінці. Слідом за гострою руховою реакцією часто настає депресивний стан з загальною руховою загальмованістю. Внаслідок цього, як показує статистика, більша частина отриманих травм серед населення пояснюється несвідомими діями потерпілих, обумовленими панічним станом і страхом.

Запобігти землетрусу неможливо, але у випадку оповіщення про загрозу землетрусу чи появи його ознак слід діяти швидко, але спокійно, впевнено і без паніки.

При завчасному попередженні про загрозу землетрусу, перш ніж залишити квартиру (дім), необхідно вимкнути нагрівальні пристрої і газ, якщо топилася піч – загасити її; після цього слід одягти дітей, старих, одягтися самому, взяти необхідні речі, невеликий запас продуктів харчування, медикаменти, документи і вийти на вулицю. На вулиці слід якомога швидше відійти від будівель і споруд у напрямку площ, широких вулиць, скверів, спортивних майданчиків, незабудованих ділянок, суворо дотримуючись встановленого громадського порядку.

Якщо землетрус почався раптово, коли зібратися і вийти з квартири (будинку) виявляється неможливим, необхідно зайняти місце (встати) у дверному прорізі; як тільки стихнуть перші поштовхи землетрусу – швидко вийти на вулицю та відійти від будівель, ліній електропередач та інших небезпечних об'єктів на безпечну відстань.

Далі необхідно діяти відповідно до обставин, що склалися, виконувати всі розпорядження органів управління з питань надзвичайних ситуацій.

Зсуви

Зсув – це сповзаюче зміщення ґрунтових мас на схилі під дією своєї ваги і додаткового навантаження внаслідок підмивання схилу, перезволоження, сейсмічних поштовхів, нерозумної діяльності людини та інших процесів.

Звичайно зсув починається не раптово. Спочатку з'являються щілини у ґрунті, розколини доріг і берегових укріплень, зміщуються будівлі, споруди, дерева, опори ліній електропередач і зв'язку, руйнуються підземні комунікації, а далі виникає повне руйнування будинків і споруд, що може привести і до загрози здоров'ю і життю людей.

Перш за все, треба пильно стежити за оповіщенням щодо умов проходження зсуву та небезпеки для людей, що відбувається, як слід діяти, що необхідно зробити удома, на подвір'ї.

Необхідно знати телефони управління з НС ситуацій і ЦЗ населення, підготуватися до можливої евакуації з місця зсуву та вивозу матеріальних цінностей.

Залишаючи приміщення, слід загасити вогонь, перекрити газові крани, вимкнути світло і електроприлади. Це допоможе уникнути пожежі.

Надати потерпілим першу допомогу, вивести свою сім'ю (сусідів та інших людей) у безпечну зону, взяти при можливості участь у локалізації і ліквідації осередків виникнення пожеж, огороженні небезпечних ділянок, виставленні спеціальних попереджувальних знаків, відключенні комунальних енергетичних систем. Далі діяти за вказівками органів управління з питань надзвичайних ситуацій і цивільного захисту населення.

Повені

При отриманні попередження про загрозу затоплення внаслідок виходу із русел великих та малих річок або внаслідок руйнування гребель водосховищ і виникнення катастрофічного затоплення слід дотримуватися встановленого порядку, без зволікання вийти в безпечні та підвищені місця. При рятувальних роботах необхідно проявляти витримку і самовладання, суворо дотримуватись вимог рятувальників. Не можна переповнювати рятувальні засоби (катери, човни, плоту і т.д.), оскільки це загрожує безпеці рятувальників і потерпілих.

Потрапивши у воду, слід скинути із себе важкий одяг і взуття, відшукати поблизу плаваючі чи підвищені над водою предмети, скористатися ними до отримання допомоги.

Якщо є час, то необхідно вжити заходи щодо рятування майна і матеріальних цінностей: перенести їх у безпечні місця, а самим зайняти верхні поверхи (горища), дахи будинків.

При достатньому часі попередження про паводок здійснюються заходи щодо підготовки і проведення завчасної евакуації населення та сільськогосподарських тварин, вивозу матеріальних цінностей з районів можливого затоплення, про що оголошується спеціальним розпорядженням місцевих державних адміністрацій. Населення про початок і порядок евакуації оповіщається з використанням місцевих радіотрансляційних мереж і телебачення, через адміністрацію об'єктів господарювання. Населенню повідомляють про місця розгортання збірних евакуаційних пунктів, строки прибуття на ці пункти, маршрути руху під час евакуації пішим порядком, а також інші відомості, що співвідносяться з місцевою обстановкою, очікуваним масштабом лиха.

За наявності достатнього часу, населення із небезпечних районів евакуюють разом з майном. З цією метою кожній родині надається автомобільний чи інший транспорт з зазначенням часу його подачі.

У випадку раптових паводків попередження населення проводиться всіма наявними технічними засобами оповіщення, з поміж яких – гучномовні і пересувні установки.

Раптовість виникнення повені викликає необхідність особливих дій і поведінки населення.

Якщо люди, що проживають у населеному пункті, спостерігають підйом води на першому поверсі чи інших поверхах і на вулиці, необхідно залишити квартиру, піднятися на верхні поверхи; якщо будинок одноповерховий – зайняти приміщення на горищах. При перебуванні на роботі згідно з розпорядженням адміністрації об'єкта господарювання слід, дотримуватися встановленого порядку, зайняти підвищені місця. Перебуваючи у полі при раптовому затопленні слід зайняти підвищені місця або дерева, використати різного роду плаваючі засоби, що є під рукою або зробити їх з колод, дощок, автомобільних камер, бочок, бідонів та інших підручних матеріалів, і легших за воду.

Безпека на воді

Досвід і спостереження свідчать, що нещасні випадки найчастіше трапляються при порушенні правил безпеки на воді. Кожному слід пам'ятати, що вода помилок не пробачає. Відпочиваючи, треба дотримуватися заходів безпеки та намагатися якнайшвидше навчитися плавати. Купайтеся краще вранці або ввечері, коли сонце гріє, але немає небезпеки перегрівання. Температура води повинна бути не нижче +17–19°C, у більш холодній – перебувати небезпечно.

Плавайте у воді не більше 20 хвилин, причому цей час повинен збільшуватися поступово, починаючи з 3–5 хвилин.

Не доводьте себе до ознобу. При переохолодженні можуть виникнути судоми, зупинка дихання, втрата свідомості. Краще купатися декілька разів по 15–20 хвилин.

Не входьте, не пірнайте у воду після тривалого перебування на сонці. Периферичні судини сильно розширені для більшої тепловіддачі. При охолодженні у воді настає різке рефлекторне скорочення м'язів, що веде за собою зупинку дихання.

Якщо немає поблизу обладнаного пляжу, вибирайте безпечно для купання місце з похилим схилом та твердим і чистим дном. У воду заходьте обережно. Ніколи не пірнайте в незнайомих місцях.

Не запливайте далеко, особливо за буї, тому що можна не розрахувати свої сили. Відчувши втому, не треба розгублюватися і прагнути якнайшвидше допливти до берега. Навчіться

відпочивати на воді. Для цього обов'язково необхідно вміти плавати на спині. Перевернувшись на спину і підтримуючи себе на поверхні легкими рухами кінцівок, ви зможете відпочити.

Якщо вас захопило течією, не намагайтеся з нею боротися. Треба пливати вниз за течією, поступово, під невеличким кутом, наближаючись до берега.

Не розгублюйтеся, навіть якщо ви потрапили у вир. Необхідно набрати побільше повітря в легені, зануритися у воду і, зробивши сильний ривок вбік, спливати.

Дуже обережно плавайте на надувних матрацах, автомобільних камерах і надувних іграшках. Вітром або течією їх може віднести дуже далеко від берега, а хвилиною – захлеснути, з них може вийти повітря і вони втратять плавучість.

Купання з маскою, трубкою і ластами потребує особливої обережності. Плавати треба тільки уздовж берега та обов'язково під постійним наглядом, щоб вчасно могла надійти допомога.

Не допускайте грубих ігор на воді: підпливати під тих, хто купається, хапати їх за ноги, “топити”, подавати помилкові сигнали про допомогу і т. ін.

Купання дітей у жодному разі не повинно проходити без нагляду дорослих, які добре вміють плавати. Вчитися плавати обов'язково потрібно під керівництвом інструктора або батьків.

Не лишайте біля води малят. Вони можуть оступитися і впасти, захлинутися водою або потрапити в яму.

Не наближайтеся до човнів і катерів, що пропливають поблизу вас.

Порушення цих правил залишаються головною причиною загибелі людей на воді.

Втім, називають і іншу причину загибелі на воді: спочатку самовпевненість, а потім страх. Причому відомо, що і від того, і від іншого часто рятують знання.

У вас починає судомити ногу. Знаючи, що це звичайна ситуація, ви повинні на секунду зануритися з головою у воду і, розпрямивши ногу, сильно рукою потягти її на себе за великий палець.

Зрозуміло, усі ці поради корисні, якщо ви вмієте плавати.

Перегрівання

Спочатку людина відчуває втому, головний біль, запаморочення, нудоту, спрагу. Пізніше – шум у вухах, задишку, прискорене серцебиття (збільшується почервоніння особи, нерідко бувають носові кровотечі). Якщо в цей час вжити необхідних заходів, захворювання не розвинеться. Але якщо постраждалий продовжує залишатися на сонці та у теплі, розвивається процес, обумовлений ураженням центральної нервової системи: важка задишка, частий і слабкий пульс, галюцинації, температура підвищується до 40°C, судороги, марення, можливий параліч дихання і припинення серцебиття.

Небезпека сонячного і теплового удару збільшується при фізичному навантаженні. Організм не встигає охолоджуватися і швидко перегрівається.

Що робити при перегріваннях?

Постраждалого необхідно укласти, припідняти голову, у тінь або прохолодне приміщення, припідняти голову та зняти одяг.

Найголовніше – охолодити організм. Необхідно прикласти холодні компреси до голови, шиї, грудей, можна обгорнути тіло мокрим простирадлом. Охолодження не повинно бути різким і швидким.

Якщо людина не знепритомніла, її треба напоїти холодною, трохи підсоленою водою, алкогольні напої виключаються.

При втраті свідомості потрібно покласти постраждалого на бік. При порушенні дихання негайно починати робити штучне дихання.

Буває, що погано людині стає вже вдома. Тоді добре допомагає обтирання оцтом, розбавленим пополам з водою. Одночасно потрібно дати холодне питво, дрібно, по кілька ковтків через кожні 3–5 хвилин. Можна поставити холодну клізму, а також дати жарознижувальну таблетку.

В усіх випадках перегрівання організму треба терміново викликати лікаря.

Запобігання перегріванню організму полягає в дотриманні норм прийому сонячно-повітряних ванн, що особливо важливо для дітей та осіб із захворюваннями серцево-судинної системи.

Уникнути сонячного удару дуже просто: одяг має бути з

легкої нещільної тканини, світлий, необхідно носити головної убір. По можливості треба дотримуватись питного режиму, не перебувати довго на сонці. Намагатися не зловживати витривалістю свого організму, більше бути в затінку, періодично прохолоджуватися.

Переохолодження

Можливі причини – тривале перебування у воді або навіть короткочасне перебування в крижаній воді. Реакція людини на переохолодження визначається ступенем адаптації організму до холоду.

Для його запобігання при купанні треба обмежувати час перебування у воді і регулювати перерви між заходами у воду.

Ці рекомендації розраховані на здорових і фізично підготовлених людей, що мають достатній ступінь тренуваності. Здорових дітей дошкільного віку можна купати у відкритих водоймах при температурі води +23–24 С по 1–3 хвилини і не більш 2-3 разів на день, тому що занадто різкі і часті перепади температури шкідливі для дитячого організму.

Здорові діти шкільного віку можуть починати купання при температурі води +20–21 С. Час перебування у воді потрібно збільшувати поступово – від 3–5 до 10–15 хв.

Аж до ознобу не повинні купатися люди будь-якого віку.

Ознаки переохолодження: озноб, тремтіння, синюшність шкірних покривів, губ, зниження температури тіла, біль у пальцях рук і ніг, поява “гусячої шкіри”, позіхання, гикавка, втрата свідомості. У постраждалого настає апатія, сонливість, загальна слабкість, поверхневе дихання. Ступінь і швидкість настання переохолодження залежать від температури води та адаптації організму до холоду.

При легкому ступені переохолодження з’являються озноб, м’язове тремтіння, загальна слабкість, утруднене пересування, поблідіння шкіри. Постраждалого необхідно тепло одягти, напоїти гарячим чаєм або кавою, змусити виконувати інтенсивні фізичні вправи. Подальше купання в цей день припиняється.

Середній ступінь переохолодження характеризується синюшністю губ і шкіряних покривів, ослабленням дихання, пульс стає рідшим, з’являється сонливість, втрачається спроможність до самостійного пересування.

Заходи по наданню першої допомоги

Важкий ступінь переохолодження призводить до втрати свідомості. Життєві функції поступово згасають.

При середньому і важкому ступені переохолодження постраждалого треба розтерти вовняною тканиною, зігріти під теплим душем (якщо його поміщають у ванну, то температуру води підвищують поступово від 30–35°C до 40–42°C), зробити масаж усього тіла. Потім тепло одягти, укласти в ліжко, зігріти грілками. Зігрівання повинно бути поступовим, щоб не було різкого перепаду температур.

Відмороження

Відмороження – це ушкодження, викликане місцевим переохолодженням тканин організму. Розвитку відмороження сприяє вологе повітря та вітер. Відмороження трапляються не тільки взимку або при сильному морозі, але і при теплій зимовій погоді, навесні або восени, тобто при температурі вище нуля. Небезпека одержати відмороження залежить не тільки від шкідливого впливу низьких температур, але і від ряду умов, наприклад порушення нормального кровообігу (тісне взуття, нерухомість). Навпаки, поліпшення кровообігу, перешкоджає відмороженню. Тому рух на холоді (ходьба, біг) посилює кровообіг, зігріває тіло, протидіє шкідливому впливу холоду. Небезпечний мороз для ослаблених, втомлених, голодних, хворих людей. Легко піддаються впливу холоду особи в стані алкогольного сп'яніння. Частіше піддаються впливу холоду периферичні частини тіла: пальці ніг і рук, а також ніс, вуха, щоки. Розрізняють 4 ступені відмороження тканин:

I ступінь – почервоніння, набряк тканин;

II ступінь – утворення пухирів, заповнених каламутною рідиною;

III ступінь – омертвіння шкіри й утворення струпа;

IV ступінь – омертвіння частини тіла.

Постраждалого з будь-яким видом відмороження необхідно помістити в тепле приміщення.

Потрібно дати гарячий чай, каву, вино.

Якщо побіліли щоки, ніс, вуха, достатньо розтерти їх чистою рукою до почервоніння і появи поколювання.

Краще розтирати відморожену частину тіла спиртом, горілкою, одеколоном. Якщо їх немає, розтирати потрібно м'якою рукавичкою, хутряним коміром або сухою фланеллю. Не можна розтирати снігом, тому що сніг не зігріває, а прохолоджує відморожені ділянки та ушкоджує шкіру.

Під час розтирання постраждалий повинен намагатися рухати ушкодженою кінцівкою.

Якщо відморожене місце припухло або з'явилися пухирі, то розтирання робити не можна. Потрібно покласти на відморожене місце пов'язку з товстим прошарком вати і доставити постраждалого до лікаря.

У профілактиці відморожень велику роль грає поступове загартовування організму і пристосування організму до холоду: ранкова фізична зарядка, повітряні ванни, заняття спортом.

Взуття має бути справним, сухим, не стискати ногу.

Одяг має бути щільним, легким, не сковувати рухів.

У морозну, а особливо у вітряну погоду, лице і руки варто змазати несолоним салом або риб'ячим жиром.

Рухи на холоді посилюють кровообіг і сприяють зігріванню тіла.

У морозну погоду не можна торкатися оголеною шкірою до металевих предметів, тому що це може викликати швидке відмороження.

Ожеледиця

Перед виходом із будинку надіньте на підошви та каблукки вашого взуття "льодоступи", якщо їх немає, можна вийти із ситуації таким чином:

– прикріпіть на каблук перед виходом шматок поролону (за розмірами каблука) або лейкопластиру;

– наклейте лейкопластир чи ізоляційну стрічку на суху підошву і каблук (хрест-навхрест або східцем) і перед виходом натріть піском (на один-два дні вистачає);

– натріть наждачним папером підошву перед виходом, а краще прикріпіть його на підошву (але від води піщинки наждачного паперу рано чи пізно обсипаються);

– намажте на підошву клей типу "Момент" та поставте взуття на пісок, після цього сміливо виходьте на вулицю.

Пам'ятайте, що кращими для льоду є підошви з мікропористої чи іншої м'якої основи та без високих каблуків.

Не виходьте без потреби на вулицю, якщо ви слабкі та неповоротні. Зачекайте, поки приберуть сніг і розкидають пісок на обмерзлий тротуар.

Як можна зменшити ризик травм в ожеледицю

Будьте напоготові під час ходьби в такі дні.

Ходіть не поспішаючи, ноги злегка розслабте в колінах, ступайте на всю підошву. Руки повинні бути не зайняті сумками. Пам'ятайте, що поспіх збільшує ймовірність отримання травм, тому виходьте із будинку не поспішаючи.

При порушенні рівноваги – швидко присядьте, це найбільш реальний шанс утриматися на ногах.

Падайте в ожеледицю з мінімальною шкодою для свого здоров'я. Відразу присядьте, щоб знизити висоту. У момент падіння стисніться, напружте м'язи, а доторкнувшись до землі, обов'язково перекотіться – удар, спрямований на вас, розтягнеться і втратить свою силу при обертанні.

Не тримайте руки в кишенях – це збільшує можливість не тільки падіння, але і більш важких травм, особливо переломів.

Обходьте металеві кришки люків. Як правило, вони покриті льодом. Крім того, вони можуть бути погано закріплені і перевертатися, що додає травмувань.

Не прогулюйтеся близько до проїжджої частини дороги. Це небезпечно завжди, а на слизьких дорогах особливо. Можна впасти та вилетіти на дорогу, а автомобіль може виїхати на тротуар.

Не перебігайте проїжджу частину дороги під час снігопаду та в ожеледицю. Пам'ятайте, що в ожеледицю значно збільшується гальмівний шлях машини і падіння перед автомобілем, що рухається, призводить, як мінімум, до каліцтва, а можливо, і до загибелі.

Якщо ви впали і через деякий час відчули біль в голові, нудоту, біль в суглобах, утворилися пухлини – терміново зверніться до лікаря в травмпункт, інакше можуть виникнути ускладнення з поганими наслідками.

Тримайтеся подалі від будинків – ближче до середини тротуару. Взимку, особливо в містах, дуже велику небезпеку

являють собою бурульки. Найбільшу небезпеку бурульки становлять у період танення льоду та снігу.

Гроза

Блискавка – це гігантський електричний розряд, що виникає внаслідок електризації атмосфери під час грози. Ми бачимо частіше за все лінійні блискавки, що рухаються з швидкістю сотень тисяч кілометрів в секунду та переносять електричні розряди силою у сотні і тисячі ампер. Температура в електричному розряді може перевищувати 25 000°C.

Від удару блискавки дуже часто руйнуються будинки, виникають пожежі, гинуть люди і тварини. Ще в старовину було помічено, що часто блискавка, смертельно уражає людей, не залишаючи на їх тілі ніяких слідів. Описані випадки, коли уражені блискавкою довго зберігали ту позу, в якій їх наздогнала паралізуюча дія, викликавши миттєве трупне залякнення. Були випадки, коли блискавка буквально спопеляла людей, залишаючи в цілості одяг, або “роздягала” своїх жертв, розкидаючи їх одяг на десятки метрів навколо, а людина при цьому залишалась живою. Інколи, проникнувши у приміщення, блискавка зовсім не завдає шкоди людям, а знімає позолоту з картинних рам, шпалер та переносить її на інші предмети.

Особливо загадково поводиться кульова блискавка. Вона може вибухнути, руйнуючи стіни, димоходи, а інколи поводить себе мирно стосовно людей. Передбачити поведінку блискавки практично неможливо.

Найбільша кількість смертельних випадків у грозу (90%) трапляється у сільській місцевості. Найчастіше блискавка вражає людину на відкритій місцевості, менше в приміщеннях, та ще менше у лісі під деревами. Тому треба пам'ятати про основні правила поведінки під час грози.

Перш за все уникайте відкритих місць! Якщо ви все ж таки опинились під час грози не в приміщенні, то намагайтесь сховатись в невеликих заглибинах, біля підніжжя високих схилів, в лісі. Дуже небезпечно перебувати на підвищенні (наприклад, на вершині пагорба), біля металевих конструкцій

(наприклад, біля залізної огорожі), ховатись під окремо стоячими деревами і під навісами!

Дуже небезпечно працювати на тракторі у відкритому полі. Люди, які знаходяться в автомобілі, краще захищені від ураження блискавкою.

Для захисту будинків та інших споруд використовують блискавковідводи (це – загострений металевий стрижень, що встановлюється на найвищій точці будинку та надійно заземлюється).

Щоб захистити невелику будівлю з металевою покрівлею, в тому числі житлові будинки, треба добре заземлити покрівлю, віконниці, водостічні труби. Будинки, що мають центральне опалення і газопровід, практично захищені від ударів блискавки. Навіть коли ви під час грози перебуваєте у захищеному приміщенні, дотримуйтесь додаткових заходів безпеки: вимкніть з електромережі телевізори, радіоприймачі та інші електроприлади, не користуйтеся телефоном, не торкайтесь до водопровідних кранів, не стійте поруч з димоходами і печами.

Проходження заряду блискавки через людину закінчується найчастіше миттєвою смертю у зв'язку з термічним ураженням головного і спинного мозку, серця, легень та інших внутрішніх органів. У деяких випадках можливе короткочасне припинення дихання.

Надати першу допомогу треба відразу, на місці події. Якщо потерпілий втратив свідомість, а дихання у нього збереглося, треба перш за все розстебнути йому одяг, укласти на спину, підкласти валик із одягу під шию, щоб створити кращу прохідність шляхів дихання. Потім треба очистити порожнину рота від крові, слини, блювотних мас за допомогою бинта або носової хустки, намотаної на вказівний палець.

Відсутність дихання при добре відчутному пульсі свідчить, що ураження блискавкою трапилося нещодавно. В цьому випадку треба негайно розпочати штучне дихання способом “рот в рот” або “рот у ніс”.

Удар блискавкою може призвести до зупинки серця. В цьому випадку треба негайно почати одночасно робити закритий масаж серця та штучне дихання і терміново викликати “швидку допомогу”. Повне відновлення серцевої діяльності можливе

тільки у лікувальних закладах за наявності спеціального обладнання.

Не можна закопувати постраждалого в землю.

Дії при загрозі стихійного лиха та отриманні штормового попередження

Уважно слухайте інформацію по телевізору та радіоприймачу про обстановку (час, напрямок руху та силу вітру), рекомендації про порядок дій. Не користуйтеся без потреби телефоном, бо по ньому можуть надійти якісь повідомлення.

Зберігайте спокій, попередьте сусідів, надайте допомогу інвалідам, дітям та людям похилого віку.

Підготуйте документи, одяг та зберіть найбільш необхідні й цінні речі, невеликий запас продуктів харчування на декілька днів, питну воду, медикаменти, кишеньковий ліхтарик, приймач на батарейках.

Підготуйтеся до відключення електромережі, закрийте газові крани, загасіть вогонь у печах.

Приберіть господарське майно з двору та балконів у будинок (підвал), обріжте сухі дерева, що можуть завдати шкоди вашому житлу.

Поставте на підлогу речі, що можуть впасти і спричинити травми.

Щільно зачиніть вікна, двері, горищні люки і вентиляційні отвори; віконне скло заклейте, по можливості, захистіть віконницями або щитами.

Навчіть дітей, як діяти під час стихійного лиха. Не відправляйте їх у такі дні у дитячий садок та школу.

Перейдіть у більш стійку капітальну будівлю, сховайтеся в підвалі або віддаленому від дерев і будинків погребі.

Худобу поставте у капітальному хліві, двері та ворота міцно зачиніть.

Дії під час стихійного лиха: зберігайте спокій, уникайте паніки, за необхідності надайте допомогу інвалідам, дітям, людям похилого віку та сусідам.

Зачиніть вікна та відійдіть від них якнайдалі.

Загасіть вогонь у печах, вимкніть електро- та газопостачання.

Зберіть документи, одяг, найбільш необхідні та цінні речі, продукти харчування на декілька днів, питну воду, медикаменти, ліхтарик, приймач на батареях.

Перейдіть у безпечне місце. Сховайтеся у внутрішніх приміщеннях – коридорі, ванній кімнаті, коморі або підвалі. Ввімкніть приймач, щоб отримувати інформацію.

Не намагайтесь перейти в іншу будівлю – це небезпечно.

Не користуйтеся ліфтами. Електромережу можуть раптово вимкнути.

Оминайте хиткі будівлі та будинки з хитким дахом, якщо лихо застало вас на вулиці, бо вони руйнуються дуже швидко. По можливості заховайтеся в підвал найближчого будинку.

Якщо ви на відкритій місцевості, щільно притисніться до землі на дні будь-якого заглиблення (яру, канави, кювету), захищаючи голову одягом чи гілками дерев.

Зупиніться, якщо ви їдете автомобілем. Не ховайтеся у ньому, а виходьте і швидко ховайтеся у міцній будівлі або на дні будь-якого заглиблення.

Уникайте різноманітних споруд підвищеного ризику, мостів, естакад, трубопроводів, ліній електромереж, водойм, потенційно небезпечних промислових об'єктів та дерев.

Дії після стихійного лиха: поведіться спокійно з дітьми та тими, хто отримав психічну травму в результаті лиха, оцініть ситуацію.

Допоможіть, по можливості, постраждалим, викличте медичну допомогу тим, хто її потребує.

Переконайтесь, що ваше житло не зазнало ушкоджень. Перевірте зовнішнім оглядом стан мереж електро-, газо- та водопостачання.

Не користуйтеся відкритим вогнем, освітленням, нагрівальними приладами, газовими плитами і не вмикайте їх до того часу, доки не будете впевнені, що немає витоку газу.

Перевірте, чи немає загрози пожежі. За необхідності сповістіть пожежну охорону.

Не виходьте відразу на вулицю – після того, як вітер стих, через кілька хвилин шквал може повторитися.

Будьте дуже обережні, виходячи з будинку. Остерігайтесь: частин конструкцій та предметів, що нависають на будівлях;

обірваних дротів від ліній електромереж; розбитого скла та інших джерел небезпеки.

Тримайтеся подалі від будинків, стовпів електромереж, високих парканів.

Обов'язково кип'ятить питну воду.

Не користуйтеся довго телефоном, окрім як для повідомлення про серйозну небезпеку.

Не користуйтеся ліфтами. Електромережу можуть вимкнути для ремонтних робіт.

Не поспішайте з оглядом міста, не відвідуйте зони руйнувань, якщо там не потрібна ваша допомога.

Дізнайтеся у місцевих органів державної влади та місцевого самоврядування адреси організацій, які відповідають за надання допомоги потерпілому населенню.

Додаток 11

ДОБРОВІЛЬНІ ФОРМУВАННЯ ТА СПЕЦІАЛЬНІ СЛУЖБИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Добровільні пожежні дружини

У суб'єктів господарювання, населених пунктах для здійснення заходів із запобігання виникненню пожеж та організації їх гасіння органи місцевого самоврядування за рішенням територіальних громад, а також керівники суб'єктів господарювання можуть утворювати пожежно-рятувальні підрозділи для забезпечення добровільної пожежної охорони.

Пожежно-рятувальні підрозділи для забезпечення добровільної пожежної охорони суб'єктів господарювання утворюються з числа їх працівників, а населених пунктів – з числа громадян, які постійно проживають у зазначеному населеному пункті.

Для забезпечення функціонування добровільної пожежної охорони утворюються пожежно-рятувальні підрозділи:

– за рішенням керівника суб'єкта господарювання – з числа його працівників;

– за рішенням органу місцевого самоврядування – з числа жителів відповідного населеного пункту.

Основними завданнями пожежно-рятувальних підрозділів добровільної пожежної охорони є забезпечення пожежної безпеки, запобігання виникненню пожеж та нещасних випадків на них, гасіння пожеж, рятування людей, а також надання допомоги у ліквідації наслідків інших надзвичайних ситуацій.

Пожежна дружина (команда) відповідно до покладеного на неї завдання:

- проводить заходи із запобігання виникненню пожеж;
- контролює дотримання вимог пожежної безпеки;
- здійснює гасіння пожеж, проводить евакуацію людей та матеріальних цінностей, вживає заходів для мінімізації або ліквідації наслідків пожеж;
- вживає заходів для постійного підтримання своєї готовності до виконання покладених на неї функцій;
- інформує ДСНС України про факти виникнення пожеж і порушення вимог пожежної безпеки, пожежонебезпечні ситуації;
- проводить роботу, спрямовану на формування у працівників підприємства та громадян свідомого ставлення до необхідності дотримання вимог пожежної безпеки, залучення їх до активної співпраці у заходах із запобігання виникненню пожеж, здійснення відбору серед них осіб, що виявляють бажання стати членами пожежної дружини (команди);
- вносить органам виконавчої влади та органам місцевого самоврядування пропозиції з питань забезпечення пожежної безпеки;

– бере участь:

- у проведенні конкурсів і громадських оглядів протипожежного стану об'єктів;
- разом з органами державного пожежного нагляду і освіти, молодіжними організаціями у заходах з утворення та організації роботи дружин юних пожежників;
- здійснює інші функції, передбачені актами законодавства.

Пожежні дружини (команди) поділяються на такі категорії:

1) пожежні дружини:

- першої категорії, що забезпечуються пожежними мотопомпами та первинними засобами для гасіння пожеж;
- другої категорії, що забезпечуються первинними засобами для гасіння пожеж;

2) *пожежні команди:*

– першої категорії, що забезпечують цілодобове чергування диспетчерів, водіїв пожежних машин та караульних у пожежних депо;

– другої категорії, що забезпечують цілодобове чергування диспетчерів та водіїв пожежних машин з перебуванням інших караульних за місцем роботи (навчання) або місцем проживання;

– третьої категорії, що забезпечують цілодобове чергування диспетчерів з перебуванням інших караульних (у тому числі водіїв пожежних машин) за місцем роботи (навчання) або місцем проживання.

Пожежну дружину (команду) очолює начальник, якого призначає на посаду і звільняє з посади керівник підприємства за пропозицією загальних зборів членів дружини (команди).

Начальник пожежної дружини (команди) має заступників, яких призначає на посаду та звільняє з посади керівник підприємства за поданням начальника дружини (команди), погодженим із загальними зборами членів дружини (команди).

У разі відсутності начальника пожежної дружини (команди) його обов'язки виконує один із заступників.

Членом пожежної дружини (команди) на добровільних засадах може бути особа з числа робітників, службовців, інженерно-технічних працівників підприємства та інших громадян, що досягла 21-річного віку і здатна за своїми здібностями та станом здоров'я виконувати покладені на неї обов'язки.

Протоколи про порушення вимог пожежної безпеки складають члени пожежної дружини (команди) в межах їх повноважень, передбачених пунктом 10 частини другої статті 255 Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Фінансове та матеріально-технічне забезпечення діяльності пожежної дружини (команди) здійснюється коштом підприємства.

Приміщення, засоби зв'язку, пожежна техніка, інше майно, а також кошти, що в установленому порядку надходять від юридичних та фізичних осіб (благодійна допомога, членські внески, плата за послуги тощо) для забезпечення діяльності

пожежної дружини (команди), підлягають обліку та використанню згідно з актами законодавства.

Спеціальні служби цивільного захисту

Спеціалізовані служби ЦЗ (енергетики, захисту сільсько-господарських тварин і рослин, інженерні, комунально-технічні, матеріального забезпечення, медичні, зв'язку і оповіщення, протипожежні, торгівлі та харчування, технічні, транспортного забезпечення, охорони громадського порядку) утворюються для проведення спеціальних робіт і заходів з цивільного захисту та їх забезпечення, що потребують залучення фахівців певної спеціальності, техніки і майна спеціального призначення:

1) об'єктові – на суб'єкті господарювання (шляхом формування з працівників суб'єкта господарювання ланок, команд, груп, що складають відповідні спеціалізовані ЦЗ захисту) – керівником суб'єкта господарювання;

2) галузеві – у системі центрального органу виконавчої влади (шляхом зведення об'єктових підрозділів у відповідну галузеву спеціалізовану службу ЦЗ) – центральним органом виконавчої влади. Перелік центральних органів виконавчої влади, в яких утворюються спеціалізовані служби ЦЗ, визначається Положенням про єдину державну систему ЦЗ;

3) територіальні (шляхом об'єднання об'єктових підрозділів у відповідну територіальну спеціалізовану службу ЦЗ місцевого рівня або об'єднання територіальних спеціалізованих служб ЦЗ місцевого рівня у регіональну спеціалізовану службу ЦЗ):

а) в Автономній Республіці Крим – Радою міністрів Автономної Республіки Крим або іншим органом, визначеним відповідно до нормативно-правових актів Верховної Ради Автономної Республіки Крим;

б) в області, містах Києві та Севастополі, районі – місцевою державною адміністрацією;

в) у місті обласного значення – органом місцевого самоврядування.

Органом управління спеціалізованою службою ЦЗ є:

1) відповідний орган, визначений Верховною Радою Автономної Республіки Крим, місцевою державною адміністрацією, органом місцевого самоврядування;

2) відповідний структурний підрозділ центрального органу виконавчої влади.

Спеціалізовані служби ЦЗ мають право на:

1) отримання від місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання інформації, необхідної для проведення робіт з ЦЗ;

2) безперешкодний доступ на об'єкти суб'єктів господарювання і їх територію для виконання аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, робіт з ліквідації наслідків НС;

3) встановлення вимог щодо додержання заходів безпеки для всіх осіб, які перебувають у зоні НС.

Об'єктові спеціалізовані служби утворюються для проведення спеціальних робіт і заходів з ЦЗ та їх забезпечення на СГ.

Об'єктові спеціалізовані служби утворюються керівником суб'єкта господарювання на суб'єкті з чисельністю працівників більше 50 осіб шляхом формування ланок, команд, груп.

СГ утворює спеціалізовані служби ЦЗ:

– спеціалізована служба комунально-технічна, інженерна та енергетики;

– спеціалізована служба матеріального забезпечення, торгівлі та харчування;

– спеціалізована медична служба;

– спеціалізована служба транспортного та технічного забезпечення;

– спеціалізована служба оповіщення та зв'язку;

– спеціалізована служба охорони громадського порядку;

– спеціалізована протипожежна служба;

– спеціалізована служба захисту сільськогосподарських тварин та рослин.

Основні завдання спеціалізованих служб:

1) участь у розробленні планів реагування на НС, планів ЦЗ на особливий період;

2) здійснення заходів з переведення спеціалізованих служб до функціонування в умовах НС та особливого періоду;

3) підготовка та здійснення контролю за готовністю органів управління, ланок, груп, команд або об'єктових підрозділів до дій за призначенням, їх забезпечення;

4) організація та проведення навчання за програмою спеціальної підготовки фахівців певної спеціальності, які входять до складу спеціалізованої служби;

5) підтримання у готовності техніки і майна спеціального призначення для виконання завдань з ЦЗ в мирний час та особливий період;

6) підготовка пропозицій щодо проведення спеціальних робіт і заходів з ЦЗ та їх забезпечення під час ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій та управління підрозділами спеціалізованих служб, що залучаються до таких робіт і заходів;

7) організація та взаємодія з органами управління та силами цивільного захисту функціональних і територіальних підсистем, їх ланок, які залучаються до ліквідації наслідків НС;

8) створення та поповнення матеріальних та інших ресурсів спеціалізованих служб.

Органом управління спеціалізованої служби є суб'єкт господарювання, який утворив таку службу.

Спеціалізовану службу очолює керівник відповідного органу господарювання.

Добровільне формування цивільного захисту

Добровільні формування ЦЗ утворюються під час загрози або виникнення НС для проведення допоміжних робіт із запобігання або ліквідації наслідків таких ситуацій за рішенням Ради міністрів Автономної Республіки Крим, центрального органу виконавчої влади, місцевої державної адміністрації, органу місцевого самоврядування.

Добровільне формування ЦЗ очолює начальник, який призначається і звільняється керівником органу, що утворив його, та є персонально відповідальним за виконання покладених на нього функцій.

Добровільні формування ЦЗ мають право:

1) на отримання від місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, суб'єктів господарювання та аварійно-рятувальних служб, що працюють у зоні НС, інформації, необхідної для проведення заходів і робіт із запобігання та ліквідації наслідків НС;

2) на безперешкодний доступ на об'єкти суб'єктів господарювання і їх територію для виконання аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт, робіт з ліквідації наслідків НС;

3) вимагати додержання заходів безпеки від усіх осіб, які перебувають у зоні НС.

До добровільних формувань ЦЗ включаються громадяни на добровільних засадах.

Громадяни, які виконують завдання із запобігання або ліквідації наслідків надзвичайних ситуацій у складі добровільного формування ЦЗ, мають право на:

1) отримання інформації про НС та про заходи необхідної безпеки;

2) забезпечення і використання під час виконання завдань із запобігання та ліквідації наслідків НС засобів індивідуального захисту;

3) відшкодування шкоди, заподіяної їхньому життю, здоров'ю під час виконання завдань із запобігання та ліквідації наслідків НС;

4) медичну допомогу та медико-психологічну реабілітацію у разі отримання фізичних та психологічних травм під час виконання завдань із запобігання та ліквідації наслідків НС.

Громадяни, які виконують завдання із запобігання та ліквідації наслідків НС у складі добровільного формування ЦЗ, зобов'язані:

1) виконувати завдання та обсяг робіт, визначені залежно від характеру ЦЗ;

2) дотримуватися заходів безпеки під час виконання завдань із запобігання та ліквідації наслідків НС, правил поведінки в зоні НС;

3) вивчати способи захисту від НС, надання домедичної допомоги, правила користування засобами захисту.

Добровільні формування ЦЗ на період виконання поставлених їм завдань на умовах повернення забезпечуються необхідним майном (приміщеннями, засобами зв'язку, автотранспортними засобами, оргтехнікою тощо) органом, що утворив таке формування.

Порядок залучення добровільних формувань та обсяги допоміжних робіт для добровільних формувань ЦЗ визнача-

ються органом, що утворив таке формування, або керівником робіт з ліквідації НС ситуацій в разі підпорядкування йому добровільних формувань.

Діяльність добровільних формувань ЦЗ після завершення виконання ними допоміжних робіт припиняється за рішенням органу, що утворив таке формування.

Страховання здоров'я та життя членів (учасників) добровільних формувань ЦЗ на період виконання ними допоміжних робіт здійснюється відповідно до законодавства.

Додаток 12

ОБ'ЄКТОВІ КОМІСІЇ З ПИТАНЬ НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЙ

Для координації робіт з ліквідації наслідків конкретної надзвичайної ситуації на державному, регіональному, місцевому та об'єктовому рівні у разі потреби утворюються спеціальні комісії з ліквідації наслідків НС, діяльність яких провадиться відповідно до положень про такі комісії.

Спеціальна комісія з ліквідації НС техногенного та природного характеру місцевого рівня (далі – Комісія) є координаційним органом, який утворюється рішенням суб'єкта господарювання.

Основні завдання комісії: координація робіт, пов'язаних з розробленням контрольно-профілактичних заходів щодо запобігання виникненню НС техногенного та природно-техногенного походження, зменшення матеріальних збитків внаслідок виникнення НС та раціонального використання коштів, спрямованих на ліквідацію їх наслідків; забезпечення виконання силами ЦЗ підприємства робіт, пов'язаних з подоланням та ліквідацією наслідків НС **об'єктового рівня**.

Комісія відповідно до покладених на неї завдань у звичайних умовах:

– організовує розроблення заходів щодо запобігання виникненню НС, промислової і екологічної безпеки, готує відповідні пропозиції про визначення прав і обов'язків у цій сфері відповідних посадових осіб на підприємстві;

- координує роботи, пов'язані з розробленням системи контролю-профілактичних заходів, спрямованих на запобігання виникненню НС, зменшення втрат і збитків внаслідок виникнення НС техногенного та природного характеру;

- вживає заходів із забезпечення контролю за реалізацією вимог техногенно-екологічної безпеки;

- організовує проведення експертизи найважливіших проектів заходів щодо техногенно-екологічної безпеки, їх впливу на навколишнє середовище та людину;

- вживає заходів по вдосконаленню методів спостережень і прогнозів стану навколишнього природного середовища, оперативного інформування органів державної та виконавчої влади і оповіщення працівників підприємства при виникненні НС;

- оцінює за матеріалами прогнозу масштаби можливих наслідків кожного ймовірного виду НС, обґрунтування потреб у силах і засобах, необхідних для ліквідації наслідків НС та визначення можливих збитків;

- організовує складання типового переліку можливих НС на підприємстві;

- забезпечує використання результатів прогнозів і досліджень під час визначення чинників виникнення НС;

- організовує контроль за створенням, раціональним розташуванням, цілеспрямованим використанням і своєчасним відновленням фінансових і матеріально-технічних резервів, призначених для ліквідації НС та їх наслідків;

- узагальнює пропозиції відділів про формування джерел надходження коштів, резервів матеріально-технічних і трудових ресурсів, встановлення порядку їх використання для проведення профілактичних заходів, спрямованих на зменшення ризику виникнення НС, утримання формувань ЦЗ, призначених для дій у разі виникнення НС, а також визначення розміру витрат на ліквідацію їх наслідків і допомогу потерпілим.

У надзвичайній ситуації

- надає директору – начальнику ЦЗ підприємства інформацію про виникнення НС об'єктового або місцевого рівня, готує оперативні відомості про вжиті заходи для подолання та ліквідації її наслідків;

- дає оцінку причинам виникнення НС, обставинам, що склались внаслідок її виникнення, приймає рішення про необхідність виділення додаткової матеріально-технічної допомоги для ліквідації наслідків цієї ситуації;

- організовує проведення експертизи щодо оцінки розмірів та масштабів заподіяної шкоди підприємства, території, навколишньому природному середовищу.

Комісія має право:

- заслуховувати керівний склад підприємства з питань, що належать до її компетенції;

- одержувати від керівного складу підприємства матеріали і документи, необхідні для вирішення питань, які вона розглядає;

- давати доручення керівникам з окремих питань технічно-екологічної безпеки та НС;

- розглядати матеріали про причини виникнення і наслідки надзвичайної ситуації, вносити відповідним органам пропозиції про притягнення до адміністративної відповідальності посадових осіб, винних у виникненні НС.

Керує роботою комісії її голова, а у разі відсутності голови – за його дорученням – начальник штабу ЦЗ підприємства. Персональний склад комісії затверджує директор підприємства. Перелік членів комісії, присутність яких під час розгляду питань з окремих видів НС обов'язкова, визначається головою комісії.

Робочим органом комісії, що забезпечує підготовку і організацію виконання її рішень, є штаб ЦЗ підприємства.

Комісія проводить засідання за необхідністю, але не менше одного разу на квартал. Голова комісії забезпечує скликання та проведення планових і позачергових її засідань, здійснює контроль за виконанням прийнятих рішень.

Рішення комісії, прийняті в межах її повноважень є обов'язковими для виконання структурними підрозділами підприємства.

Для підготовки і виконання окремих завдань комісії можуть тимчасово залучатися спеціалісти різного фаху, виходячи з характеру і складності питань, що вирішуються на засіданні комісії.

За членами комісії, які виконують доручення у робочий час, зберігається заробітна плата за основною посадою.

ОРГАНИ З ЕВАКУАЦІЇ

Захист населення від негативного впливу НС є першочерговим завданням регіональних та місцевих органів виконавчої влади, органів самоврядування всіх рівнів та керівників суб'єктів господарювання незалежно від форм власності.

Вивчення міжнародного та вітчизняного досвіду реагування на надзвичайні ситуації свідчить про те, що вирішення цього завдання потребує комплексного підходу, який передбачає виконання заходів щодо створення захисних споруд, забезпечення людей засобами індивідуального захисту, підготовки населення до дій за сигналами оповіщення про загрозу або виникнення НС, заздалегідь проведеного відселення, розосередження, евакуації населення та інших.

Основним способом захисту населення у разі загрози або виникнення НС на сьогодні залишається своєчасний і швидкий вивіз або вивід людей з небезпечної зони у безпечні місця, тобто їхня евакуація.

Евакуація – це організоване виведення чи вивезення із зони надзвичайної ситуації або зони можливого ураження населення, якщо виникає загроза його життю або здоров'ю, а також матеріальних і культурних цінностей, якщо виникає загроза їх пошкодження або знищення.

Порядок проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій, затверджений Кабінетом Міністрів України, визначає механізм здійснення організованого вивезення (виведення) населення із зон можливого впливу наслідків надзвичайної ситуації і розміщення його поза зонами дії вражаючих факторів джерел НС у разі виникнення безпосередньої загрози життю та заподіяння шкоди здоров'ю населення, а також заходів з евакуації матеріальних і культурних цінностей, якщо виникає загроза їх пошкодження або знищення.

На місцеві держадміністрації, органи місцевого самоврядування та суб'єкти господарювання, що проводять евакуацію населення, покладається:

– розроблення і виконання плану евакуації населення;

- визначення і підготовка безпечного району для евакуйованого населення і його життєзабезпечення;
- здійснення контролю за плануванням, підготовкою і проведенням заходів з евакуації підпорядкованими їм органами з евакуації.

До планування та здійснення заходів з евакуації залучається територіальні органи міністерств і відомств України в області.

Рішення про проведення евакуації приймають на:

- державному рівні – Кабінет Міністрів України;
- регіональному рівні – обласні держадміністрації;
- місцевому рівні – районні держадміністрації, відповідні органи місцевого самоврядування;
- рівні суб'єкта господарювання – його керівник.

Рішення про проведення евакуації населення із зони радіоактивного забруднення приймається місцевими держадміністраціями на підставі висновку санітарно-епідеміологічної служби відповідно до прогнозованого дозового навантаження на населення або за інформацією суб'єктів господарювання, які експлуатують ядерні установки, про випадки порушень у їх роботі.

У невідкладних випадках, зокрема у разі безпосередньої загрози життю та здоров'ю населення, рішення про проведення екстреної евакуації населення приймає керівник робіт з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації, а за його відсутності – керівник аварійно-рятувальної служби, який першим прибув у зону надзвичайної ситуації та має повноваження для прийняття таких рішень.

Обов'язковій евакуації підлягає населення у разі виникнення загрози аварії з викидом радіоактивних і небезпечних хімічних речовин, катастрофічного затоплення місцевості, масових лісових пожеж, зсувів, інших геологічних та гідрогеологічних явищ і процесів, збройних конфліктів.

Загальна евакуація населення проводиться із зон радіоактивного та хімічного забруднення, катастрофічного затоплення населених пунктів у разі руйнування гідротехнічних (гідрозахисних) споруд, хвиля прориву яких може досягнути зазначених населених пунктів менше ніж за чотири години.

Часткова евакуація проводиться для вивезення категорій населення, які за віком чи станом здоров'я у разі виникнення надзвичайної ситуації не здатні самотійно вжити заходів щодо збереження свого життя або здоров'я, а також осіб, які відповідно до законодавства доглядають (обслуговують) таких осіб.

Евакуація матеріальних і культурних цінностей проводиться у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій, які можуть заподіяти їм шкоду, за наявності часу на її проведення, що визначається на підставі інформації суб'єктів моніторингу, спостереження, лабораторного контролю та прогнозування надзвичайних ситуацій.

Евакуація населення проводиться у безпечні райони, визначені органом, який приймає рішення про проведення евакуації і здійснюється комбінованим способом, який передбачає вивезення основної частини населення з районів надзвичайних ситуацій усіма видами наявного транспорту, в поєднанні з виведенням пішим порядком.

Евакуйоване населення розміщується у готелях, санаторіях, пансіонатах, будинках відпочинку, дитячих оздоровчих таборах та у придатних для проживання будівлях підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності.

Розміщення евакуйованого населення здійснюється за встановленими видами та обсягами послуг з його життєзабезпечення.

Безпосереднє життєзабезпечення евакуйованого населення здійснюється спеціалізованими службами цивільного захисту.

Життєзабезпечення евакуйованого населення полягає у забезпеченні його водою, продуктами харчування, предметами першої необхідності, житлом, медичними послугами і засобами, комунально-побутовими послугами, транспортом та необхідною інформацією.

Наказами керівників суб'єктів господарювання створюються органи з евакуації та затверджуються положення про них, до яких належать, як правило, комісії з питань евакуації і збірні пункти евакуації (далі – ЗПЕ), також за відповідних умов проміжні пункти евакуації (далі – ПрПЕ) та приймальні пункти евакуації (далі – ППЕ).

Безпосереднє керівництво підготовкою до проведення заходів з евакуації на суб'єктах господарювання покладається на комісії з питань евакуації, яка взаємодіє з міською (районною) комісією, організовує обмін інформацією з місцевими державними адміністраціями, органами місцевого самоврядування у безпечних районах розміщення.

Проміжні пункти евакуації (ПрПЕ) створюються на суб'єктах господарювання, які у своїй виробничій діяльності використовують технології (матеріали), які в разі аварії можуть причинити до радіоактивного (хімічного) забруднення території або знаходяться в зоні впливу таких аварій інших суб'єктів господарювання та мають для цього відповідно підготовлених працівників і обладнання.

Приймальні пункти евакуації (ППЕ) суб'єкт господарювання створює за наявності у своїй власності розміщених у безпечному районі (за зоною дії надзвичайної ситуації) відповідних елементів інфраструктури життєзабезпечення.

Час на розгортання і підготовку органів з евакуації до роботи не повинен перевищувати чотирьох годин з моменту отримання розпорядження про проведення евакуації.

Комісії з питань евакуації суб'єктів господарювання відповідають за безпосереднє планування підготовку, організацію та здійснення евакуації працівників та їх сімей у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайної ситуації.

Комісія з питань евакуації, яка створена на суб'єкті господарювання здійснює:

- планування та організацію евакуації працівників суб'єкта господарювання та членів їх сімей;
- визначення та підготовку бази для розміщення працівників суб'єкта господарювання і членів їх сімей та їхнє життєзабезпечення у безпечних районах;
- контроль за підготовкою та проведенням заходів з евакуації на суб'єкті господарювання.

Склад органів з евакуації призначаються з числа керівного складу та працівників суб'єкта господарювання, на базі якого створюються ці органи.

Комісію очолює, як правило, один із заступників директора (керівника) суб'єкта господарювання.

До складу комісії з питань евакуації суб'єкта господарювання призначаються начальники основних служб (відділів), начальники цехів або їхні заступники, а також можуть входити групи (відповідальні):

- група (відповідальний) з оповіщення та зв'язку;
- група (відповідальний) з обліку евакуйованих працівників та інформації;
- група (відповідальний) з організації розміщення працівників в зоні безпечного проживання;
- група (відповідальний) з життєзабезпечення евакуйованих працівників.

Кількісний склад груп визначається з врахуванням кількості евакуйованих та масштабів і завдань евакуації, або призначаються відповідальні особи за відповідними напрямками.

Основні завдання комісії з питань евакуації суб'єкта господарювання:

- планування, підготовка та здійснення евакуації працівників та членів їх сімей у разі загрози або виникнення надзвичайних ситуацій;
- планування та розміщення евакуйованих працівників об'єкта та членів їх сімей у безпечних районах та організація прийняття евакуйованих, які прибувають з інших областей, міст і об'єктів;
- підготовка працівників та членів їх сімей до проведення заходів з евакуації;
- підготовка підпорядкованих органів з евакуації до виконання завдань за призначенням (вразі їх призначення);
- організація оповіщення працівників та членів їх сімей про початок евакуації;
- визначення зон можливих надзвичайних ситуацій на території суб'єкта господарювання;
- визначення безпечних районів розміщення евакуйованих працівників і членів їх сімей і надання пропозиції відповідному керівнику щодо закріплення цих районів за суб'єктом господарювання;

- участь у підготовці безпечних районів для розміщення евакуйованих працівників та членів їх сімей;

- оцінка обставин, що склалися у наслідок виникнення надзвичайної ситуації та підготовка пропозицій керівнику суб'єкта господарювання для прийняття рішення відносно проведення евакуації;

- організація евакуації працівників та членів їх сімей і вивозу матеріальних і культурних цінностей;

- залучення до виконання заходів з евакуації сил та засобів спеціалізованих служб цивільного захисту, формувань цивільного захисту та координація їх дій;

- контроль за підготовкою та розподілом усіх видів транспортних засобів для забезпечення евакуаційних перевезень;

- визначення станцій (місць) для посадки (висадки) працівників та членів їх сімей, маршрутів руху евакуйованих транспортними засобами та пішки;

- організація прийняття евакуйованих та ведення його обліку;

- контроль за розміщенням та організацією життєзабезпечення евакуйованих працівників та членів їх сімей;

- взаємодія з іншими органами управління та силами цивільного захисту відносно організації та здійснення заходів з евакуації на території міста, району;

- організація інформаційного забезпечення евакуйованих.

На суб'єктах господарювання, що потрапляють у зони можливих надзвичайних ситуацій, з чисельністю працюючого персоналу менш як 50 осіб комісії з питань евакуації не утворюються, а призначається особа, що виконує функції зазначеної комісії і яка відповідає за планування, підготовку та проведення заходів.

Для завчасного планування евакуаційних заходів комісіями з питань евакуації розробляються План евакуації працівників, матеріальних і культурних цінностей.

Плани евакуації працівників розробляються незалежно від кількості працюючих.

В стаціонарних лікувальних закладах враховується увесь медичний персонал та максимальна розрахункова кількість ліжко-місць, а в навчальних закладах – загальна кількість педагогічних працівників і учнів (студентів, вихованців).

Розробка плану здійснюється на підставі рішення комісії, у якому визначається:

- аналіз ситуації, яка склалася або може скластися;
- безпечні райони (населені пункти) для розміщення евакуйованого населення;
- час початку евакуації та час закінчення;
- порядок вивезення працівників транспортними засобами або виведення пішки;
- організація управління евакуацією;
- всебічне забезпечення евакуації населення.

План евакуації працівників, матеріальних і культурних цінностей у разі загрози або виникнення надзвичайної ситуації розробляються комісією з питань евакуації, підписуються її головою, затверджуються керівником суб'єкта господарювання, який утворив таку комісію, погоджуються місцевою державною адміністрацією, органом місцевого самоврядування, на території якого планується розміщення евакуйованого населення.

Плани щороку уточнюються до 1 березня станом на 1 січня поточного року. Внесення змін до Планів засвідчується підписом голови комісії з питань евакуації.

Загальне керівництво плануванням та проведенням заходів з евакуації на суб'єктах господарювання здійснює керівник.

З отриманням розпорядження про проведення евакуації керівники суб'єктів господарювання організують оповіщення працівників про початок евакуації, організують евакуацію в повному обсязі, згідно із затвердженим планом евакуації, уточнюють підлеглим завдання і порядок проведення запланованих заходів з урахуванням обстановки, що склалася, керують евакуацією, організують роботу служб цивільного захисту щодо всебічного забезпечення заходів з евакуації, взаємодію місцевими державними адміністраціями і органами місцевого самоврядування з питань розміщення евакуйованих на визна-

ченій адміністративній території, доповідають про хід евакуації голові комісії з питань евакуації вищого рівня.

При виникненні значних (великих) аварій на виробництві, у разі дії на людей шкідливих факторів, евакуація організовується шляхом їх перевезення автомобільним транспортом або негайного виведення у безпечні райони. При цьому ЗПЕ не розгортаються.

При введенні воєнного стану персонал суб'єкта господарювання перед початком проведення евакуації може забезпечуватися евакуаційними посвідченнями або маршрутними листами в установленому порядку.

Організовується і здійснюється транспортне забезпечення евакуаційних перевезень.

Евакуація населення проводиться у два етапи:

перший – від місця перебування населення до межі зони забруднення;

другий – від межі зони забруднення до пункту розміщення евакуйованого населення в безпечних районах.

На межі зони забруднення у проміжному пункті евакуації здійснюється пересадка евакуйованого населення з транспортного засобу, що рухався забрудненою місцевістю, на незабруднений транспортний засіб.

Під час пересадки населення за необхідності здійснюється його санітарна обробка та спеціальна обробка одягу, майна і транспорту.

Після проведення спеціальної обробки транспортний засіб використовується для перевезення населення забрудненою місцевістю.

Списки громадян, які підлягають евакуації, складаються у трьох примірниках, один з яких залишається в особи, яка здійснює управління об'єктом господарювання, будинком, другий – після уточнення списків надсилається на збірний пункт евакуації (у разі одержання рішення про проведення евакуації), третій – на приймальний пункт евакуації. Такі списки коригуються щороку особами, які здійснюють управління об'єктами господарювання та будинками.

ШТАБ З ЛІКВІДАЦІЇ НАСЛІДКІВ НАДЗВИЧАЙНОЇ СИТУАЦІЇ ОБ'ЄКТОВОГО РІВНЯ

Штаб з ліквідації НС утворюється уповноваженим керівником з ліквідації НС об'єкту.

Для безпосередньої організації і координації аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт з ліквідації наслідків НС утворюється штаб з ліквідації наслідків НС, який є робочим органом керівника робіт з ліквідації наслідків НС.

Рішення про утворення та ліквідацію штабу з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації, його склад приймає керівник робіт з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації.

Керівництво роботою штабу з ліквідації наслідків НС здійснює його начальник, який призначається керівником робіт з ліквідації наслідків НС.

До роботи в штабі залежно від рівня НС залучаються командири формувань ЦЗ, що беруть участь у ліквідації НС та спеціалісти підприємства.

Персональний склад штабу з ліквідації НС визначає уповноважений керівник з ліквідації НС, який забезпечує його діяльність та встановлює режим роботи.

У своїй діяльності штаб з ліквідації НС залежно від її рівня взаємодіє із спеціальною комісією з ліквідації НС техногенного та природного характеру об'єктового рівня.

Основним завданням штабу з ліквідації НС є безпосередня організація і координація аварійно-рятувальних робіт з ліквідації НС.

Штаб з ліквідації НС відповідно до покладених на нього завдань:

– визначає зону ураження НС, кількість і місця перебування в ній людей, організовує їх рятування та подання медичної допомоги;

– збирає дані про обстановку в зоні НС, аналізує та узагальнює їх;

- визначає головний напрям ліквідації НС, приймає рішення про проведення аварійно-рятувальних робіт, захист працівників від її наслідків;

- розробляє оперативні плани ліквідації НС та її наслідків, зосереджує в районі НС необхідні сили і технічні засоби та своєчасно вводить їх у дію;

- визначає кількість і склад невоєнізованих формувань ЦЗ, необхідних для ліквідації НС, порядок і терміни їх залучення;

- організовує взаємодію формувань ЦЗ, залучених до ліквідації НС, з метою ефективного використання їх потенціалу;

- здійснює керівництво роботами з ліквідації НС;

- веде облік робіт, що були проведені формуваннями ЦЗ під час ліквідації НС;

- веде облік загиблих та постраждалих унаслідок НС;

- здійснює інформування працівників об'єкту про наслідки та прогноз розвитку НС, хід її ліквідації та правила поведінки в зоні НС;

- веде оперативно-технічну документацію та складає звіт для подання органам, що призначив уповноваженого керівника з ліквідації НС.

Під час ліквідації НС у підпорядкування уповноваженого керівника з ліквідації НС переходять усі формування ЦЗ підприємства, що залучаються до ліквідації НС. Залежно від обставин, що склалися в зоні НС, уповноважений керівник з ліквідації НС приймає рішення щодо:

- проведення евакуаційних заходів, зупинення діяльності підприємства;

- зупинення аварійно-рятувальних робіт у разі підвищення рівня загрози життю особового складу формувань ЦЗ підприємства та інших осіб, які беруть участь у ліквідації НС.

Штаб з ліквідації НС забезпечується комплектом аварійно-рятувальної документації на електронних (паперових) носіях, засобами постійного зв'язку з відповідними органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування.

Під час ліквідації НС залежно від її рівня штабом з ліквідації НС ведеться оперативно-технічна документація:

- карта (схема) зони НС;

- оперативний журнал з ліквідації НС;

- оперативні плани ліквідації НС;
- журнал обліку особового складу невоєнізованих формувань ЦЗ залучених до ліквідації НС;
- журнал обліку аналізів проб (повітря, води та ґрунту), який ведеться у разі потреби, залежно від виду НС;
- план матеріально-технічного забезпечення ліквідації НС.

Після ліквідації надзвичайної ситуації працівники штабу з ліквідації НС систематизують документи, формуючи архівну справу у двох примірниках. Уповноважений керівник з ліквідації НС подає органу, що його призначив, звіт щодо прийнятих рішень і стан справ під час ліквідації НС.

За працівниками штабу з ліквідації НС на час виконання покладених на них обов'язків зберігається заробітна плата за основним місцем роботи.

Матеріально-технічне забезпечення роботи штабу з ліквідації НС і його працівників здійснюється відповідно до законодавства.

Додаток 15

ФОРМУВАННЯ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

Формування ЦЗ належать до комплексу сил ЦЗ держави та взаємодіють з оперативно-рятувальною службою, аварійно-рятувальними службами, спеціалізованими службами ЦЗ, пожежно-рятувальними підрозділами.

У своїй діяльності формування керуються Конституцією України, законами України, указами Президента України та постановами Верховної Ради України, прийнятими відповідно до Конституції України та законів України, актами Кабінету Міністрів України, іншим законодавством України.

Утворюються формування для проведення великих обсягів робіт з ліквідації наслідків НС, воєнних (бойових) дій чи терористичних актів, а також для проведення відновлювальних робіт.

Основними силами ЦЗ об'єкта є його формування. Саме вони в разі виникнення НС об'єктового рівня залучаються керівництвом суб'єкта господарювання до ліквідації їх наслідків.

Об'єктові формування є також базою для утворення територіальних формування ЦЗ на відповідній території (область, місто обласного значення, район).

Потреба у кількості та видах формувань ЦЗ визначається керівником суб'єкта господарювання відповідно до потенційних небезпек природного, техногенного, соціального характеру, що загрожують підпорядкованому об'єкту та його працівникам з врахуванням того, що "...основну частину робіт, пов'язаних з реагуванням на надзвичайну ситуацію або усуненням загрози її виникнення, виконують сили цивільного захисту підприємства, установи чи організації, де виникла така ситуація...".

Формування створюються суб'єктами господарювання, які мають чисельність працюючого персоналу понад 50 осіб та володіють транспортною, будівельною, комунальною, медичною, пожежною та іншою спеціальною технікою і відповідають одній з таких умов:

– віднесені до відповідної категорії ЦЗ (особливої важливості, першої або другої категорії);

– мають стратегічне значення для економіки і безпеки держави та (або) продовжують свою виробничу діяльність в особливий період;

– експлуатують ОПН або ПНО.

Формування цивільного захисту – позаштатні підрозділи, які створюються суб'єктами господарювання на непрофесійній основі.

Формування призначені для проведення великих обсягів робіт з ліквідації наслідків НС, а також проведення відновлювальних робіт на об'єктах суб'єктів господарювання, що їх створили.

За рішенням місцевих держадміністрацій, міських рад у містах обласного значення та за згодою керівників суб'єктів господарювання об'єктові формування ЦЗ можуть залучатися до виконання завдань за призначенням на об'єктах інших суб'єктів господарювання чи на визначених територіях.

До формувань призначаються на добровільній основі працівники суб'єкта господарювання, які здатні за станом здоров'я виконувати роботи в умовах НС, у тому числі чоловіки віком від 18 до 60 років та жінки – від 18 до 55 років, за

винятком вагітних жінок, жінок, які мають дітей віком до 8 років, інвалідів I та II групи, та осіб, що входять до складу професійних аварійно-рятувальних служб.

У разі призову працівників на військову службу під час мобілізації формування ЦЗ доукомплектовуються працівниками, які не призначені для доукомплектування Збройних сил, інших військових формувань, правоохоронних органів спеціального призначення та Державної спеціальної служби транспорту, не залучені до роботи в оборонній сфері та сфері забезпечення життєдіяльності населення.

Чисельність працівників, які призначаються до складу формувань ЦЗ, не повинна перевищувати 10–15 відсотків загальної чисельності працюючих у суб'єкта господарювання.

Призначення працівників до формувань ЦЗ та керівників цих формувань здійснюється відповідно до укладеного трудового договору згідно з рішенням про утворення таких формувань.

Основні завдання формувань ЦЗ:

– проведення аварійно-рятувальних та інших невідкладних робіт з ліквідації НС (крім аварійного обслуговування суб'єктів господарювання та окремих територій), у тому числі ситуацій, що виникли внаслідок воєнних (бойових) дій або терористичних актів;

– проведення відновлювальних робіт, що потребують залучення великої кількості людей і техніки у мирний час та в особливий період;

– здійснення заходів щодо життєзабезпечення населення, яке постраждало від НС, воєнних (бойових) дій або терористичних актів;

– виконання робіт з локалізації зони впливу шкідливих і небезпечних факторів, що виникають під час аварійних ситуацій і аварій на ОПН;

– гасіння великих пожеж;

– проведення спеціальної обробки техніки, будівель, майна, територій та санітарної обробки людей;

– інженерне, транспортне, матеріально-технічне забезпечення заходів цивільного захисту;

– забезпечення функціонування системи зв'язку ЦЗ;

– обслуговування захисних споруд цивільного захисту.

Основні функції формувань ЦЗ:

- проведення загальної та спеціальної розвідки у зоні НС;
- пошук, рятування та надання домедичної допомоги постраждалим;
- здійснення заходів щодо локалізації НС, у тому числі тих, що виникли внаслідок воєнних (бойових) дій або терористичних актів;
- рятування матеріальних та культурних цінностей;
- здійснення заходів щодо відновлення роботи пошкоджених об'єктів життєзабезпечення населення;
- санітарне очищення та знезараження території.

Функції конкретних формувань ЦЗ визначаються в положеннях про ці формування.

Організаційна структура формувань цивільного захисту

Організаційна структура формувань визначається органами державної влади, органами місцевого самоврядування та суб'єктами господарювання, які утворили ці формування, з урахуванням Примірного розрахунку створення територіальних та об'єктових формувань ЦЗ та Рекомендованих організаційних структур та оснащення формувань ЦЗ.

Органи та суб'єкти господарювання, які утворили формування, залежно від можливостей можуть змінювати кількість техніки і працівників в організаційних структурах територіальних та об'єктових формувань в межах, що дозволяють цим формуванням виконувати завдання за призначенням.

Об'єктові та територіальні формування ЦЗ можуть створюватись як загони, групи, команди, санітарні дружини, пункти, ланки, відділення, пости, автоколони, автозаправні станції, з оснащенням автотранспортною, інженерною будівельною, комунальною, спеціальною технікою, механізмами, обладнанням та устаткуванням.

Добровільні формування ЦЗ доцільно створювати як групи, ланки, пости з оснащенням механізмами, обладнанням та устаткуванням.

Рекомендовані організаційні структури об'єктових формувань цивільного захисту:

- рятувальна ланка – 8 осіб;
- аварійно-технічна ланка – 8 осіб;

- електротехнічна група – 13 осіб;
- санітарний пост (ланка) – 4 особи;
- евакуаційна (технічна) група – 12 осіб;
- ланка радіаційної і хімічної розвідки – 4 особи;
- пост радіаційного та хімічного спостереження – 2–4 особи;
- ланка зв'язку – 7 осіб;
- мобільний пункт харчування – 25 осіб;
- мобільний пункт матеріально-технічного забезпечення – 14 осіб.

Визначення порядку розгортання формувань та приведення їх в готовність здійснюється у режимі повсякденного функціонування суб'єкта господарювання, територіальної підсистеми єдиної державної системи ЦЗ об'єкта.

Залучення формування ЦЗ до дій за призначенням здійснюється згідно з планами реагування на надзвичайні ситуації, планами взаємодії органів управління та сил ЦЗ у разі виникнення НС, ПЛАС, а також планами ЦЗ на особливий період. Рішення про залучення об'єктових формувань ЦЗ до дій за призначенням приймають керівники суб'єктів господарювання, які створили ці формування.

Додаток 16

ОПОВІЩЕННЯ ПРО НАДЗВИЧАЙНУ СИТУАЦІЮ

Правовою основою організації оповіщення населення області при загрозі чи виникненні НС є Конституція України, Кодекс, Постанови Кабінету Міністрів “Про затвердження Положення про організацію оповіщення про загрозу виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій та зв'язку у сфері цивільного захисту”, “Положення про єдину державну систему цивільного захисту”, накази центрального органу виконавчої влади з питань НС, відповідні розпорядження обласної державної адміністрації та інші акти.

Одним із основних завдань Цивільного захисту України, як державної системи органів управління, сил і засобів, які створені для організації і забезпечення захисту населення від наслідків

НС техногенного, екологічного, природного та воєнного характеру, є оповіщення населення про загрозу і виникнення НС у мирний і воєнний часи та постійне інформування його про наявну обстановку. Локальні системи оповіщення функціонують на об'єктах підвищеної небезпеки, зона ураження від яких у разі виникнення на них НС досягає заселених територій або інших підприємств, установ і організацій.

Локальні системи оповіщення забезпечують оповіщення і подальше інформування про загрозу виникнення або виникнення НС:

- керівника та працівників ОПН, інших підприємств, установ, організацій та населення, які перебувають у зоні можливого ураження;

- чергових аварійно-рятувальних служб.

Об'єктові системи оповіщення створюються і функціонують на ОПН, об'єктах з масовим перебуванням людей, в інтернатних закладах (для дітей, осіб з фізичними, психічними, інтелектуальними та сенсорними порушеннями, осіб похилого віку), закладах охорони здоров'я, які мають ліжковий фонд, пенітенціарних установах, на підприємствах, в установах і організаціях УТОСу та УТОГу, на інших підприємствах, в установах і організаціях, що надають послуги особам з інвалідністю та маломобільним групам населення, визначених місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування, або за місцем роботи зазначених осіб, на промислових підприємствах, вузлових залізничних станціях, у шахтах, місцях збереження небезпечних речовин, на яких зона можливого ураження у разі загрози виникнення або виникнення НС не поширюється за їх територію.

Об'єктові системи оповіщення забезпечують оповіщення керівників та інших працівників об'єкта, осіб, які постійно або тимчасово перебувають на території об'єкта або в його охоронних зонах, про загрозу виникнення або виникнення НС.

Для привернення уваги перед доведенням інформації до населення про загрозу виникнення або виникнення НС передається попереджувальний сигнал “Увага всім”, а саме: уривчасте звучання електросирен, часті гудки транспорту,

зокрема у запису мережами радіомовлення та через вуличні гучномовні пристрої.

Тривалість звучання попереджувального сигналу становить три – п'ять хвилин. Після попереджувального сигналу здійснюється трансляція телерадіомережами відповідних повідомлень про загрозу виникнення або виникнення надзвичайної ситуації із супроводженням інформації жестовою мовою та/або субтитруванням, якщо вона є голосовою, і аудіокоментуванням, якщо вона є візуальною.

Рішення про оповіщення у разі загрози виникнення або виникнення НС приймають такі посадові особи:

- на загальнодержавному рівні – Прем'єр-міністр України за пропозиціями центральних органів виконавчої влади;

- на територіальному рівні – Голова Ради міністрів Автономної Республіки Крим, голови обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій;

- на місцевому рівні – голови місцевих держадміністрацій або органів місцевого самоврядування;

- на об'єктовому рівні – керівники об'єктів.

Для виконання основних завдань оповіщення, які визначені керівними документами, а саме: забезпечення своєчасного проходження інформації між органами управління щодо ступенів готовності; оповіщення керівного складу, населення про загрозу радіоактивного, хімічного і бактеріологічного ураження, про загрозу і виникнення НС у мирний і особливий період та постійне інформування його про наявну обстановку.

Система оповіщення працює за принципом відбору каналів з єдиної національної системи зв'язку. Апаратура оповіщення розташована на відповідних об'єктах органів управління, електрозв'язку, чергових відділах МВС, на радіо-теле-передавальних центрах та інших визначених підприємствах і установах.

Для оперативного доведення відповідної інформації до керівного складу по телефонах застосовуються стійки циркулярного виклику та апаратура автоматизованого багатоканального оповіщення.

Для передачі попереджувального сигналу “УВАГА ВСІМ” застосовуються електричні сирени централізованого і автоном-

ного включення, наявна кількість яких в основному забезпечує озвучення території де проживає населення області.

Інформація до населення доводиться через радіотрансляційні вузли, радіо-теле-передавальні центри по дротовому мовленню до якого підключено радіоточки і вуличні гучномовці, по визначеним радіо та телевізійним каналам.

На випадок виникнення НС безпосередньо на потенційно небезпечних підприємствах за їх рахунок створюються **об'єктові системи оповіщення**.

Готовність систем оповіщення забезпечено шляхом:

- організованої цілодобової чергової відповідних служб;
- налагодження телефонного зв'язку чергових служб потенційно небезпечних підприємств, зона ураження яких може поширюватися на заселені території або території інших підприємств, установ, організацій з оперативно-черговою службою пункту управління облдержадміністрації, чергових служб органів МВС в містах та районах області;

- завчасної підготовки персоналу чергових служб до дій у НС;

- впровадження автоматизованих систем оповіщення з використанням сучасних технологій;

- якісного експлуатаційно-технічного обслуговування апаратури і технічних засобів оповіщення та системи зв'язку.

Забороняється відключати радіотрансляційні точки та абонентські лінії, через які здійснюється запуск електросирен, від мереж радіомовлення, демонтувати вуличні гучномовці без погодження з відповідними органами управління з питань ЦЗН.

Згідно з планами, затвердженими Головою Ради міністрів Автономної Республіки Крим, головами обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій (місцевих держадміністрацій та органів місцевого самоврядування), оперативно-чергові служби на пунктах управління Ради міністрів Автономної Республіки Крим, обласних, Київської та Севастопольської міських держадміністрацій (чергові служби органів місцевого самоврядування) проводять технічні перевірки територіальних (місцевих) автоматизованих систем централізо-

ваного оповіщення з включенням електросирен та інших технічних засобів оповіщення (не рідше одного разу на квартал).

Перед проведенням технічної перевірки системи оповіщення впродовж трьох днів населення попереджають про це через засоби масової інформації. Час проведення перевірки встановлюється Головою Ради міністрів Автономної Республіки Крим, головами обласних, Київської та Севастопольської міських, районних держадміністрацій, органів місцевого самоврядування.

Контроль за станом готовності спеціальних, локальних та об'єктових систем оповіщення, а також проведення їх технічних перевірок організовується керівниками об'єктів, на яких встановлено зазначені системи.

Додаток 17

НАКАЗ ДСНС 21.12.2019 р. № 738 ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ ВКАЗІВКИ З ПІДГОТОВКИ НАСЕЛЕННЯ ДО ДІЙ У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ НА 2020 – 2021 РОКИ

I. ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ

1.1. Організаційно-методичні вказівки з підготовки населення до дій у надзвичайних ситуаціях на 2020 – 2021 рік (далі – Організаційно-методичні вказівки) підготовлено відповідно до статті 39 Кодексу цивільного захисту України.

1.2. Метою Організаційно-методичних вказівок є надання практичних рекомендацій суб'єктам забезпечення цивільного захисту різних рівнів з питань застосування вимог законодавства у сфері навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях.

1.3. Організаційно-методичні вказівки рекомендуються для використання керівниками суб'єктів забезпечення цивільного захисту різного рівня, зокрема, для організації відповідної роботи керівників підрозділів з питань цивільного захисту та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту.

II. РЕКОМЕНДАЦІЇ МІНІСТЕРСТВАМ, ІНШИМ
ЦЕНТРАЛЬНИМ ОРГАНАМ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ,
МІСЦЕВИМ ОРГАНАМ ВИКОНАВЧОЇ ВЛАДИ ТА
ОРГАНАМ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ,
ПІДПРИЄМСТВАМ, УСТАНОВАМ ТА ОРГАНІЗАЦІЯМ

2.1. Керівникам центральних органів виконавчої влади з метою забезпечення навчання з питань цивільного захисту посадових осіб центральних органів виконавчої влади, а також суб'єктів господарювання, що належать до сфери їх управління, рекомендовано:

1) забезпечити організацію та проведення: командно-штабних навчань (штабних тренувань) з працівниками органів управління та сил цивільного захисту функціональної підсистеми з урахуванням Методичних рекомендацій щодо підготовки та проведення командно-штабних навчань органів управління цивільного захисту, затверджених наказом ДСНС від 29.01.2014 р. № 44 (у редакції наказу ДСНС від 18.05.2017 р. № 273); навчально-практичних заходів з підготовки працівників галузевих спеціалізованих служб відповідно до вимог Положення про спеціалізовані служби цивільного захисту, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 8.07.2015 р. № 469;

2) забезпечити своєчасне проходження функціонального навчання посадовими особами згідно з додатком 1 до Порядку проведення навчання керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 23.10.2013 р. № 819 (із змінами) (далі – Порядок функціонального навчання);

3) надати практичну допомогу та забезпечити контроль проведення на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери управління: навчання працівників за програмами підготовки до дій у надзвичайних ситуаціях згідно з вимогами Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26.06.2013 р. № 444 (далі – Порядок

навчання населення); спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту згідно з вимогами Порядку організації та проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України від 28.11.2019 р. № 991 (далі – Порядок проведення СОН (СОТ));

4) надати закладам освіти, які належать до сфери управління, рекомендації щодо організації освітнього процесу з питань формування у осіб, які навчаються, необхідних знань, умінь та навичок щодо забезпечення необхідного рівня безпеки у надзвичайних ситуаціях відповідно до майбутнього профілю роботи, галузевих норм і правил;

5) запланувати і провести з керівним складом та фахівцями, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту, підбиття підсумків з виконання основних заходів з навчання працівників діям у надзвичайних ситуаціях за окремий плановий період і визначення завдань на наступний плановий період.

2.2. Керівнику функціональної підсистеми навчання дітей дошкільного віку, учнів та студентів діям у надзвичайних ситуаціях (з питань безпеки життєдіяльності) єдиної державної системи цивільного захисту в межах визначених Законом України “Про освіту” повноважень центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки:

1) надати методичні рекомендації щодо освітньої діяльності у закладах дошкільної, загальної середньої, професійно-технічної та вищої освіти, незалежно від підпорядкування, типів і форми їх власності, з виконання вимог Кодексу цивільного захисту України щодо обов'язковості навчання дітей дошкільного віку, учнів та студентів діям у надзвичайних ситуаціях;

2) визначити у типових освітніх програмах загальний обсяг навчального навантаження і очікувані результати навчання за окремими обов'язковими предметами з вивчення учнями питань особистої безпеки в умовах загрози та виникнення надзвичайної ситуації, правил пожежної безпеки і основ цивільного захисту;

3) передбачити відповідно до вимог статті 39 Кодексу цивільного захисту України під час розроблення стандартів

освітньої діяльності для кожного рівня вищої освіти в межах кожної спеціальності перелік компетентностей та нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти у сфері цивільного захисту;

4) надати роз'яснення закладам вищої освіти всіх типів і форм власності про визначення обов'язкових освітніх компонентів (обов'язкові навчальні дисципліни тощо) під час розроблення освітніх програм у межах кожної спеціальності, запланованих на них кредитів ЄКТС та очікуваних результатів навчання з формування у здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти компетентностей з питань безпеки у надзвичайних ситуаціях та другого (магістерського) рівня вищої освіти поглиблених теоретичних знань, практичних умінь і навичок за обраною спеціальністю (чи спеціалізацією) з превентивного і аварійного планування та управління заходами цивільного захисту.

2.3. Керівникам територіальних підсистем єдиної державної системи цивільного захисту та їх ланок у межах визначених законодавством України повноважень державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування з метою забезпечення навчання з питань цивільного захисту посадових осіб місцевих державних адміністрацій та суб'єктів господарювання, що належать до сфери їх управління, посадових осіб органів місцевого самоврядування та суб'єктів господарювання комунальної власності, а також здійснення підготовки населення до дій у надзвичайних ситуаціях рекомендовано:

1) забезпечити організацію та проведення заходів з підготовки: органів управління територіальної підсистеми та підпорядкованих їм сил цивільного захисту з урахуванням вимог Порядку підготовки до дій за призначенням органів управління та сил цивільного захисту, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26.06.2013 р. № 443, плану основних заходів цивільного захисту України на рік, річного плану відповідних територіальних підсистем та їх ланок; територіальних спеціалізованих служб цивільного захисту відповідно до вимог Положення про спеціалізовані служби цивільного захисту, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 8.07.2015 р. № 469; територіальних формувань цивільного

захисту відповідно до вимог Порядку утворення, завдання та функції формувань цивільного захисту, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 9. 10.2013 р. № 787; функціонального навчання керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту, місцевих державних адміністрацій, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій, що належать до сфери їх управління, у відповідних навчально-методичних центрах сфери цивільного захисту;

2) організувати контроль здійснення практичної підготовки під час проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту на підприємствах, в установах та організаціях, що належать до сфери управління, згідно з вимогами Порядку проведення СОН (СОТ);

3) передбачити у період проведення в адміністративно-територіальних одиницях командно-штабних навчань з органами управління та силами цивільного захисту проведення суб'єктами господарювання не менше ніж 30 відсотків запланованої у поточному році кількості спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту;

4) скласти та подати в установлений термін заявки на функціональне навчання за державним замовленням на плановий рік на підставі потреби у навчанні, використовуючи результати обліку осіб на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці, які зобов'язані проходити функціональне навчання, та періодичності проходження функціонального навчання окремих категорій осіб, зазначеної у додатку 1 до Порядку функціонального навчання;

5) затвердити організаційно-методичні вказівки щодо навчання працівників і непрацюючого населення діям у НС та організувати контроль за їх виконанням;

б) забезпечити: інформування населення про надзвичайні ситуації, у зоні яких або у зоні можливого ураження від яких може опинитися місце проживання громадян, а також про способи захисту від впливу небезпечних факторів, викликаних такими ситуаціями; підготовку та видання навчальних, навчально-наочних посібників, розповсюдження інформаційних матеріалів, буклетів, пам'яток тощо; діяльність консультаційних

пунктів при органах місцевого самоврядування, особливо в частині створення умов для оволодіння громадянами навичками користування найбільш поширеними засобами захисту і надання допомоги постраждалому у невідкладному стані; запровадження постійних рубрик у засобах масової інформації, зокрема друкованих, а також за допомогою інформаційно-комунікаційних технологій, аудіовізуальних та інтерактивних засобів та соціальної реклами; подання звітності з питань навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях відповідно до Примірного табеля термінових та строкових донесень з питань цивільного захисту, затвердженого наказом ДСНС від 11.10.2014 р. № 578 (далі – Табеля термінових донесень);

7) спланувати проведення з керівним складом територіальної підсистеми та керівництвом підпорядкованих підприємств, установ та організацій підбиття підсумків з виконання основних заходів з навчання працівників діям у надзвичайних ситуаціях за окремий плановий період і визначення завдань на наступний плановий період.

2.4. Керівникам підприємств, установ та організацій з метою здійснення навчання працівників з питань цивільного захисту, зокрема правилам техногенної та пожежної безпеки, рекомендується:

1) забезпечити проходження особами, які залучаються до проведення безпосередньо на підприємствах, в установах та організаціях інструктажів, навчання і перевірки знань з питань цивільного захисту, пожежної та техногенної безпеки спеціальної підготовки у навчально-методичних центрах сфери цивільного захисту;

2) утворити навчальні групи та здійснити навчання працівників діям у надзвичайних ситуаціях шляхом курсового та індивідуального навчання за Програмою загальної підготовки працівників до дій у надзвичайних ситуаціях, затвердженою наказом ДСНС від 06.06.2014 р. № 310;

3) затвердити програми спеціальної підготовки працівників, що входять до складу спеціалізованих служб і формувань цивільного захисту, та забезпечити проведення з ними занять безпосередньо на підприємствах, в установах та організаціях або

на договірній основі у навчально-методичних центрах сфери цивільного захисту;

4) організувати проведення під час прийняття на роботу і за місцем праці інструктажів працівників з питань цивільного захисту та дій у надзвичайних ситуаціях, розроблених на підставі програм підготовки працівників та чинних на підприємстві, в установі та організації правил, інструкцій, планів реагування на надзвичайні ситуації, інших нормативно-правових актів з питань цивільного захисту, техногенної та пожежної безпеки;

5) визначити порядок проведення з працівниками протипожежних інструктажів та занять з пожежно-технічного мінімуму з призначенням відповідальних за їх проведення з урахуванням вимог Правил пожежної безпеки в Україні, затверджених наказом МВС від 30.12.2014 р. № 1417, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 5.03.2015 р. за № 252/26697;

б) організувати відповідно до погоджених з місцевими органами виконавчої влади, виконавчими органами місцевого самоврядування та територіальними органами ДСНС графіків проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту: розроблення та затвердження у встановленому порядку планів проведення спеціальних об'єктових навчань з питань цивільного захисту, спеціальних об'єктових тренувань спеціалізованих служб і формувань цивільного захисту, об'єктових тренувань з питань цивільного захисту у закладах освіти; проведення навчально-методичними центрами сфери цивільного захисту інструкторсько-методичних занять з керівництвом спеціальних об'єктових навчань з питань цивільного захисту на суб'єктах господарювання, віднесених до однієї із категорій цивільного захисту або тих, хто продовжує виробничу діяльність в особливий період чи має в користуванні хоча б один об'єкт підвищеної небезпеки; роботу об'єктових комісій із залученням представників відповідного територіального органу ДСНС з оцінки готовності (допуску) персоналу до проведення спеціальних об'єктових навчань з питань цивільного захисту; практичну підготовку персоналу відповідно до вимог

Порядку проведення СОН (СОТ); подання до місцевого органу виконавчої влади (органу місцевого самоврядування) та територіального органу ДСНС звіту за результатами проведених спеціальних об'єктових навчань і тренувань;

7) забезпечити: проходження в установленому порядку функціонального навчання працівниками відповідно до вимог Порядку функціонального навчання; організацію та впровадження навчальних планів і програм обов'язкових навчальних дисциплін з формування у здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти компетентностей з питань безпеки у надзвичайних ситуаціях та другого (магістерського) рівня вищої освіти з питань планування та управління заходами цивільного захисту; проходження посадовими особами навчання з питань пожежної безпеки за програмами навчання з питань пожежної безпеки з урахуванням вимог Порядку навчання населення; ведення документації з питань організації навчання працюючого населення (переліки навчальних груп, осіб керівного складу і фахівців, які підлягають у поточному році навчанню у сфері цивільного захисту, та посадових осіб, які проходять навчання та перевірку знань з питань пожежної безпеки, робочі навчальні плани і програми, розклади занять, графіки консультацій, журнали навчання, плани підготовки і проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань тощо);

8) обладнати (оновити) в кожному окремо розташованому структурному підрозділі підприємства, установи та організації інформаційно-довідковий куточок з питань цивільного захисту та забезпечити його наповнення навчальними і наочними посібниками, передбаченими загальною програмою підготовки працівників до дій у надзвичайних ситуаціях, інформаційними стендами з доведення основних заходів, що виконуються підприємством, установою, організацією відповідно до об'єктового плану реагування на надзвичайні ситуації;

9) вжити заходів щодо удосконалення матеріально-технічної бази з підготовки працівників до дій у надзвичайних ситуаціях шляхом виділення ділянок, споруд, приміщень для обладнання в них навчальних ділянок, пунктів, класів тощо.

III. РЕКОМЕНДАЦІЇ ТЕРИТОРІАЛЬНИМ ОРГАНАМ ДСНС УКРАЇНИ, НАВЧАЛЬНО-МЕТОДИЧНИМ ЦЕНТРАМ СФЕРИ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

3.1. Керівникам територіальних органів ДСНС з метою ефективної організації навчання населення щодо дій у надзвичайних ситуаціях рекомендовано:

1) взяти участь у заходах з підготовки органів управління та сил цивільного захисту територіальної підсистеми, передбачених планом основних заходів цивільного захисту України;

2) здійснювати методичне керівництво та ведення обліку проведених заходів з питань: підготовки органів управління та сил цивільного захисту на регіональному та місцевому рівнях; проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту на підприємствах, в установах та організаціях відповідної адміністративно-територіальної одиниці;

3) організувати державний нагляд (контроль) за дотриманням періодичності проходження навчання керівним складом та фахівцями, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту; проходженням особами, які залучаються до проведення навчання, інструктажів і перевірки знань з питань цивільного захисту, пожежної безпеки та дій у надзвичайних ситуаціях, спеціальної підготовки у навчально-методичних центрах сфери цивільного захисту;

4) організувати роботу з вивчення стану організації та здійснення навчання населення до дій у надзвичайних ситуаціях шляхом: проведення оцінки знань посадових осіб територіальних органів міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, місцевих органів виконавчої влади, суб'єктів господарювання незалежно від форми власності з питань пожежної безпеки; участі в роботі комісій з оцінки готовності (допуску) персоналу підприємств, установ та організацій до проведення спеціальних об'єктових навчань з питань цивільного захисту; вибіркового оцінювання знань з питань цивільного захисту працівників підприємств, установ та організацій в обсязі програм підготовки до дій у надзвичайних ситуацій; аналізу поданих підприємствами, установами та організаціями звітів про підготовку та проведення спеціальних об'єктових навчань і

тренувань з питань цивільного захисту; організації контролю за обладнанням на підприємствах, в установах та організаціях інформаційно-довідкових куточків і перевірки відповідності їх тематичного наповнення планувальним документам з цивільного захисту; участі в тренуваннях з учасниками освітнього процесу у закладах дошкільної, загальної середньої та професійно-технічної освіти відповідної адміністративно-територіальної одиниці під час проведення Тижнів безпеки дитини та Днів цивільного захисту згідно зі зведеними планами-графіками проведення цих заходів, що розробляються відповідними територіальними органами управління освітою;

5) узагальнити звіти про підготовку та проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту впродовж року на території відповідної адміністративно-територіальної одиниці та підготувати пропозиції щодо удосконалення цих заходів у наступному році;

б) організувати взаємодію з навчально-методичними центрами у сфері цивільного захисту згідно з пунктом 6 Типового положення про територіальні курси цивільного захисту та безпеки життєдіяльності, навчально-методичні центри цивільного захисту та безпеки життєдіяльності, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України від 16.10.2018 р. № 835, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 05.11.2018 р. за № 1256/32708;

7) забезпечити контроль виконання планів і програм навчально-методичними центрами у сфері цивільного захисту, а також підприємствами, установами, організаціями, які в установленому порядку проводять навчання посадових осіб з питань пожежної безпеки;

8) брати активну участь у підбитті підсумків роботи керівного складу територіальної підсистеми та її ланок з виконання основних заходів з навчання працівників діям у надзвичайних ситуаціях за окремий плановий період і визначення пріоритетних завдань на наступний плановий період;

9) звітувати про виконану роботу з питань навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях згідно з вимогами Табеля термінових донесень.

3.2. Керівникам навчально-методичних центрів сфери цивільного захисту з метою організації та навчально-методичного забезпечення навчання керівного складу органів управління цивільного захисту та населення діям у надзвичайних ситуаціях рекомендовано:

1) на підставі затверджених програм функціонального навчання розробити робочі навчальні програми з функціонального навчання для кожної відокремленої групи слухачів у рамках, визначеного Розподілу категорій осіб керівного складу і фахівців для проходження ними функціонального навчання у навчально-методичних центрах, передбачивши в них: для слухачів з числа керівників центральних органів виконавчої влади та їх заступників, керівників структурних підрозділів центральних органів виконавчої влади тривалість навчання за робочими навчальними програмами до 72 годин; для слухачів з числа керівників місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та їх заступників, керівників структурних підрозділів місцевих органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування тривалість навчання за робочими навчальними програмами від 40 до 45 годин; для слухачів з числа посадових осіб, на яких покладено обов'язки з питань цивільного захисту (за відсутності окремої штатної одиниці), тривалість навчання за робочими навчальними програмами від 32 до 36 годин; для слухачів з числа керівників суб'єктів господарювання та їх заступників, залежно від чисельності працюючих та категорії за заходами цивільного захисту такого суб'єкта, тривалість навчання за робочими навчальними програмами від 24 до 27 годин; з іншими категоріями осіб керівного складу та фахівцями проводити функціональне навчання за робочими навчальними програмами з функціонального навчання тривалістю до 18 годин; під час визначення тематичного наповнення робочих навчальних програм не допускати їх перенасичення загальною тематикою, що не враховує конкретні посадові обов'язки з цивільного захисту слухачів;

2) комплектування навчальних груп (за державним замовленням від 15 до 20 слухачів, за контрактом від 10 до 15 слухачів) здійснювати відповідно до планів комплектування із

урахуванням таких обсягів навчального навантаження з функціонального навчання для відповідних категорій працівників Центру: начальник Центру та його заступник з навчально-виробничої роботи, завідувач територіальних курсів та його заступник (за наявності), завідувач навчально-консультаційного пункту – до 180 навчальних годин на рік; майстер виробничого навчання – до 240 навчальних годин на рік; викладач-методист – від 360 до 540 навчальних годин на рік; викладач – не менше ніж 600 навчальних годин на рік (на одну ставку викладача), але не більше ніж 750 навчальних годин на рік (з урахуванням фактичного часу на проведення групових занять з посадовими особами, які беруть участь у командно-штабних навчаннях з органами управління цивільного захисту);

3) спланувати та провести в адміністративно-територіальних одиницях, де передбачено проведення командно-штабних навчань з органами управління та силами цивільного захисту територіальних підсистем єдиної державної системи цивільного захисту та їх ланками, групові заняття з посадовими особами місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування, територіальних органів ДСНС до початку проведення таких командно-штабних навчань;

4) здійснювати функціональне навчання та його навчально-методичне забезпечення згідно з Положенням про організацію навчального процесу з функціонального навчання, затвердженим наказом Міністерства внутрішніх справ України від 21.10.2014 р. № 1112, зареєстрованим в Міністерстві юстиції України 05.11.2014 р. за № 1398/26175 (зі змінами), застосовуючи основну форму навчання з відривом від виробництва, а також виїзну за контрактами на базі навчально-консультаційних пунктів та за умови наявності договорів (угод) із суб'єктами господарювання безпосередньо на їх навчально-виробничій базі;

5) погодити із суб'єктами господарювання графіки використання закріпленої за навчально-методичними центрами сфери цивільного захисту навчально-виробничої бази цих суб'єктів господарювання для проведення практичних занять зі слухачами;

б) проаналізувати стан виконання державного замовлення з навчання керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією та здійсненням заходів цивільного захисту у попередньому році, та подати у встановлені терміни пропозиції щодо обсягів державного замовлення на наступний рік;

7) спільно з відповідними територіальними органами ДСНС розробити та подати на затвердження в установленому порядку плани-графіки проведення практичної підготовки осіб керівного складу і фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів цивільного захисту на підприємствах, установах, організаціях відповідної адміністративно-територіальної одиниці;

8) підготувати та провести згідно із затвердженими планами-графіками практичної підготовки інструкторсько-методичні заняття та інструктажі на підприємствах, в установах та організаціях у межах відповідних адміністративно-територіальних одиниць. Перелік навчально-виробничих завдань у планах проведення інструкторсько-методичних занять та строки їх проведення узгодити із замовниками, враховуючи такі показники тривалості робочого часу, який витрачається працівниками Центру на виконання індивідуального навантаження з проведення таких занять та інструктажів: 32 години на одне спеціальне об'єктове навчання суб'єкту господарювання, який віднесено до категорії цивільного захисту або за умови продовження ним виробничої діяльності в особливий період чи експлуатації хоча б одного об'єкта підвищеної небезпеки; 24 години на одне спеціальне тренування територіальної спеціалізованої служби цивільного захисту регіонального (область, м. Київ) рівня підпорядкування; 16 годин на одне спеціальне тренування територіального формування цивільного захисту обласного, міського (міст обласного значення), м. Києва та районів у м. Києві підпорядкування або об'єктове тренування закладу вищої освіти; 8 годин на показовий День цивільного захисту або показовий Тиждень безпеки дитини на базі одного із закладів загальної середньої або дошкільної освіти міста обласного (районного) значення. Для інших суб'єктів господарювання

створити зручні і доступні умови для отримання керівництвом навчання (тренування) необхідної консультації або іншої послуги відповідно до запита підприємства, установи, організації;

9) вивчати стан та методики навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях на підприємствах, в установах і організаціях під час підготовки спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту. Узагальнені результати проведеної роботи оприлюднювати на своєму офіційному веб-сайті;

10) забезпечити: проведення групових занять з посадовими особами ланок територіальних підсистем єдиної державної системи цивільного захисту, де у поточному році передбачено проведення командно-штабних навчань з органами управління та силами цивільного захисту; методичний супровід заходів з практичної підготовки, що проводяться підприємствами, установами, організаціями, під час спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту шляхом надання планових консультацій, роз'яснень, видання методичних рекомендацій, оформлення зразків документів, тематичних папок тощо; надання в установленому порядку послуг з навчання посадових осіб з питань пожежної безпеки; проходження спеціальної підготовки особами, які залучаються підприємствами, установами та організаціями до проведення навчання та перевірки знань посадових осіб з питань пожежної безпеки, спеціального навчання (пожежно-технічного мінімуму) та перевірки знань працівників зайнятих на роботах з підвищеною пожежною небезпекою, призначені керівниками навчальних груп з проведення занять за програмою загальної підготовки працівників до дій у надзвичайних ситуаціях, а також проводять інструктажі з питань цивільного захисту, пожежної безпеки та дій у надзвичайних ситуаціях; методичне супроводження видання місцевими органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування навчальних, навчально-наочних посібників, брошур, розповсюдження ними інформацій-

них матеріалів, буклетів тощо з питань навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях;

11) надавати консультаційну, аналітичну, методичну та іншу кваліфіковану підтримку підприємствам, установам, організаціям з питань планування діяльності з цивільного захисту та навчання населення діям у надзвичайних, аварійних ситуаціях та в умовах терористичного акту;

12) надати практичну допомогу підприємствам, установам, організаціям у забезпеченні навчальними посібниками керівників навчальних груп з проведення занять за програмою загальної підготовки працівників до дій у надзвичайних ситуаціях;

13) спланувати на підставі плану проведення навчальних зборів у ДСНС та у разі необхідності забезпечити проходження особами, які уклали контракти про перебування у резерві служби цивільного захисту, курсу базової підготовки за посадами та обраними спеціальностями у складі органів управління;

14) здійснювати взаємодію з відповідними територіальними органами ДСНС за напрямками, передбаченими пунктом 6 Типового положення про територіальні курси цивільного захисту та безпеки життєдіяльності, навчально-методичні центри цивільного захисту та безпеки життєдіяльності, затвердженого наказом Міністерства внутрішніх справ України від 16.10.2018 р. № 835, зареєстрованим у Міністерстві юстиції України 05.11.2018 р. за № 1256/32708;

15) надати практичну допомогу відповідальним особам за роботу консультаційних пунктів з питань цивільного захисту створених при органах місцевого самоврядування у відпрацюванні ними плануючої, облікової, звітної документації, відбору плакатів, літератури, складанні пам'яток, листівок та іншої інформації для населення, забезпеченні посібниками для самостійного вивчення громадянами способів захисту і самопомочі у надзвичайних ситуаціях за Програмою навчання непрацюючого населення діям у надзвичайних ситуаціях, виконанні робіт з розроблення оригінал-макетів стендів інформаційно-довідкових куточків з питань цивільного захисту;

16) надати методичну допомогу територіальним органам управління освітою та базовим закладам освіти з організації і проведення Днів цивільного захисту та Тижнів безпеки дитини;

17) підвищити ефективність методичних заходів з удосконалення педагогічної майстерності кадрів, зокрема шляхом участі працівників територіальних курсів та навчально-консультаційних пунктів у проведенні показових спеціальних навчань з питань цивільного захисту згідно з планами основних заходів цивільного захисту територіальних підсистем та їх ланок на рік;

18) передбачити під час проведення Днів професійної майстерності ознайомлення майстрів виробничого навчання, завідуючих територіальних курсів та навчально-консультаційних пунктів з позитивним досвідом роботи з підготовки та проведення на суб'єктах господарювання спеціальних об'єктових навчань та тренувань. Для забезпечення участі працівників ДСНС у Днях професійної майстерності, плани та строки проведення цих заходів завчасно подавати до Департаменту організації заходів цивільного захисту ДСНС;

19) звітувати про виконану роботу з питань навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях згідно з вимогами Табеля термінових донесень, та встановлених форм звітності про діяльність навчально-методичних центрів сфери цивільного захисту.

Директор Департаменту організації
заходів цивільного захисту

Сергій ПАРТАЛЯН

Контрольні завдання на самопідготовку

1. Розкрийте зміст поняття “Єдина державна система запобігання і реагування на НС”?
2. Основні завдання територіальних підсистем ЦЗ.
3. Хто входить до складу сил і засобів територіальних підсистем ЦЗ?
4. Порядок планування роботи ЄДС ЦЗ.
5. Назвіть режими функціонування ЄДС ЦЗ.
6. Порядок організації навчання працюючого населення діям у надзвичайних ситуаціях.
7. Порядок організації навчання учнів, студентів та дітей дошкільного віку діям у надзвичайних ситуаціях.
8. Порядок організації навчання непрацюючого населення діям у надзвичайних ситуаціях.
9. На, які групи залежно від участі у виконанні завдань ЦЗ поділяється населення?
10. Який порядок організації навчання та перевірки знань з пожежної безпеки?
11. Як організовується та проводиться навчання та перевірка знань пожежно-технічного мінімуму?
12. За, якими програмами проводиться навчання посадових осіб з пожежної безпеки?
13. Яку документацію рекомендується розробити та затвердити з порядку проведення навчання з питань цивільного захисту та техногенної безпеки?
14. Що необхідно знати працівникам підприємств за результатами проведеного навчання з питань ЦЗ та техногенної безпеки?
15. Що зобов'язані забезпечити (розробити) керівники підприємств з метою забезпечення техногенної, пожежної безпеки та ЦЗ?
16. Назвіть види інструктажів та коли вони проводяться.
17. Що входить до системи заходів від НС для малих підприємств?
18. Який порядок та організація проведення інструктажів (навчань) на малих підприємствах?

19. З якою метою створюються консультаційні пункти цивільного захисту?
20. Який порядок створення консультативних пунктів?
21. Назвіть головні завдання консультаційних пунктів.
22. Хто визначає порядок створення консультативних пунктів та їх мережі?
23. Порядок розробки та погодження положення та посадові інструкції консультаційних пунктів.
24. Хто може бути залучений до проведення просвітницько-інформаційної роботи і пропаганди у консультаційних пунктах?
25. Яку інформацію мають містити інформаційно-довідкові кутки з цивільного захисту?
26. На, якій основі організовується та проводиться робота консультативних пунктів?
27. Які основні організаційно-роз'яснювальні документи повинні бути на консультаційному пункті?
28. Порядок планування та звітності консультативних пунктів.
29. Якими шляхами здійснюється навчання населення, не зайнятого у сфері виробництва та обслуговування?
30. Як поділяються СОН?
31. Порядок організації та проведення СОН.
32. З якою періодичністю і які навчання проводяться з ЦЗ суб'єктами господарювання?
33. Яка документація додається до наказу стосовно розподілу працівників за навчальними групами?
34. З якою метою і тривалістю проводиться СОН?
35. Що входить до підготовчого періоду проведення СОН?
36. Що входить до плану проведення СОН?
37. Особливості проведення СОН на категоризованих об'єктах з ЦЗ та ОПН.
38. Які об'єктові структури залучаються до проведення СОН?
39. Яка документація оформляється при проведенні СОН?
40. Як здійснюється підведення підсумків СОН?
41. Яка мета та періодичність проведення протипожежних навчань (тренувань)?
42. Що передбачає план проведення протипожежних тренувань?

43. На які складові поділяються протипожежні тренування і що вони включають у себе?
44. Порядок проведення розбору протипожежних тренувань.
45. Як організується навчання на об'єктах з ліквідації НС відповідно до вимог розробки ПЛАС?
46. Як організується навчання на об'єктах з ліквідації НС відповідно до вимог розробки ПЛА?
47. Як організуються та проводяться навчання з ПЛАС?
48. Як організуються та проводяться тренування з ПЛА?
49. Організація ліквідації НС на об'єктах відповідно до вимог ПЛАС та ПЛА.
50. Як поділяються програми підготовки працівників до дій у НС?
51. Порядок розробки та затвердження програми навчання з пожежної безпеки.
52. Що враховують програми підготовки навчання з пожежної безпеки?
53. У яких формах проводиться навчання та підведення підсумків за програмами з пожежної безпеки?
54. Які плани з питань ЦЗ розробляються суб'єктами господарювання?
55. Що входить до плану основних заходів ЦЗ?
56. Що входить до плану основних заходів ЦЗ функціональних підсистем єдиної державної системи цивільного захисту на рік?
57. Яке призначення плану реагування на НС?
58. Назвіть принципи за якими складається план реагування на НС?
59. На основі яких організаційних підходів розробляється план реагування на НС?
60. Які питання відображаються у плані реагування на НС?
61. Порядок створення об'єктових добровільних формувань цивільного захисту.
62. Основні завдання та функції добровільних формувань цивільного захисту.
63. Основні вимоги положення про добровільні формування цивільного захисту.

64. Норми забезпечення добровільних формувань засобами індивідуального захисту.
65. Порядок створення спеціальних служб ЦЗ.
66. Які права мають працівники (члени) спеціальних служб ЦЗ?
67. Назвіть основні завдання спеціальних служб
68. Який порядок створення ДПД?
69. Основні завдання ДПД.
70. Як поділяються ДПД та їх фінансування?
71. З якою метою суб'єкти господарювання створюють комісії з питань НС?
72. Які права мають комісії з питань НС?
73. Основні завдання комісії з питань НС у звичайних умовах.
74. Основні завдання комісії з питань НС в умовах НС.
75. Назвіть види евакуації та порядок їх проведення.
76. Які завдання та обов'язки у евакуаційних органів?
77. Які завдання та обов'язки у об'єктових евакуаційних органів?
78. Як проводиться планування та організація евакуації?
79. Хто і у яких випадках приймає рішення про проведення евакуації?
80. Як організовується та здійснюється діяльність штабу з ліквідації НС?
81. Які завдання штабу з ліквідації НС?
82. Яка документація ведеться штабом з ліквідації НС під час ліквідації НС?
83. Порядок створення формування ЦЗ?
84. Основні завдання формування ЦЗ та вимоги до осіб, що входять до його складу?
85. Назвіть функції формування ЦЗ?
86. Які ланки входять до складу формування ЦЗ?
87. Якими шляхами забезпечується оповіщення про загрозу або виникнення НС на об'єкті?
88. Що визначає положення про організацію оповіщення про НС на об'єкті?
89. Що повинні забезпечувати об'єктові локальні системи оповіщення?
90. Що повинні забезпечувати об'єктові системи оповіщення про НС?

91. Якими шляхами забезпечується готовність об'єктових систем оповіщення?
92. Назвіть основні завдання проведення КШН.
93. Як класифікуються КШН?
94. З якою періодичністю та тривалістю проводяться КШН?
95. Які посадові особи та органи управління залучаються до КШН?
96. Хто входить до складу керівництва КШН?
97. Назвіть обов'язки керівника КШН?
98. Назвіть обов'язки начальника штабу КШН?
99. Яка роль посередників у проведенні КШН?
100. Назвіть обов'язки посередників КШН?
101. Що включає в себе підготовка до проведення КШН?
102. На які етапи поділяються КШН?
103. Яка документація розробляється для проведення КШН?
104. Що включають в себе організаційні вказівки до проведення КШН?
105. Що включають в себе план проведення КШН?
106. Які розділи входять до тактичного завдання КШН?
107. Як здійснюється підготовка органів управлінь до проведення КШН?
108. Порядок проведення КШН?
109. Які заходи безпеки необхідно вживати при проведенні КШН?
110. Що забороняється проводити (здійснювати) при проведенні КШН?
111. Яких заходів необхідно дотримуватись при проведенні КШН у горах та у нічний час?
112. Як проводиться оцінювання проведення КШН?
113. Які питання розглядаються при розбої КШН?
114. Яку інформацію містить звіт за результатами проведених КШН?
115. Як оцінюється стан підготовки органів управління та сил цивільного захисту до виконання дій за призначенням за результатами проведених КШН?

Контрольні завдання для виконання практичних завдань

1. Запропонувати вимоги для написання припису з організації навчання та перевірки знань з пожежної безпеки.
2. Запропонувати вимоги для написання припису з організації навчання та перевірки знань з техногенної безпеки.
3. Запропонувати вимоги для написання припису з організації навчання та перевірки знань з цивільного захисту.
4. Запропонувати вимоги для написання припису з організації та порядку розробки інструкцій з пожежної безпеки.
5. Запропонувати вимоги для написання припису з організації та порядку розробки інструкцій з техногенної безпеки.
6. Запропонувати вимоги для написання припису з організації планування діяльності СГ з питань цивільного захисту.
7. Запропонувати вимоги для написання припису з порядку розробки навчальних програм з пожежної безпеки.
8. Запропонувати вимоги для написання припису з організації та проведення СОН з питань ЦЗ.
9. Запропонувати вимоги для написання припису з організації та проведення ОТ з питань ЦЗ у закладах вищої освіти.
10. Запропонувати вимоги для написання припису з організації та проведення навчань спеціальних служб та формувань ЦЗ.
11. Запропонувати вимоги для написання припису з організації навчання працюючого населення.
12. Запропонувати вимоги для написання припису з організації навчання студентів вищих навчальних закладів.
13. Запропонувати вимоги для написання припису з організації навчального процесу у вищих навчальних закладах, щодо викладання предметів пов'язаних з безпекою у НС.
14. Запропонувати вимоги для написання припису з порядку створення об'єктових комісій з ліквідації НС та створення штабів у СГ.
15. Запропонувати вимоги для написання припису з організації виконання програм з навчання з питань пожежної безпеки студентів вищих навчальних закладів.

ЛІТЕРАТУРА

1. Безпека життєдіяльності у навчальних закладах (нормативні документи та методичні матеріали). Львів : Каменяр, 2004.
2. Захист населення і територій від надзвичайних ситуацій. Т. 1. Техногенна та природна небезпека. Організація управління в надзвичайних ситуаціях / за загальною редакцією В. В. Могильниченка. – Київ : КІМ, 2007. 636 с.
3. Зосімов В. П., Садковий В. П., Ушаков Л. В. Управління та організація діяльності у сфері цивільного захисту / практичний посібник. Харків : УЦЗУ, 2006. 370 с.
4. Кодекс Цивільного захисту України від 02.10.2012 р. № 5403-VI.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/5403-17#Text>.
5. Методичні рекомендації щодо порядку складання планів реагування у разі загрози та виникнення надзвичайних ситуацій на підприємствах, установах та організаціях : Лист ДСНС України від 06.03.2015 р. № 17-3/739.
URL: https://zt.dsns.gov.ua/files/2015/3/12/plan_reagyvannya.pdf.
6. Навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях. Основні положення : Національний стандарт України ДСТУ 5058:2008. Київ : Держспоживстандарт України, 2008. 19 с.
URL: <https://tsdea.archives.gov.ua/wp-content/uploads/pages/5058.pdf>.
7. Осипенко С. І., Іванов А. І. «Організація функціонального навчання у сфері цивільного захисту / навчальний посібник. Київ, 2007. 139 с.
8. Про внесення змін до наказу ДСНС України від 29.01.2014 р. № 44 “Про затвердження Методичних рекомендацій щодо підготовки та проведення командно-штабних навчань” : Наказ ДСНС України від 11.04.2014 р. № 195.
URL: <https://www.dsns.gov.ua/files/2014/4/15/195.pdf>.
9. Про внесення змін до наказу ДСНС України від 29.01.2014 р. № 44 “Про затвердження Методичних рекомендацій щодо підготовки та проведення командно-штабних навчань” : Наказ ДСНС України від 18.05.2017 р. № 273.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0273388-17#n2>.

10. Про внесення змін до Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.07.2018 р. № 592.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/592-2018-%D0%BF#Text>.
11. Про внесення змін до Програми загальної підготовки працівників підприємств, установ та організацій до дій у надзвичайних ситуаціях : Наказ ДСНС від 8.08.2014 р. № 458.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0458388-14#Text>.
12. Про деякі питання організації навчального процесу з функціонального навчання : Наказ МВС України від 23.04.2019 р. № 302.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0501-19#Text>.
13. Про затвердження Інструкції зі складання планів ліквідації аварій для кар'єрів (розрізів) та збагачувальних (брикетних) фабрик : Наказ МНС України від 31.03.2003 р. № 87.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0321-03#Text>.
14. Про затвердження Методики планування заходів з евакуації : Наказ МВС України від 10.07.2017 р. № 579.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0938-17#Text>.
15. Про затвердження Методичних рекомендацій з питань організації планування та проведення евакуаційних заходів на об'єктах господарської діяльності у разі виникнення надзвичайних ситуацій : Наказ МНС України від 07.09.2010 р. № 761.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0761666-10#Text>.
16. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо підготовки та проведення командно-штабних навчань : Наказ МНС України від 02.09.2008 р. № 635.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0635666-08#Text>.
17. Про затвердження Методичних рекомендацій щодо порядку створення, обладнання та забезпечення функціонування консультаційних пунктів з питань цивільного захисту при житлово-експлуатаційних організаціях та сільських (селищних) радах : Наказ МНС України від 07.06.2011 р. № 587.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0587735-11#Text>.

18. Про затвердження Організаційно-методичних вказівок з підготовки населення до дій у надзвичайних ситуаціях на 2020 – 2012 роки : Наказ ДСНС від 21.12.2019 р. № 738.
URL: <https://www.dsns.gov.ua/files/2019/12/23/3/738-21.12.2019.pdf>.
URL: https://www.dsns.gov.ua/files/2019/12/23/3/%D0%94%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D1%82%D0%BE%D0%BA_738-21.12.2019.pdf.
19. Про затвердження Плану реагування на надзвичайні ситуації державного рівня : Постанова Кабінету Міністрів України від 14.03.2018 р. № 223.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/223-2018-%D0%BF#Text>.
20. Про затвердження Положення про добровільні формування цивільного захисту : Постанова кабінету Міністрів України від 21.08.2013 р. № 616.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/616-2013-п>.
21. Про затвердження Положення про єдину державну систему цивільного захисту : Постанова Кабінету Міністрів України від 9.01.2014 р. № 11.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/11-2014-п>.
22. Про затвердження Положення про організацію навчального процесу з функціонального навчання : Наказ МВС України від 21.10.2014 р. № 1112.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1398-14#Text>.
23. Про затвердження Положення про організацію оповіщення про загрозу виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій та зв'язку у сфері цивільного захисту : Постанова Кабінету Міністрів України від 27.09.2017 р. № 733.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/733-2017-%D0%BF#Text>.
24. Про затвердження Положення про спеціалізовані служби цивільного захисту : Постанова Кабінету Міністрів України від 8.07.2015 р. № 469.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/469-2015-%D0%BF#Text>.

25. Про затвердження Положення про функціональну підсистему навчання дітей дошкільного віку, учнів та студентів діям у надзвичайних ситуаціях (з питань безпеки життєдіяльності) єдиної державної системи цивільного захисту : Наказ МОН України від 21.11.2016 р. № 1400.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1623-16#Text>.
26. Про затвердження Положення про штаб з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації та Видів оперативно-технічної і звітної документації штабу з ліквідації наслідків надзвичайної ситуації : Наказ МВС України від 26.12.2014 р. № 1406.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0047-15#Text>.
27. Про затвердження Положення щодо розробки планів локалізації та ліквідації аварійних ситуацій і аварій : Наказ Міністерства праці та соціальної політики України комітет по нагляду за охороною праці України від 17.06.1999 р. № 112.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0424-99#Text>.
28. Про затвердження Порядку забезпечення населення і особового складу невоєнізованих формувань засобами радіаційного та хімічного захисту : Постанова Кабінету Міністрів України від 19.08.2002 р. № 1200.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1200-2002-%D0%BF>.
29. Про затвердження Порядку затвердження програм навчання та інструктажів з питань пожежної безпеки, організації та контролю за їх виконанням : Наказ МВС України від 05.12.2019 р. № 1021.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0108-20#Text>.
30. Про затвердження Порядку здійснення навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.06.2013 р. № 444.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/444-2013-п>.
31. Про затвердження Порядку організації та проведення спеціальних об'єктових навчань і тренувань з питань цивільного захисту : Наказ МВС України від 28.11.2019 р. № 991.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0046-20#Text>.

32. Про затвердження Порядку підготовки до дій за призначенням органів управління та сил цивільного захисту : Постанова Кабінету Міністрів України від 26.06.2013 р. № 443.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/443-2013-п>.
33. Про затвердження Порядку проведення евакуації у разі загрози виникнення або виникнення надзвичайних ситуацій техногенного та природного характеру : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.10.2013 р. № 841.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/841-2013-п>.
34. Про затвердження Порядку проведення навчання керівного складу та фахівців, діяльність яких пов'язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту : Постанова Кабінету Міністрів України від 23.10.2013 р. № 819.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/819-2013-%D0%BF#Text>.
35. Про затвердження Порядку розроблення планів діяльності єдиної державної системи цивільного захисту : Постанова Кабінету Міністрів України від 09.08.2017 р. № 626.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/626-2017-%D0%BF#Text>.
36. Про затвердження Порядку утворення, завдання та функції формувань цивільного захисту : Постанова Кабінету Міністрів України від 9.10.2013 р. № 787.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/787-2013-п>.
37. Про затвердження Порядку функціонування добровільної пожежної охорони : Постанова Кабінету Міністрів України від 17.07.2013 р. № 564.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/564-2013-%D0%BF#Text>.
38. Про затвердження Правил пожежної безпеки в компаніях, на підприємствах та в організаціях енергетичної галузі України : Наказ Міністерства енергетики та вугільної промисловості України від 26.09.2018 р. № 491.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0328-19#Text>.

39. Про затвердження Правил пожежної безпеки в Україні : Наказ МВС України від 30.12.2014 р. № 1417.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0252-15#Text>.
40. Про затвердження Правил техногенної безпеки : Наказ МВС України від 05.11.2018 р. № 879.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1346-18#Text>.
41. Про затвердження Програми загальної підготовки працівників підприємств, установ та організацій до дій у надзвичайних ситуаціях : Наказ ДСНС України від 06.06.2014 р. № 310.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0310388-14#Text>.
42. Про затвердження Типового положення про порядок проведення навчання і перевірки знань з питань охорони праці та Переліку робіт з підвищеною небезпекою : Наказ державного комітету України з нагляду за охороною праці від 26.01.2005 р. № 15.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0231-05#Text>.
43. Про ідентифікацію та декларування безпеки об'єктів підвищеної небезпеки : Постанова Кабінету Міністрів України від 11.07.2002 р. № 956.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/956-2002-%D0%BF#Text>.
44. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21.05.1997 р. № 280/97-ВР.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/280/97-%D0%B2%D1%80#Text>.
45. Про мобілізаційну підготовку та мобілізацію : Закон України від 21.10.1993 р. № 3543-XII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/3543-12#Text>.
46. Про об'єкти підвищеної небезпеки : Закон України від 18.01.2001 р. № 2245-III.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2245-14>.
47. Про охорону праці : Закон України від 14.10.1992 р. № 2694-XII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/2694-12#Text>.
48. Про правовий режим воєнного стану : Закон України від 12.05.2015 р. № 389-VIII.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19>.

49. Про правовий режим надзвичайного стану : Закон України від 16.03.2000 р. № 1550-III.
URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1550-14>.
50. Стеблюк М. І. Цивільна оборона. Київ : Знання, 2004. 490 с.
51. Типова програма навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях. Навчально-методичний центр цивільного захисту та безпеки життєдіяльності Чернігівської області / укладач М. П. Федоренко. Чернігів, 2018.
52. Типові програми підготовки до дій у надзвичайних ситуаціях Миколаївської області / укладачі М. Д. Ященко, В. В. Бачков. Миколаїв, 2017.

Ю. Г. Сукач, Р. Ю. Сукач, Р. Л. Ткачук, О. Д. Синельніков

Н 15 Навчання населення діям у надзвичайних ситуаціях: Практичний посібник – Львів: Видавництво “Растр-7”, 2021. 260 с.

ISBN 978-617-7864-93-5

У посібнику розкриваються особливості навчання різних груп населення культури безпеки його життєдіяльності, обізнаності щодо прав і обов’язків у сфері цивільного захисту та готовності до свідомих практичних дій в умовах надзвичайних ситуацій, а керівного складу та фахівців різних рівнів, діяльність яких пов’язана з організацією і здійсненням заходів з питань цивільного захисту – набуттям навичок створювати, приймати та реалізувати управлінські рішення в межах посадових обов’язків і повноважень, передбачених законодавством у цій сфері.

Посібник призначений для курсантів та студентів вищих навчальних закладів за спеціальністю 263 “Цивільна безпека”. Також може бути корисним для практичних працівників Державної служби України з питань надзвичайних ситуацій.

УДК 614.8(075.8)

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Сукач Юрій Григорович
Сукач Роман Юрійович
Ткачук Ростислав Львович
Синельніков Олександр Дмитрович

НАВЧАННЯ НАСЕЛЕННЯ ДІЯМ У НАДЗВИЧАЙНИХ СИТУАЦІЯХ

Практичний посібник

Літературний редактор

Галина Падик

Технічний редактор, верстка
та відповідальний за випуск:

Ростислав Ткачук

Підписано до друку 29.12.2020 р.
Формат 60×84/16 Гарнітура Times New Roman
Друк цифровий. Папір офсетний.
Ум. друк. арк. 15,11 Обл. вид. арк. 11,49
Наклад 300 прим.

Видавець і виготовлювач: ТзОВ “Растр-7”
79005, м. Львів, вул. Кн. Романа, 9/1
тел./факс. 032 235 52 05, 235 72 13
e-mail: rastr.sim@gmail.com   www.rastr-7.com.ua
Свідоцтво суб’єкта видавничої справи
ЛВ №22 від 19.11.2002 р.

Львівський державний університет
безпеки життєдіяльності

79007, Україна, м. Львів, вул. Клепарівська, 35
тел./факс: 380 (32) 233-00-88, 380 (32) 233-24-79

<http://www.ubgd.lviv.ua>

ldubzh.lviv@mns.gov.ua; ubgd.@i.ua

РАСТР-1

ISBN 978-617-7864-93-5

9 786177 864935